

“ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ” : ਅਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

“ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ” ਮੇਰੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ* ਸੈਂਚੀ ਹੈ। 2003 ਤੋਂ 2014 ਤਕ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ, ਇਸ ਸੈਂਚੀ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਚਾਰ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ :

1. ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ (2007)
2. ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ (2010)
3. ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ (2013)
4. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ (2014)

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ, ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ, ਚਾਰ ਸੈਂਚੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ :

1. ਅਕੱਥ ਕਥਾ, ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ, 1955-1966 (ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਲਿਖੀ)
2. ਵਣ ਵਾਣੀ, ਸੈਂਚੀ ਦੂਜੀ, 1967-1974, (ਕੀਨੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ)
3. ਪਿਆਸਾ ਬੱਦਲ, ਸੈਂਚੀ ਤੀਜੀ, 1975-1986 (ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ)
4. ਸ਼ਬਦ ਸਾਗਰ, ਸੈਂਚੀ ਚੌਥੀ, 1986-2003 (ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ)

ਇਸ ਪੰਜਵੀਂ ਸੈਂਚੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੇਰੇ 4 ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖੇ/ਛਪੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਲੇਖ ਤੇ ਰੀਵੀਊ ਆਦਿ ਵੀ, ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ,

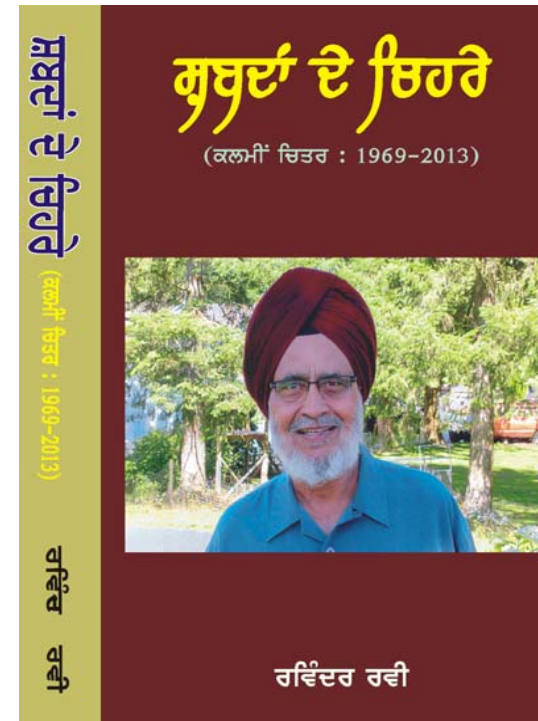
---

* ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਇਹ ਪੰਜ ਸੈਂਚੀਆਂ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ, ਇਸ ਸੈਂਚੀ ਵਿਚ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ੀਰਸ਼ਕ ਹੇਠ, ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ :

“ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ” ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਆਲੋਚਕਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਇਸ ਸਾਲ ਹੀ, 2014-2015 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ, ਮੇਰਾ ਇੱਕੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ “ਨਿਹੇਂਦ ਦਾ ਗੀਤ” ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਾਜਲ, 1955 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ, ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਸਫ਼ਰ ਦੇ 60 ਵਰ੍ਹੇ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

—ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਲਿਖਣ-ਸਾਲ : 2013 ਅਤੇ 1969-1978
ਛਪਣ-ਸਾਲ : 2014

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ : ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

ਕਲਮੀਂ ਚਿਤਰ (Pen Portraits) ਮੈਂ 1967-68 ਵਿਚ, ਕੀਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਲਿਖਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਸਨ। 1969 ਵਿਚ ਛਪੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ : “ਦਿਲ-ਟ੍ਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ” ਵਿਚ, ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਛਾਪਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਦਸੰਬਰ 14, 1974 ਨੂੰ ਮੈਂ, ਕੀਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਕੇ, ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਏਥੇ ਆ ਕੇ, 1978 ਵਿਚ, ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਵੈ-ਚਿਤਰ ਹੀ ਲਿਖ ਸਕਿਆ। ਸਾਲ 2013 ਵਿਚ, ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਵਿਧਾ ਵਲ ਮੁੜਿਆ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂਮੇਲ, ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ, ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦੋਸਤਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਸੀ ਕਿ ਕਾਵਿ ਦੀ ਇਸ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਕੀਤਾ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਤਕ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰਜ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕੇ, ਇਕ ਜਿਲਦ ਵਿਚ ਸੰਗ੍ਰਹਿ-ਬੱਧ ਕਰਾਂ, ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਚ ਸਮਝਿਆ, ਪਰਖਿਆ, ਸਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਕਿਤਾਬਾਂ, ਅਖਬਾਰਾਂ, ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਤੇ ਫਾਈਲਾਂ ਵਿਚ ਖਿੰਡਰੇ ਪਏ, “ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਹ ਸਭ ਚਿਹਰੇ” ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ, ਮੈਂ ਹਥਲੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਕੋਈ ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਰਚਨਾ-ਅੰਸ਼, ਰਚਨਾਕਾਰ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵੀ ਸਰੋਕਾਰ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਸ਼ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰਕਿਰਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਸੰਵਾਦ, ਕਾਵਿ-ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਕਲਮੀਂ ਚਿਤਰਾਂ ਦਾ ਵਸਤੂ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਰਚਨਾਕਾਰ

ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚਾ ਸਥਾਨ, ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਖੰਡਤ ਜਾਂ ਸਮੁੱਚਾ ਬਿੰਬ ਅਤੇ ਉਸ ਸੰਬੰਧੀ ਦੰਦ-ਕਥਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਪੱਖੋਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਮੀਂ ਚਿਤਰਾਂ ਵਿਚ, ਪ੍ਰਭਾਵ-ਵਾਦੀ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ, ਰਚਨਾ, ਰਚਨਾਕਾਰ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਿਅੰਗਾਤਮਿਕ ਜਾਂ ਮੁਲਾਂਕਣੀ ਟਿਪਣੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਥਿਤੀ-ਮੂਲਕ ਜਾਂ ਕਥਾ-ਮੂਲਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ, ਸੰਖਿਪਤ ਕਿਰਦਾਰ-ਨਿਗਾਰੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤੇ ਦੀ ਕਾਰਜ-ਭਰਪੂਰ ਤਸਵੀਰ-ਕਸ਼ੀ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਕਲਮੀਂ ਚਿਤਰਕਾਰੀ, ਤ੍ਰੇਲ ਦੇ ਤੁਪਕੇ ਜਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਸਤਰੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਤੇ ਹਥੇਲੀ ਉੱਤੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਜਮਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਹੈ।

ਕਲਮੀਂ ਚਿਤਰ, ਆਕਾਰ ਦੇ ਪੱਖੋਂ, ਅੱਧੇ ਕੁ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪੰਨੇ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਕ ਰੇਖਾ-ਚਿਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਲੰਮੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦਾ ਬੋਝ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕ ਸਕਦਾ। ਇੰਜ ਕੀਤਿਆਂ ਇਹਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖਿੰਡ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਬੇਰਿੰਗ ਜਾਂ ਅਕਾਊ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਵਲ, ਪੂਰੇ ਨਾਟਕ ਜਾਂ ਕਹਾਣੀ ਵਾਲੇ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮਿੰਨੀ ਕਵਿਤਾ ਅਤੇ ਮਿੰਨੀ ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਹਨ।

***ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ : ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਉੱਤਰਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ**

2012 ਤੇ 2013 ਵਿਚ ਹੀ, ਮੇਰੀਆਂ ਦੋ ਲੰਮੀਆਂ ਤੇ ਅਹਿਮ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਵੀ ਪਰਚਿਆਂ ਤੇ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ ਵਿਚ ਛਪ ਕੇ, ਚੋਖੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਦੌਰਾਨ, ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ ‘ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ’ ਅਤੇ ‘ਉੱਤਰਾਂ’ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਚੱਲਦੇ ਹੋਏ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਅੰਤਰ-ਕਿਰਿਆ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ।

ਇਕ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਕਰਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਗਹਿਨ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ, ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਡੂੰਘੀਆਂ ਚੁੱਭੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ, ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ-ਆਤਮਿਕ ਸਾਹਿਤਕ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੇ ‘ਸ਼ਾਬਦਕ ਚਿਹਰਿਆਂ’ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਸਥਾਪਤੀ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਮੁਲਾਕਾਤ, ਰਚਨਾ, ਰਚਨਾਕਾਰ ਤੇ ਪਾਠਕ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪੁਲ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

“ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ” ਸ਼ਬਦਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੀ ਚਿਹਰੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ,

* ਮੁਲਾਕਾਤ ਇਸ ਸੈਂਚੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਛਾਪੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ। ਇਹ “ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ” ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਐਡੀਸ਼ਨ (2014) ਵਿਚ ਛਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੁਆਰਾ, ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ, ਡਾ. ਐੱਸ.ਐੱਸ. ਰੰਧਾਵਾ, ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ, ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ, ਅਜੀਤ ਕੌਰ, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਭੋਗਲ, ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ, ਮਹਿਰਮ ਯਾਰ, ਸ.ਸ. ਮੀਸ਼ਾ, ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ (ਸਿੱਧੂ) ਗੁਰਚਰਨ ਰਾਮਪੁਰੀ, ਸੁਖਪਾਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹਸਰਤ, ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ (‘ਸਿਰਜਣਾ’), ਮਨਜੀਤ ਟਿਵਾਣਾ, ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਸਰਬੰਸ, ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗ ਅਤੇ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (‘ਅਕਸ’) ਆਦਿ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਜੋਕੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕੈਨੇਡਾ ਨਿਵਾਸੀ ਲੇਖਕਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ ਆਦਿ ਤਕ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ 4-5 ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੋਹਨ ਕਾਦਰੀ, ਬਰਿੰਜ ਕੌਸ਼ਿਕ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰਜੀਤ ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਚਿਤਰਕਾਰ ਤੇ ਮੂਰਤੀਕਾਰ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਾਧਿਅਮ ਦਾ ਵੱਖਰੇਵਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ, ਕਲਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਾਂਝ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ, ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਵਿਚਰਦਿਆਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਤੇ ਸਿਰਜਣਾ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਕ ਅਦਭੁੱਤ ਤਜਰਬਾ ਸੀ।

-ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ (2013)

ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ

‘ਕੱਚ’ ਤੇ ‘ਸੱਚ’ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ,
ਨਾ ਉਹ ‘ਕੱਚ’ ਹੀ ਪਾ ਸਕਿਆ, ਨਾ ‘ਸੱਚ’।

ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ‘ਇਨਕਲਾਬ-ਕਲਾ’ ਦਾ ਮਾਹਰ * ਸੀ,
ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਨਹੀਂ :

¹ “ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪਰ ਕਯਾਮਤ,
ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹੋਏਗੀ।
ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਅਸਮਾਨ ਬਣਸੀ,
ਧਰਤ ਬਣਸੀ ਲੋਹੇ ਦੀ।”

ਨਾ ਅਸਮਾਨ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਬਣਿਆ,
ਨਾ ਧਰਤ ਲੋਹੇ ਦੀ।

ਸੁਫਨਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ,
ਹੋਰ ਸੁਫਨਿਆਂ ਦੇ,
² ‘ਜੰਦਰੇ’ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਖੋਲ੍ਹਦਾ,
ਉਹ ³ ‘ਅੱਧਵਾਟੇ’ ਰਹਿ ਗਿਆ!!!

---

* ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਮਾਹਰ’ ਤਖੱਲਸ ਵਰਤਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

1. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ, 2. ਤੇ 3. ‘ਜੰਦਰੇ’, ‘ਅੱਧਵਾਟੇ’ ਅਤੇ ‘ਕੱਚ ਸੱਚ’ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ

ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾ ਨਾਲ, ਡੋਡੀ,
ਲਗਾਤਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀ ਗਈ।
ਉਸ ਵਿਚ,
ਤੋਲ ਦੀ ਇਕ ਬੂੰਦ ਡਿਗ ਪਈ।

ਫੁੱਲ 'ਤੇ ਪਈ,
ਤੋਲ ਦੀ ਬੂੰਦ 'ਚੋਂ,
ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਿਰਨ,
ਰੰਗ, ਰੰਗ ਹੋ, ਟੁੱਟ ਗਈ!!!
ਅੰਬਰ 'ਤੇ,
ਸੱਤ-ਰੰਗੀਆਂ ਬਣ, ਫੈਲ ਗਈ :

ਕਹਾਣੀ
ਕਵਿਤਾ
ਨਾਵਲ
ਨਾਟਕ
ਵਾਰਤਕ
ਆਲੋਚਨਾ
ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ...
....
ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਪਾਸਾਰ ਸੀ !!!
....
....
ਕਹਾਣੀ,
ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸੀ,
ਜੁ ਭਿੰਨ, ਭਿੰਨ,
ਰੂਪ, ਰੰਗ ਬਣਦੀ ਗਈ!!!

ਉਹ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ,
¹ 'ਆਲ-ਇਨ-ਵਨ' ² ਅਦੀਬ ਸੀ!!!

ਸਾਹਿਤ, ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤ,
ਆਪ ਉਹ ਕਰਤਾਰ ਸੀ!!!

ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ

³ 'ਕਾਲੇ ਅੰਬ' ਚੂਪਦਾ, ਚੂਪਦਾ,
⁴ 'ਕੋਡੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸੱਪ' ਬਣ ਕੇ,
ਉਹ ⁵ 'ਨੰਗੀ ਧੁੱਪ' ਵਿਚ ਆ ਬੈਠਾ !

ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਆਕਾਸ਼ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੀ,
ਉਸ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਲਈ ਸਭ 'ਰੂਪ' ਸੋਝੇ ਸਨ !

ਉਹ 'ਦੇਹ' ਤੇ 'ਆਤਮ' 'ਆਨੰਦ' ਵਿਚਕਾਰ,
ਦੀਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦਾ।

⁶ 'ਲੋਹਾ ਕੁੱਟ' ਤੇ ⁷ 'ਸੁਲਤਾਨ ਰਜ਼ੀਆ',
ਉਸ ਦੇ ਨਾਟਕੀ ਹੁਨਰ
ਤੇ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਸਿਖਰ ਸਨ।

---

1. 'ਆਲ-ਇਨ-ਵਨ' : 'All-in-one', 2. ਅਦੀਬ: ਸਾਹਿਤਕਾਰ। 3. 'ਕਾਲੇ ਅੰਬ' : ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਚਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ। 4. 'ਕੋਡੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸੱਪ' : ਗਾਰਗੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ, ਕਵੀ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਰੇਖਾ-ਚਿਤਰ। 5. 'ਨੰਗੀ ਧੁੱਪ' : ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ-ਆਤਮਕ ਨਾਵਲ। 6. 'ਲੋਹਾ ਕੁੱਟ' : ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਨਾਟਕ। 7. 'ਸੁਲਤਾਨ ਰਜ਼ੀਆ' : ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਨਾਟਕ।

ਲੋਕੀਂ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਲਿਖਦੇ ਹਨ।
ਉਸ ਨੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ।

¹ ‘ਪੱਤਣ ਦੀ ਬੇੜੀ’,
ਅੱਜ ਵੀ ਮੇਰੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ,
ਉੱਸਲਵੱਟੇ ਲੈਂਦੀ,
ਅਥਾਹ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ,
ਠਿੱਲੂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਗਾਰਗੀ, ਸਾਹਿਤ ਦਾ
ਸਿੱਕੇਬੰਦ ਬੋਲ,
ਬੋਲੀ ਦਾ,
ਠੇਠ ਮੁਹਾਵਰਾ ਸੀ !!!

ਡਾ. ਐੱਸ.ਐੱਸ. ਰੰਧਾਵਾ

¹ ‘47 ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,
ਮੁੜ-ਵਸੇਬੇ ਲਈ,
ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਭਾਪਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ
ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਮ ਜੁੜੇ।

ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ
ਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਸ਼ੈਦਾਈ ਸੀ।

³ ‘ਵਿਰਕ’, ⁴ ‘ਸੇਖੋਂ’, ⁵ ‘ਗੁਲਜ਼ਾਰ’ ਤੇ ‘ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ’,

---

1. ‘ਪੱਤਣ ਦੀ ਬੇੜੀ’ : ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਇਕਾਂਗੀ ਨਾਟਕ, 2. 1947 ਦੀ ਦੇਸ਼-ਵੰਡ, 3. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ, 4. ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ, 5. ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਉਸ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਨਹਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।
ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਛੇਵਾਂ ਰੋਸ਼ਨ ਦਰਿਆ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ-ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਭ ਕਾਨੂੰਨ,
ਉਹ ਆਪ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ।
ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਯੋਗ ਥਾਂ ‘ਤੇ,
ਟਿਕਾਉਂਦਾ ਸੀ।

ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਮਾਨ-ਅੰਤਰ ਚੱਲਦੀ,
ਉਹ ਆਪ ਇਕ ਸਰਕਾਰ ਸੀ !!!

ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ

ਉਹ ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਬੋਲੀ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵੀ ਪੰਡਿਤ ਸੀ।
ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਸੋਝੀ,
ਉਸ ਕੋਲ ਵਿਗਿਆਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਉਸ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵੀ ਡੂੰਘੀ ਸੂਝ ਸੀ।
ਮੇਰੀ ਪੁਸਤਕ “ਬਿੰਦੂ”¹ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ,
“ਅਕੱਥਾ ਕਥਾ”² ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦਾ,
ਉਸ ਨੇ ਉਚੇਚਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ :

“ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦਰ ਸੌੜੇ ਹਨ
ਤੇ ਕੱਦ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਉੱਚੇ।

---

1 “ਬਿੰਦੂ” : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਜੂ 1965 ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਛਪਿਆ ਸੀ, 2. “ਅਕੱਥ ਕਥਾ”, “ਬਿੰਦੂ” ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਇਕ ਕਵਿਤਾ

ਬਹੁ-ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਚੇਤੰਨ ਅਨੁਭਵ,
ਕਵਣ ਸੁ ਦਰ, ਜਿੱਤ ਢੁੱਕੇ ?
ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਝੋਂ ਅਰਥ, ਬੇ-ਅਰਥੇ,
ਮਰਦੇ ਵਿਚ ਨਮੋਸ਼ੀ।
ਸਿਰਜੇ ਜੀ ! ਕੋਈ ਸਿਰਜੇ ਕਿਵੇਂ ਖਾਮੋਸ਼ੀ !

ਕੰਜਕ ਅਉਧ ਤੇ ਨਿਰਛੁਹ ਕਾਇਆ,
ਭਾਵ ਮੇਰੇ ਗਰਭਾਏ।
ਭਰ ਸਰਵਰ 'ਚੋਂ, ਸੂਰਜ ਦਾ ਨਾ
ਸੇਕ ਪਕੜਿਆ ਜਾਏ।”

ਉਹ ਹਰ “ਅਕੱਥ ਕਥਾ” ਦੇ ਦਰ ਖੋਲ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ,
ਯੁੱਗਾਂ ਦੀ ਚੁੱਪ ਦੇ ਭੇਦ ਫਰੋਲ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਵਿਚਰਦਾ, ਉਹ
ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਇਕ ਖਾਮੋਸ਼ ਤੇ ਅਸੀਮ ਸੰਸਾਰ ਸੀ।

ਸੂਰਜ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ,
ਤੋਲ ਦੇ ਤੁਪਕੇ 'ਚੋਂ ਵੀ, ਉਹ
ਸਤਰੰਗੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।

ਜੋ ਅਰਥ ਆਮ ਸੂਝ ਵਿਚ ਆ ਕੇ,
ਟੁੱਟ, ਖਿੰਡ, ਰੁਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ,
ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ,
ਉਹ ਆਕਾਸ਼ ਵੀ ਸੀ,
ਪਿੰਡ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਵੀ।

ਅਜੀਤ ਕੌਰ

ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਤਕ,
ਉਹ ਔਰਤ ਸੀ।

ਵਿਆਹ-ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਉਪ੍ਰੰਤ, ਉਹ
ਹੱਸਾਸ ਔਰਤ ਅੰਦਰ ਵਿਚਰਦਾ,
ਮਰਦ ਬਣ ਗਈ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ, ਉਸ ਦੀ
ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ
ਠਣ ਗਈ।

¹ “ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਵਾਲਾ ਕੰਮ”,

ਲਿਖਦੀ, ਲਿਖਦੀ, ਉਹ

² “ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼” ਬਣ ਗਈ !!!

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਭੋਗਲ

ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ,
ਉਹ ਇਕ ਡੂੰਘਾ “ਸਿਆੜ”³ ਹੈ,
ਜਿਸ 'ਚੋਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਬੀਜ,
ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਮੌਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

1 “ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਵਾਲਾ ਕੰਮ” -ਅਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਚਰਚਤ ਕਹਾਣੀ। 2 “ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼”
-ਅਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ’ (ਦਿੱਲੀ) ਦਾ
ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ। 3. “ਸਿਆੜ” : ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਭੋਗਲ ਦਾ ਨਾਟਕ,

‘ਗਿਆਨੀ’, ‘ਵਿੱਦਵਾਨੀ’ ਤੇ ‘ਬੁੱਧੀਮਾਨੀ’
ਦੇ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ, ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ,
ਉਹ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਗਿਆ।
‘ਇਮਤਿਹਾਨੀ ਗਾਈਡਾਂ’ ਲਿਖਦਾ, ਲਿਖਦਾ,
ਉਹ ਆਲੋਚਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਬਣ ਗਿਆ।

ਮਹਿਰਮ ਯਾਰ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼
ਦੀ ‘ਕਥਾ-ਤਿੱਕੜੀ’¹ ਦੇ,
ਸਮਾਨੰਤਰ, ਚਲੰਦਿਆਂ ਵੀ,
ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਛਾਣ ਨਾ ਗਵਾਈ।

ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਵਾਂਗ,
ਉਸ ਦੀ ਤੋਰ ਮੱਠੀ,
ਪਰ ਮੜਕ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਭੋਗਲ :
ਤਿੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਸੂਝ ਨਾਲ,
ਮਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਦੇ,
ਅਨਿਕ ਰੰਗ ਚਿਤਰਦਾ ਰਿਹਾ,
ਅਪਹੁੰਚ ਤਕ, ਪਹੁੰਚ ਦੇ,
ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਸ਼ਿਲਪ ਤੇ ਕਲਾ ਦੇ,
ਵਿਚ ਵਿਚਕਾਰ, ਵਿਚਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਹੱਸਣਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਹੈ!!!
ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਖੇੜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਭੇਦ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ!!!

---

1. ਕਥਾ-ਤਿੱਕੜੀ : 60ਵਿਆਂ (1960) ਦੇ ਤਿੰਨ ਨਵੇਂ ਤੇ ਚਰਚਤ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ :
ਮਹਿਰਮ ਯਾਰ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਸ.ਸ. ਮੀਸ਼ਾ ਦੀ ਹਰਵਰਿਆਈ¹,
ਤੇ ਭੇਦ-ਭਰੀ,
ਖਾਮੋਸ਼ ਮੁਸਕਾਨ ਤੋਂ ਉਲਟ,
ਉਹ ਦੱਬਕੇ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹਕੇ ਹੱਸਦਾ ਰਿਹਾ।

ਉਸ ਦਾ ਹਾਸਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਹਿਤ,
ਕੇਵਲ ਉਸ ਵਰਗਾ ਹੈ,
ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ!!!

ਗੁਰਚਰਨ ਰਾਮਪੁਰੀ*

ਅੱਧੀ ਕੁ ਸਦੀ,
ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ,
ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ,
ਬੋਹੜਾਂ ਵਾਲਾ ਖੂਹ, ਜੁ
ਟੂਟੀਆਂ 'ਚੋਂ ਵੱਗਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਘਰ, ਕਾਰ, ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ,
ਝਿਲਮਿਲ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ,
ਉਸ ਅੰਦਰ,
ਖਾਲਸ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗਦਾ ਹੈ।

ਚੜ੍ਹਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ, ‘ਅਮਨ ਲਹਿਰ’,
‘ਸੇਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ’ ਤੇ ‘ਚੀਨ’ ਉਸ ਦੇ ਮਾਡਲ ਸਨ,
ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ,

---

1. ਹਰਵਰਿਆਈ : Evergreen

* ਗੁਰਚਰਨ ਰਾਮਪੁਰੀ : ਕੈਨੇਡਾ-ਨਿਵਾਸੀ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ

‘ਆਰਥਕ ਇਨਕਲਾਬ’,
ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਆਇਆ।

ਉਸ ਅੰਦਰਲਾ ਨਾਟਕੀ ਕਿਰਦਾਰ,
ਬੜਾ ਮਨੋਰੰਜਕ ਹੈ !
ਉਹ ਹਾਸ-ਵਿਅੰਗ ਦਾ ਧਨੀ,
ਇਕ ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਲੜੀਫਾ ਹੈ !

ਇਕ ਲੜੀਫਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ :
‘ਉਹ ‘ਪ੍ਰਿੰਜੀਵਾਦ’ ਜਿਊਂਦਾ,
ਤੇ ‘ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ’ ਸੋਚਦਾ ਹੈ,
‘ਇਨਕਲਾਬ’ ਲੋਚਦਾ ਹੈ!!!’

*ਗੁਰੂਮੇਲ (ਡਾ. ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੱਧੂ)

1.
ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ
ਸੁਫਨੇ ਤਾਂ ਲੈਂਦੀ ਹੈ,
ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਬੀਰ ਤੋਂ,
ਕੁਝ ਕਦਮ,
ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਐਸੇ ਸਮੇਂ ਹੀ,
ਉਸ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ,
ਇਕ ਚਿੜੀ ਉੱਡਦੀ ...

---

* ਗੁਰੂਮੇਲ (ਡਾ. ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੱਧੂ) : ਅਮਰੀਕਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ

...ਤੇ...
ਬਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸੱਚ ਤੇ ਭਰਮ ਦੀ ਸ਼ਤਰੰਜ,
ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਖੇਡਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ,
ਚੇਤਨਾ-ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ।

ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਚਿੜੀ ਹੈ ?
ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅਕਸ ?
ਉੱਤਰ ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹਨ,
ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ,
ਸਭ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰੱਖ,
ਉਹ ਇਕ ਹੋਰ ਨਜ਼ਮ
ਲਿਖਣ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ!!!

2.
ਮੱਥੇ 'ਚ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਨੇ
ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾ ਦਿੱਤਾ !
ਮਾਨਵੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ,
ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ !

ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਫਨੇ ਵਿਖਾਏ!!!

ਇਕ ਸੁਫਨਾ ਉਸ ਦਾ,
ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਸਦੀਵੀ ਸਾਥ ਦਾ ਸੀ !

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਸਹੀ,
ਪਰ ਕੱਲੇ, ਕੱਲੇ !

ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਸਦੀਵੀ ਸਾਥ ਦੀ,
ਏਕਤਾ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਭਟਕਦਾ,
ਉਹ ਖਲਾਅ ਹੋ ਗਿਆ !
ਖੁਦ ਤੋਂ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋ ਗਿਆ!!!

ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ‘ਸਿਰਜਣਾ’

ਪਿਆਰ ਉਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ,
ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ, ਇਸ ਨੂੰ
ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਂਗ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਉਹ
ਮਾਨਵ-ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਬੀਜ ਤੋਂ ਰੁੱਖ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਨੇ, ਉਸ ਨੂੰ
ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ,
‘ਸਿਰਜਣਾ’¹ ਤੇ ‘ਰਚਨਾ’² ਵਿਚ,
ਬਾਲ ਬਣਾ, ਤੋਰਿਆ।

ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ,
ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ,
ਮੋਹ ਨਾ ਗਿਆ।

ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਉਸ ਦੀ ਦੂਜੀ ਮੁਹੱਬਤ ਸੀ,
ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਰਗੀ।

---

1. ‘ਸਿਰਜਣਾ’ ਅਤੇ 2. ‘ਰਚਨਾ’ : ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਦੋ ਧੀਆਂ

ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ,
ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ,
ਨੀਵਾਂ ਨਾਂ ਚੁਣਦਾ।
ਪੁਣੇ ਹੋਏ ਨੂੰ ਬਾਰ, ਬਾਰ ਪੁਣਦਾ।

ਉਸ ਲਈ ‘ਸ਼ੈਲੀ ਹੀ ਮਨੁੱਖ’¹ ਨਹੀਂ,
ਮੱਯਾਰ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਹੈ।

‘ਸਿਰਜਣਾ’² ਪਹਿਚਾਣ ਉਸ ਦੀ
ਆਪਣੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ,
ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ ਵਿਚਰਦੀ!!!

ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ

ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ,
ਘਣਛਾਵੇਂ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ,
ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰੁੱਖ ਦਾ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣਾ,
ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ !

ਇਸ ਲਈ, ‘ਨੂਰ’ ਨੇ
ਮਹਾਂ-ਯੁੱਧ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ !!!

ਇਕ ਯੁੱਧ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੀ
ਤੇ ਇਕ ਯੁੱਧ ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰ !

---

1. ਸ਼ੈਲੀ ਹੀ ਮਨੁੱਖ : “Style is the Man”, 2. ‘ਸਿਰਜਣਾ’ : ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਸੰਪਾਦਤ ਤ੍ਰੈ-ਮਾਸਕ ਸਾਹਿਤਿਕ ਪੱਤਰ

ਯੁੱਧਾਂ ਦੇ ਇਸ ਚੱਕਵਯੂਹ 'ਚੋਂ,
ਉਹ ਇਕ ਵਿਜਈ ਵਾਂਗ,
ਸਗਲਾ ਸਬੂਤਾ
ਤੇ

ਆਪਣਾ ਆਪ ਬਣਕੇ ਨਿਕਲਿਆ :
'ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ', ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ,
'ਨੂਰ' ਬਣ ਗਿਆ !!!

¹ 'ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ' ਵਿਚ,
ਉਸ ਦੀ ਪੇਤਲੀ, ਇਕਹਿਰੀ ਤੇ ਸੂਚਨਾਤਮਿਕ
ਆਲੋਚਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ।

ਚਾਲਾਂ ਪ੍ਰਤਿਚਾਲਾਂ ਦਾ ਜਾਣੂੰ,
ਉਹ ਇਕ ਮਾਹਰ ਸ਼ਤਰੰਜੀ ਵੀ ਸੀ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਉੱਤੇ,
'ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ' ਦਾ ਇਨਾਮ ਲੈ ਕੇ
ਉਸ ਨੇ ਹਥੇਲੀ ਉੱਤੇ ਸਰ੍ਹੋਂ ਜਮਾਈ।
ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ,
ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਧਾਂਕ ਜਮਾਈ।

ਉਹ ਇਕ ਨਿੱਘਾ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਸੀ,
ਸ਼ਾਮਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗ ਭਰਨ ਵਾਲਾ,
ਹਮ-ਪਿਆਲਾ ਤੇ ਹਮ-ਨਿਵਾਲਾ ਵੀ ਸੀ।

ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ,
ਨਿੱਜੀ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਕਵਿਤਾ
ਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਸੀ !!!

---

1. 'ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ'-ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਂ-ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ 'ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ' (ਦਿੱਲੀ) ਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ।

ਬਾਕੀ ਦਾ 'ਨੂਰ',
¹ 'ਲੋਕੋਮੋਟਿਵ ਆਲੋਚਕ' ਸੀ,
ਸਫਰ ਸੀ, ਵਿਮਾਨ ਸੀ, ਬੱਸ ਸੀ ਤੇ ਰੇਲ ਸੀ !!!
ਸਾਹਿਤ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ੌਕ,
ਆਲੋਚਨਾਂ ਉਸ ਲਈ ਖੇਲੂ ਸੀ !!!

ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਅਕਸ'

ਦੇਸ਼ ਬਦੇਸ਼ ਘੁੰਮਦਾ, ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਯਾਰੀ, ਗੁੱਸੇ, ਗਿਲੇ, ਨਿਹੋਰੇ,
'ਅਕਸ'² ਤੇ ਬਿਓਪਾਰ
ਆਪਮੁਹਾਰੇ ਹੀ,
ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ,
ਬੁੱਤ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਵਾਂਗ !

ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ
ਗੱਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਅਸਲੀ ਜਾਂ ਫਰਜ਼ੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾਵਾਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ,
ਚਟਖਾਰੇ ਲਾ, ਲਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ, ਅੱਖ ਦਬਾ,
ਧੌਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ !

---

1. 'ਲੋਕੋਮੋਟਿਵ ਆਲੋਚਕ' (Locomotive Critic) -ਯਾਰ ਲੋਕ 'ਨੂਰ' ਨੂੰ, ਹਾਸੇ ਠੱਠੇ ਵਿਚ, 'ਲੋਕੋਮੋਟਿਵ ਆਲੋਚਕ' ਹੀ ਆਖਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਵਧੇਰੇ ਪਰਚੇ, ਉਸ ਨੇ, ਸਫਰ ਕਰਦਿਆਂ, ਰੇਲਗੱਡੀ, ਬੱਸ ਜਾਂ ਵਿਮਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। 2. 'ਅਕਸ'-ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਹੇਠ ਛਪਣ ਵਾਲਾ ਮਾਸਕ ਪੱਤਰ।

ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਬੋਲਦਾ, ਬੋਲਦਾ ਵੀ,
ਉਸ ਸਮੇਂ,
ਉਹ ਕਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਉਸਦੀਆਂ ਸੱਤਰੰਗੀਆਂ ਵਿਚ,
ਗੁਆਚੇ ਹੋਏ ਸੁਫਨਿਆਂ ਦੀ ਲੋਅ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਛਾਨਣੀ ਵਿੱਚੋਂ,
ਸੱਚ ਤੇ ਭਰਮ ਨੂੰ ਛਾਣਦਾ-
ਖਾਲੀ ਛਾਨਣੀ ਦੇ ਛੇਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ,

ਚਿਹਰਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਫੁਧੇ,
'ਚਿਹਰੇ'¹ ਪਹਿਚਾਣਦਾ,
'ਕਾਫੀ ਹਾਊਸ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹਾ ਆਦਮੀ'²,
ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਪਾਉਂਦਾ
'ਬਾਹਰਲਾ ਕਿਰਦਾਰ'³ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ!!!

ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ

ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ,
ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਧਰੁੱਵ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ,
ਅਸੀਂ 'ਪਿਆਲੇ' ਵਿਚ 'ਕੱਠੇ' ਸਾਂ।

ਉਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੇ ਮਿੱਤਰਚਾਰਾ
ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

---

1. 'ਚਿਹਰੇ'-ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਨਾਵਲ, 2. 'ਕਾਫੀ ਹਾਊਸ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹਾ ਆਦਮੀ'-ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ, 3. 'ਬਾਹਰਲਾ ਕਿਰਦਾਰ'-'The outsider', ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਨਾਵਲਕਾਰ Albert Camus ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਨਾਵਲ

ਆਪਣੇ ਸੀਸੇ ਵਿਚ,
ਹਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੀ ਉਸ ਨੇ,
ਯੋਗ ਥਾਂ ਟਿਕਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ।

'ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਟਾਈਮਜ਼'¹ ਵਿਚ,
ਹਰ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ, ਵੀ ਉਹ
ਪੂਰੀ ਥਾਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।
ਪਰ ਅਪਣੀ ਗੱਲ ਵੀ,
ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਚੋਟ ਨਾਲ,
ਠੋਕ ਵਜਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਰਾਏ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ
ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਯੁੱਧ ਹੀ,
ਉਸ ਦਾ ਧਰਮ ਸੀ।

ਫੁਲ ਤੇ ਮਹਿਕ ਦੇ,
ਸਹਿਵਾਸ ਨੂੰ ਹੀ, ਉਹ
ਪੂਰਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਅਪੰਗ ਹੋ ਕੇ ਵੀ, ਉਹ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਵਡੇਰੀ,
'ਮਹਾਂ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ਲੋਚਦਾ ਸੀ!!!

---

1. 'ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਟਾਈਮਜ਼'-ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਸਵਰਗੀ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਹੇਠ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ, ਛਪਣ ਵਾਲਾ ਸਪਤਾਹਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰ।

ਮਨਜੀਤ ਟਿਵਾਣਾ

1981 ਦੀ ਭਾਰਤ-ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ,
ਉਹ ਫਿਰ ਮਿਲੀ,
ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ “ਇਲਜ਼ਾਮ” ਉੱਤੇ,
ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸ਼ਿਅਰ ਲਿਖ ਕੇ,
ਅਰਪਨ ਕਰ ਗਈ :

“ਰੋਸ਼ਨੀ ਸੇ ਡਰਤੇ ਹੋ ?
ਖੁਦ ਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੋ !”

ਦੋ-ਆਤਸ਼ਾ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਵਿਚ,
ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਡੁੱਬ ਗਿਆ!

ਇਹ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦਾ ਸਮਰਪਨ ਸੀ ?
ਕਿ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ?

ਸਿਮਰਨ 'ਚ,
ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਸੀ,
ਡੱਬੇ ਸਨ, ਇੰਜਨ ਸੀ,
ਸ਼ੰਟਿੰਗ¹ ਸੀ,
ਸੋਚ, ਪ੍ਰਤੀਸੋਚ ਸੀ,
ਪਰ ਟਰੇਨ²,
ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਾ ਗਈ।
ਸੂਰਜ ਵਾਂਗ ਹੀ,
ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦੀ ‘ਟਰੇਨ’ ਦੀ,
ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੇ ਅੰਤਿਮ ਮੰਜ਼ਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

“ਅਲਵਿਦਾ!!!”

1. ਸ਼ੰਟਿੰਗ : Shunting, 2. ਟਰੇਨ : Railway Train

*ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਉਹ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਵਾਂਗ ਮਿਲੀ
ਤੇ ਸ਼ੋਰ ਬਣ ਕੇ ਵਿੱਛੜੀ।

ਉਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮਿਲਣੀ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ,
ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ...
ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ,
ਵਿਮਾਨ ਦਾ ਸਫਰ ਕਰਦਿਆਂ,
ਮੈਂ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖੀ : ‘ਦੀਪਕ’ :

¹ “ਇਸ ਦੀਪਕ ਦੀ ਬਾਤ
ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹੈ।
ਅੱਜ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ
ਸੂਰਜ ਦੀ ਤੇਹ ਲੱਗੀ ਹੈ।

ਮਿੱਟੀ, ਮਿੱਟੀ ਅੰਦਰ
ਸੂਰਜ ਕਿਵੇਂ ਬਲੇ!
ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਖੋਹ ਪਈ ਹੈ
ਮੈਨੂੰ ਦਿਹੁੰ ਢਲੇ!

ਅੰਬਰੋਂ ਸੂਰਜ ਬਰਸੇ,
ਸਾਗਰ ਵੀ ਬਰਸੇ!
ਕੈਸਾ ਮਹਾਂ-ਸੰਭੋਗ,
² ਧਰਾ ਅੰਬਰ ³ ਪਰਸੇ !”

* ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ - ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਿਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ

1. ਕਵਿਤਾ ‘ਦੀਪਕ’ - ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ : “ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ” (1989) - ਕਵੀ : ਰਵਿੰਦਰ
ਰਵੀ, 2. ਧਰਾ : ਧਰਤੀ, 3. ਪਰਸੇ : ਛੁਹਵੇ (Touches)

ਇਹ ਨਜ਼ਮ,
ਭਵਿੱਖ-ਦਰਸ਼ੀ, ਫੈਂਟਸੀ ਸੀ!

ਉਹ ਬੜੀ ਹੱਸਾਸ ਤੇ ਸਿਆਣਪੀ ਸੀ।

ਉਸ ਦਿਆਂ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ,
ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ,
ਰੋਸ਼ਨੀ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਸ਼ਬਦ,
ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਸਨ।
ਉਸ ਦੇ ਸੰਕੇਤ,
ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਬਿੰਬ।

ਇਹ ਕਾਵਿ-ਲੋਅ ਦਾ,
ਕਾਵਿ-ਆਕਾਰ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ।

ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਹਿ, ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ,
ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਅਣਕਿਹਾ,
ਅਣਸੁਣਿਆ ਸੀ।

ਹਰ ਘੜੀ ਪੈਰੀਬਰੀ,
ਹਰ ਛਿਣ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਸੀ।

... ਤੇ ਫਿਰ ...

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ,
ਅਰਥਾਂ ਦੀ,
ਮਾਹੌਲ ਨਾਲ,
ਠਣ ਗਈ।

ਚੁੱਪ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ,
ਸ਼ੋਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ।

... ਸ਼ੋਰ ਸੀ ...
ਸ਼ੋਰ ਹੀ ਸ਼ੋਰ!!!

ਚੁੱਪ ਤੇ ਸ਼ੋਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ,
ਮੇਰੀ ਕਲਮ,
ਆਪਮੁਹਾਰੇ ਹੀ,
ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਹੋ ਗਈ :

¹ “ਸ਼ੋਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੇ
ਚੁੱਪ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਹਿ ਗਏ!
ਆਪਣੇ ਜੇਡੀ ਕੱਥਦੇ, ਕੱਥਦੇ
ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜੇਡੀ ਕਹਿ ਗਏ!”

*ਚਰਨ ਸਿੰਘ

ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਬੀਜ ਸਮਝਦਾ ਸੀ,
ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਧਰਤੀ
ਤੇ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਰੁੱਖ।

ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ
ਹਾਂਡੀ ਵਿਚ ਪਾ ਲਿਆ।
ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ
ਪਕਾ ਲਿਆ।

1. ਕਵਿਤਾ ‘ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ’ - ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ : “ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ” (1989) -
ਕਵੀ: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

* ਚਰਨ ਸਿੰਘ - ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ

ਵੀਰਜ ਨੂੰ ਉਹ
ਮਾਨਵ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਵੀ,
ਜਨਮ-ਦਾਤਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭੰਨ ਤੋੜ ਕਰਦਾ,
ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਘੜਦਾ-
ਉਹ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ,
ਆਬਾਦ ਹੋਣ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ,
ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ।
ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਬੱਝੀ ਹਰ ਹੋਂਦ ਤੋਂ,
ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਿਆ!!!

*ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿੱਧਾ ਸਪਾਟ ਰਾਹ ਸਮਝਦਾ,
ਜੁਗਾੜ ਬੰਨ੍ਹਕੇ-
ਉਹ ਕੈਨੇਡਾ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

ਏਥੇ ਆ ਕੇ, ਸੜਕਾਂ ਪਾਟ ਗਈਆਂ!

ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮਕੜ-ਜਾਲ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ,
ਉਹ ਬੇ-ਦਿਸ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹਰ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਣਾਉਂਦਾ,
ਹਰ ਭਰਮ 'ਚੋਂ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਾਉਂਦਾ,

---

* ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ - ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ

ਉਹ ਟੁਕੜੀ, ਟੁਕੜੀ ਹੋਏ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ,
ਟੁੱਟ, ਖਿੰਡ ਗਿਆ।

ਉਸ ਕੋਲ ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਸੀ,
ਦਰਿਆ ਵੀ,
ਬਰਫ ਤੇ ਪਹਾੜ ਵੀ ...
... ਛਿਣ ਦੀ ਛਿਣ ...

ਰੁੱਤਾਂ ਦੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਸੀ,
ਜਾਂ ਆਤਮ-ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਸਰਾਪ ???

ਸਮੁੰਦਰ ਹੇਠੋਂ ਟਾਪੂ ਨਿਕਲ ਆਏ,
ਪਹਾੜਾਂ ਤੋਂ ਬਰਫ ਉੱਡ ਗਈ,
ਬੱਦਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਸੁੱਕ ਗਿਆ!!!

ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਤੁਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ, ਉਹ
ਆਪਣੀ ਤੋਰ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਗਿਆ !
ਸਦੀਵੀ ਭਟਕਣ ਵਿਚ ਰੁਕ ਗਿਆ!!!

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ : ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ

(ਸਥਿਤੀ ਮੂਲਕ ਸਵੈ-ਚਿਤਰ)

ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ,
ਆਪਣੇ ਵਰਕੇ ਫੇਲੇ।
ਹੁਣ ਨਾ ਧੁੱਪ ਲੱਗੇ, ਨਾ ਪਾਲਾ,
ਮਨ ਹੁਣ ਮਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲੇ।

‘ਗੁੰਮ ਸੁੰਮ ਚੁੱਪ’ ਨੂੰ ਪੀ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ,
 ‘ਸ਼ੋਰ’ ਬਥੇਰਾ ਜੀ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ।
 ਬਾਰ, ਬਾਰ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ,
 ‘ਹੋਰ’ ਬਥੇਰਾ ਜੀ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ।
 ਆਪਣੇ ਵਲ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਭੁਆ ਕੇ,
 ਕੌਡਾਂ ਦੇ ਭਾਅ ਹੀਰੇ ਰੋਲੇ।

ਆਪੇ ਚੱਲ ਕੇ ਆ ਗਏ ਹਨ ਹੁਣ,
 ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ।
 ਘਟਨਾ, ਘਟਨਾ ਜੁੜ ਕੇ ਬਣ ਗਈ,
 ਸਾਗਰ ਜੇਡ ਕਹਾਣੀ।
 ਕਿੱਥੋਂ ਪੜ੍ਹੇ ? ਸੁਣਾਵੇ ਕਿੱਥੋਂ ?
 ਕਿਸ ਨੂੰ ਛੱਡੇ ? ਕਿਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹੇ ?

‘ਆਦਿ’, ‘ਮੱਧ’ ਤੇ ‘ਅੰਤ’ ਵੀ ਆਪੇ,
 ਆਪੇ ‘ਪੁਨਰ ਜਨਮ’ ਦਾ ਜੇਰਾ।
 ‘ਕੱਥ’, ‘ਸਿੱਥ’, ‘ਸੱਚ’, ‘ਕਲਪਨਾ’ ਆਪੇ,
 ਸਭ ਕੁਝ ‘ਆਪ’, ‘ਅਨਾਪ’ ਹੈ ਕਿਹੜਾ ?
 ‘ਖਲਨਾਇਕ’ ਤੇ ‘ਨਾਇਕ’ ਆਪੇ,
 ਹਰ ‘ਪਾਤਰ’, ‘ਮੈਂ-ਬਾਣੀ’ ਬੋਲੇ।

‘ਪਰਬਤ’, ‘ਅੰਬਰ’, ‘ਬੱਦਲ’ ਤੇ ‘ਥਲ’,
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉੱਚ-ਉਡਾਰੀ।
 ‘ਤਾਰੇ’, ‘ਸੂਰਜ’, ‘ਪਿੰਡ’, ‘ਬ੍ਰਹਮੰਡ’ ’ਤੇ,
 ‘ਹੋਂਦ’ ਫੈਲ ਗਈ ਸਾਰੀ।

---

1. ਹੋਰ : The Other- ਜੁ ‘ਸਵੈ’ ਜਾਂ ‘ਆਪ’ ਨਾ ਹੋਵੇ : “ਦੂਜਾ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਦਾ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਵਰਗਾ ਜੀਵਨ”।

ਆਪਣੇ ‘ਆਪ’ ਤੋਂ ਭੱਜਦਾ, ਭੱਜਦਾ,
 ਆ ਗਿਆ ‘ਆਪਣੇ ਕੋਲੇ’।

॥ਰਹਾਓ॥

‘ਚਿੰਤਨ-ਰੁੱਤੇ’, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ,
 ਆਪਣਾ ਹੀ ‘ਪ੍ਰਕਾਸ਼’।
 ਆਪੇ ‘ਕਰਤਾ’, ਆਪੇ ‘ਕਾਰਜ’,
 ਆਪੇ ਹੀ ‘ਅਰਦਾਸ’।
 ਆਪਣਾ ‘ਸਿੱਕਾ’, ‘ਰਾਜ’ ਵੀ ਆਪਣਾ,
 ਆਪਣੀ ‘ਤੱਕੜੀ’, ‘ਆਪਾ’ ਤੋਲੇ।

‘ਮਹਿਕ’, ‘ਹਵਾ’ ਦੀ ਯਾਰੀ ਨੇ ਹਰ
 ‘ਹੱਦ’, ‘ਸਰਹੱਦ’ ਨਿਕਾਰੀ।
 ‘ਅੰਡੇ’ ਤੇ ‘ਬੀਰਜ’ ’ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ,
 ‘ਭਾਸ਼ਾ’ ਮਾਰ ਉਡਾਰੀ।
 ‘ਸ਼ਬਦ’ ਬਣਾਇਆ, ‘ਰੱਬ’ ਬੋਲਿਆ,
 ‘ਸ਼ਬਦ’ ਨੇ ‘ਯੁੱਗ’ ਫਰੋਲੇ।

ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ,
 ਆਪਣੇ ਵਰਕੇ ਫੋਲੇ।
 ਹੁਣ ਨਾ ਧੁੱਪ ਲੱਗੇ, ਨਾ ਪਾਲਾ,
 ਮਨ ਹੁਣ ਮਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲੇ।

---

1. “ਅੰਡੇ ਤੇ ਬੀਰਜ ’ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਮਾਰ ਉਡਾਰੀ” : Origin and development of the language through the ‘word’, invented and created by human beings. ‘ਸ਼ਬਦ’ ਮਾਨਵ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਘਾੜਤ ਜਾਂ ਕਾਵ (invention) ਹੈ। ‘ਸ਼ਬਦ’ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਰ ਸੰਕਲਪ, ਵਿਕਲਪ ਅਤੇ ‘ਅਰਥ’ ਦਾ ਕਰਤਾ ਜਾਂ ਖਾਲਕ ਵੀ ਮਾਨਵ ਆਪ ਹੀ ਹੈ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ (1969-1978)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ *

ਕਵਿਤਾ, ਨਾਵਲ, ਕਹਾਣੀਆਂ
ਦੇਸ਼ਾਂ ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੈਰ, ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ—
ਉਮਰ ਦੇ ਛਿਣ ਛਿਣ ਮੁਕ ਰਹੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਵਿਚ
ਲਮਕ ਕੇ ਠਹਿਰਦਾ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦਾ ਛਿਣ
ਇਮਰੋਜ਼ !

ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਸਵਾਲ
ਉਸ ਨੇ ਹਰ 'ਹੋਰ' ਨੂੰ ਪਾਇਆ,
ਉਸਦਾ ਉੱਤਰ ਜੇ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਸੀ—
ਤੇ ਉਹ ਆਪ :
ਅਚਿਤਰ, ਨਿਸ਼ਬਦ,
ਅਸੀਮ ਸੀਮਾਂ 'ਚ ਬੱਤੀ
ਮੌਨ ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ।

(1969)

---

* ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ : ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ

ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਦਰਦ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੈ,
ਜ਼ਿਹਨ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੈ !
ਰਾਤ ਦੀ ਕਾਲਖ ਹੈ,
ਤਾਂ ਸੁਹਜ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੈ !

ਨਵੀਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚਕਾਰ,
ਜਿੱਥੇ, ਅਸੀਮ ਸੀਮਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ,
ਉੱਥੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ
ਉਹ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਹੈ।

(1969)

ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ

'ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ *ਏਨਫੈਂਟ ਟੈਰੀਬਲ, ਪ੍ਰੋਫੇਟ,
ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ, ਆਲੋਚਕ, ਦਰਸ਼ਨਵੇਤਾ ਕਵੀ,
ਸਾਹਿਤਕ ਨੀਤੀਵੇਤਾ, ਸਭ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਸੂਲ',
ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬਲ ਰਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਕਲਾ ਦੀ ਪਿਆਸ ਨੂੰ,
ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ, ਯਥਾਰਥ ਤਕ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦਾ
ਉਹ ਨਾਮਕਰਨ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ ?

(1969)

---

* “Jasbir Singh Ahluwalia is the ‘enfant terrible’ of the new generation.”
Excerpts from : “Punjabi Poetry Comes of Age” (written by Attar
Singh-ਅਤਰ ਸਿੰਘ)

“The Tribune” (1967), Chandigarh, India

ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ

ਵਿੱਦਰੋਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਹ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਉਤੇਜਤ ਛਿਣ,
ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ,
ਆਪਣੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਖੋਲ ਮੜ੍ਹ ਲਿਆ !
ਮਿੱਤਰ, ਪਤੀ, ਪਿਤਾ ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ !
ਖਬਰਦਾਰ !
ਇਸਦੇ ਅੰਦਰ ਜੇ ਹੈ,
ਤਾਂ ਵਿੱਦਰੋਹ ਹੈ !
ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ, ਸਭ ਲਈ !

(1969)

ਜਗਤਾਰ

ਹਰ ਵਾਰ ਉਹ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਸਿਖਰ ਤਕ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ :
'ਰੁੱਤਾਂ ਰਾਂਗਲੀਆਂ', 'ਤਲਖੀਆਂ ਰੰਗੀਨੀਆਂ'
'ਦੁੱਧ ਪੱਥਰੀ', 'ਅਧੂਰਾ ਆਦਮੀ'—
ਪਰ ਪੱਥਰ ਮੁੜ ਹੇਠਾਂ ਲੁੜਕ ਗਿਆ !
ਮੁੱਢੇਂ ਸੁੱਢੇਂ ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਇਆ,
ਲਾਉਂਦਾ ਆਇਆ, ਵਿਫਲ, ਨਿਰੰਤਰ !
ਸਜਾ ਦੇ ਸਰਾਪ ਵਿਚ ਬੱਝਿਆ
ਇਸ ਸਦੀਵੀ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਬਣਾ ਲਿਆ,
ਉਹ ...
... ਸਿਸੀਫਸ !

(1969)

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ *

ਵੱਸਦੀ ਅਗਨੀ, ਢਹਿੰਦੇ ਅੰਬਰ, ਪੈਂਦੇ ਕੱਕਰ
ਵਿਚ ਉਹ—
ਇਕ ਸਾਊ ਸ਼ੀਰੀਂ ਮਿੱਤਰ ਬੋਲ !
ਮਿੱਤਰ, ਦੁਸ਼ਮਣ, ਸਭ ਲਈ ਸਾਵਾਂ ਤੋਲ !

ਕਲਮ ਓਸਦੀ ਅੱਗ ਉਗਲਦੀ,
ਲਾਵਾ ਸੁੱਟੇ, ਪਾਜ ਉਘਾੜੇ,
ਪਰਬਤ ਕੰਬਣ, ਚੌਖਟ ਤਿੜਕੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾ
ਕਹਿਰਵਾਨ ਹੋ ਉਸ 'ਤੇ ਝਪਟੇ—
ਉਹ ਇਕ ਜਿਊਂਦਾ, ਮਘਦਾ, ਵਧਦਾ : 'ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ' !

(1969)

ਰਵਿੰਦਰ *

ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਚਿੜੀ ਸੀ
ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਹ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸਾਹਵੇਂ ਆ ਕੇ
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਠੂੰਗੇ ਮਾਰਦੀ,
ਹਾਲੋਂ ਬੇਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।
ਇਸ ਚਿੜੀ ਦੇ ਦਰਦ ਲਈ ਦਵਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ
ਉਹ ਬਾਹਰ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਦਾ
ਤੇ ਜਦੋਂ ਮੁੜਦਾ,
ਤਾਂ ਚਿੜੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸਾਹਵੇਂ ਅਧਮੋਈ ਪਈ ਹੁੰਦੀ,
ਆਪਣੇ ਅਕਸ ਵਲਾਂ ਵਿੰਹਦੀ !

* ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ : ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਕ, ਕਰਤਾ “ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ”

* ਰਵਿੰਦਰ

ਇਸ ਕਥਾ ਨੂੰ ਤੁਰਦਿਆਂ ਰੱਖਣ ਲਈ
ਉਹ ਉਸਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਦਿੰਦਾ
ਤੇ ਚਿੜੀ ਫਿਰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਤੇ ਠੁੰਗੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ !

ਪਰ ਹੁਣ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਇਹ ਚਿੜੀ
ਆਪੇ ਮਾਰ ਲਈ ਹੈ ਤੇ ਪੁਸ਼ਤੋ ਪੁਸ਼ਤ
ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਬੋਝ ਹੇਠ ਝੁਕਿਆ, ਦੱਬਿਆ,
ਉਹ ਇਕ ਪੁੱਤਰ, ਪਤੀ ਤੇ ਪਿਤਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ !

ਰਵੀ*

ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਤੱਕਿਆ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਤਿੜਕ ਗਿਆ—
ਇਕ ਸੁੰਵਾਂ ਸੱਖਣਾਪਨ, ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਪਸਰ ਗਿਆ !
ਇਕ ਖੋਹ ਦਾ ਮੋਹ, ਪਿਆਸੇ ਬੱਦਲ ਦੀ ਛਾਂ ਪਿੱਛੇ,
ਜੀਵਨ ਮੌਤ ਵਿਚਕਾਰ ਤਣੇ ਸਮੇਂ, ਧਰਾ ਨਾਲ ਭਟਕਦਾ,
ਇਕ ਮਾਰੂਥਲੀ ਵਿਚ ਆਣ ਖੜੋਤਾ, ਹਰ ਜ਼ੋਰਾ ਇਕ ਮ੍ਰਿਗਜਲੀ—
ਸੂਰਜ, ਵੱਸਦੀ ਅੱਗ, ਮ੍ਰਿਗਜਲੀ, ਪਿਆਸੇ ਬੱਦਲ ਦੀ ਛਾਂ—
ਸਭ ਬਿੰਬ ਮੇਰੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਇਕ ਪਰ 'ਮੈਂ' ਨਹੀਂ !

(1969)

ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ

ਖਲਨਾਇਕ 'ਚੋਂ ਨਾਇਕ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ :
'ਅਲਪੱਥਰ' ਦੀ ਗੱਲ !
'ਨੰਗੇ ਰੁੱਖ ਬਦਲਦੇ ਮੌਸਮ'
ਇਕ ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ !

* ਰਵੀ - ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸੈ-ਚਿਤਰ (Self-Portrait)

ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਰਗੇ ਬੰਦੇ ਤੇ ਫਿਰ
ਬੰਦਿਆਂ ਵਰਗੇ ਕੁੱਤੇ,
ਮੌਤ-ਬੇਚਿੰਤੇ, ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬੇਜ਼ਾਰ,
ਅਸਾਧਾਰਨ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੰਸਾਰ !

(1970)

ਮਹਿਰਮ ਯਾਰ*

ਜਿੱਥੇ ਦਰ ਬੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,
ਉੱਥੋਂ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
ਜਿੱਥੇ ਦਰ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ,
ਉੱਥੇ ਕਹਾਣੀ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ !
ਵਿਚਕਾਰ ਉਹ,
ਅੱਜ ਦਾ ਮਨੁੱਖ,
ਤੇ ਇਕ ਹਿਚਕੀ !

(1970)

ਸੁਖਪਾਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹਸਰਤ

ਇਕ ਸੁਦਾਅ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਲੀ ਤਕ ਪੁਚਾਇਆ,
ਸ਼ਿਬਲੀ ਦਾ ਉਪਹਾਸ ਉਡਾਇਆ !

* ਮਹਿਰਮ ਯਾਰ : “ਡਰੱਮਰਜ਼” (Drummers) ਅਤੇ “ਇਕ ਕਦਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ”
ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਕਰਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਨਾਵਲ ਵੀ ਲਿਖੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ।

ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹੇ ਅਰਥ ਸਿਰਜੇ, ਸ਼ਬਦ ਗਰਭਤ ਕੀਤੇ !
ਇਕ ਸੁਕਰਾਤ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਜ਼ਹਿਰ-ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ !

ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਪਨਪਦੀ ਨੂਤਨਤਾ,
ਅਜੋਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮ-ਖਿੱਚੋਤਾਣ 'ਚ ਮੌਲਦੀ ਆਧੁਨਿਕਤਾ,
ਉਹ ਤਾਂ ਛਿਣ ਛਿਣ ਪਿਛਲਾ ਨਿਰੰਤਰ ਕਰਮ ਹੈ,
ਕਲਾ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦਾ ਸੱਚ ਹੈ !
ਉਸ ਪਿਛਲਾ ਆਤਮ-ਵਿਰੋਧ ਹੈ, ਸ੍ਵੈ-ਭਰਮ ਹੈ
ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ,
ਸੂਕ ਰਿਹਾ ਅੱਗ ਦਾ ਦਰਿਆ !

(1970)

ਅਤਰ ਸਿੰਘ

ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸੀ,
ਸੰਪਰਕਾਂ 'ਚੋਂ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਭਾਲਦਾ, ਭਾਲ ਵਿਚਰਦਾ :
ਸਾਗਰ ਪਾਰ ਉਹਦੀ ਆਵਾਜ਼,
ਏਨੀ ਨੇੜੇ, ਜਿੰਨੀ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਨ !

ਪਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤੋਂ,
ਉਹ ਇਕ ਮੌਨ
ਇਕ ਸਘਨ ਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਥੱਲੇ।

ਕਵੀ ਬਣਨ ਦਾ ਚਾਅ,
ਆਲੋਚਕ ਦੀ ਗੱਲ
ਫਿਰ ਵੀ ਚੱਲੇ।

(1970)

ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ

ਕੁਝ ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਇਕ ਯੁੱਗ,
ਉਸ ਅੰਦਰਲੇ 'ਕਲਾਕਾਰ' ਦੀ ਗੱਲ ਅਜੇ ਵੀ ਚੱਲਦੀ ਹੈ !
ਉਹ ਇਕ ਲਹਿਰ ਬਣ ਕੇ ਜੰਮਿਆ, ਕਹਿਰ ਬਣ ਕੇ ਛਾਇਆ,
ਜ਼ਿਕਰ ਬਣ ਕੇ ਜੀਵਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ
ਇਕ ਸਘਨ ਛਾਂ ਬਣ ਕੇ ਫੈਲਿਆ, 'ਬਾਬਾ ਬੋਹੜ'।

(1972)

ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਬੁੱਢਾ ਦਰਿਆ,
ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਹਿੰਦਾ ਚਲਾ ਆਇਆ ਹੈ :
ਮੌਸਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਪਰ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ ਭਾਵਨਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਨੇ
ਹਰ ਨਵਾਂ ਮੌਸਮ, ਹਰ ਨਵਾਂ ਪੋਚ ਜੀਵਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀ ਗਤੀ ਵਿਚ ਸਮਾਂ, ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਬੂੰਦ ਵਿਚ,
ਇਕ 'ਤਿੰਨ ਬੂਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਘਰ' ਹੈ—
ਉੱਪਰ ਅੰਬਰ, ਹੇਠਾਂ ਧਰਤੀ, ਅੱਗੇ ਸੁਮੰਦਰ
ਤੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਦੁਨੀਆਂ—
ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਬਿੰਬ ਬੁੱਢਾ ਹੈ ?

(1972)

ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ

* ਹਾਈਡਰੇ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਸਿਰ ਕੱਟੇ,
ਉੰਨੇ ਹੀ ਹੋਰ ਉੱਗ ਆਉਂਦੇ ਹਨ—

ਉਸ ਦੀ ਮਹਿਫਲ ਵਿਚ ਇਕ ਕਹਿਕਹਾ ਡੱਬਦਾ ਹੈ,
ਤਾਂ ਹਰ ਲਤੀਫੇ ਨਾਲ, ਸੈਆਂ ਹੋਰ ਬੁਲੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਸ ਵਿਸ਼ ਤੋਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਰਾਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਘਬਰਾਹਟ ਸੀ,
ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਕੰਠ ਵਿਚ ਵੱਸਦੀ ਹੈ—
ਉਹ ਸਿਰਜਕ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਸਿੰਘਾਰਕ ਵੀ !

(1972)

ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਸ਼ੁਕਦਾ ਸਾਗਰ, ਚੜ੍ਹਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਜਵਾਰ,
ਪੰਜ, ਅਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਵਰ੍ਹਾ ਭਰ,
ਵਿਚਕਾਰ ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਾਂਤ ਟਾਪੂ,
ਹਰ-ਭਰਿਆਈ ਕੇਂਦਰ ਮੁਸਕਾਨ।

ਉਸ ਦੇ ਸੌਹੇ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਿਸ਼ਤੇ
ਬਣਦੇ ਟੁੱਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ,
ਪਰ ਉਹ ਸਭਨਾਂ ਲਈ

---

* ਹਾਈਡਰਾ (Hydra)—ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ‘ਹੀਡਰਾ’ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਏਸ ਵਿਸ਼ੈਲੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਵਿਚ,
* ‘ਸੋਨੇ ਦੀ ਇੱਟ’, ‘ਸਾਂਝ ਪੁਰਾਣੀ’,
ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ‘ਹੁਸਨ ਦਾ ਹਾਣੀ’।

(1972)

ਸਰਬੰਸ **

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ‘ਵੇਖ ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ
ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ’ਚ ਫਸੇ ਬੱਦਲ,
ਜਿਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਿਵੇ ’ਚੋਂ ਪੂੰਆ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ !’

ਉਸ ਕਿਹਾ, ‘ਨਹੀਂ, ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖ
ਝਾੜੀਆਂ ’ਚ ਫਸੀ ਅੰਬਰ ਤੱਕ ਤਣੀ
ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸੁਰਮਈ ਚੁੰਨੀ ਹੈ।’

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ‘ਤੂੰ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਵੀ ਸਿਰਫ ਸੁਫਨੇ ਭੋਗਦਾ ਹੈਂ।’

ਉਸ ਕਿਹਾ, ‘ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਜੀਵਨ ਮਾਰ ਕੇ
ਮੌਤ ਜਿਊਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ—
ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ, ਮੈਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਲਈ ਜਾਨ ਵੇਚੀ ਹੈ,
ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਈਮਾਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਹੈ !
ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਦਾ ਹਰਨ ਹੋਇਆ,
ਤਾਂ ਨਾ ਮਿੱਤਰਤਾ ’ਚੋਂ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਟੁੱਟਾ,
ਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਈਮਾਨ !

---

* ‘ਸੋਨੇ ਦੀ ਇੱਟ’, ‘ਸਾਂਝ ਪੁਰਾਣੀ’ ਅਤੇ ‘ਹੁਸਨ ਦੇ ਹਾਣੀ’ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਦੇ ਕਹਾਣੀ-
ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ।

** ਸਰਬੰਸ - ਮੇਰੇ ਦਾ ਕਵੀ ਸਰਬੰਸ ਜੁ 60ਵਿਆਂ ਵਿਚ ਪਠਾਨਕੋਟ ਵਿਚ ‘ਬਰੁੱਕ ਬਾਂਡ ਚਾਹ’
ਦਾ ਸੇਲਜ਼ ਏਜੰਟ ਸੀ।

ਮੈਂ ਫਿਨਿਕਸ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਹੀ ਸੁਆਹ 'ਚੋਂ
 ਇਕ ਨਵਾਂ ਜਨਮ ਧਾਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ !
 ਮੇਰੇ ਨੈਣਾਂ 'ਚ ਸੁਰਮਈ ਚੁੰਨੀਆਂ ਨੂੰ
 ਜਨਮ-ਦਰ-ਜਨਮ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ,
 ਅੰਬਰ ਤਕ ਤਣੇ ਰਹਿਣ ਦੇ।'

(1972)

ਸੋਹਨ ਕਾਦਰੀ*

ਗੱਲ ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ,
 ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਲੰਮੀ ਲੀਕ ਖਿੱਚਦੀ ਹੋਈ,
 ਇਕ ਦਾਇਰਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।
 “ਸਾਈਲੈਂਟ ਐਕੋ”, ‘ਲੀਫੀ ਮਰਮਰ’
 ‘ਰੋਮਾਂਸ ਐਟ ਡਸਕ’, ‘ਫਾਇਰ ਬਰਡ’
 ‘ਓਬਲਿਵੀਅਨ ਅਪਾਰਟ’, ‘ਦ ਮੋਮੈਂਟ’—
 ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਚਿਤਰ
 ਯੂਰਪ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ
 ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ-ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਲੱਥ ਕੇ, ਸਦਾ ਲਈ
 ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਚਿਪਕ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

* ਸੋਹਨ ਕਾਦਰੀ : ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਚਿਤਰਕਾਰ ਤੇ ਕਵੀ ਜੁ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ
 ਡੈਨਮਾਰਕ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅੰਤਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਕੇ, ਕਾਲਵੱਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੋਹਨ
 ਕਾਦਰੀ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਟਾਈਟਲ ਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਚਿਤਰ ਬਣਾਏ :
 “ਬਿੰਦੂ”, “ਮੌਨ ਹਾਦਸੇ”, “ਜੁਰਮ ਦੇ ਪਾਤਰ”, “ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ”, “ਮੰਚ ਨਾਟਕ”,
 “ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ”, “ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ”, “ਅਘਰਵਾਸੀ”, “ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ”,
 “ਗੰਢਾਂ”, “ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ”, “ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ”, “ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ” ਅਤੇ
 “ਕਵਿਤਾ ਸਨਮੁਖ” (ਪਹਿਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ) ਆਦਿ।

ਪਰ ਉਸਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ—
 ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ,
 “ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਨਵੀਂ ਕੈਨਵੈਸ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ,
 ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਵਿਚ ਹੁਣ ਦਾ ਸੱਚ,
 ਇਕ ਚਿਤਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
 ਮੈਂ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਕੈਨਵਸ ਨੂੰ ਝਾੜਦਾ ਹਾਂ,
 ਤਾਂ ਉਮਰ ਭਰ ਦੇ ਲੱਥਦੇ ਥਕੇਵੇਂ ਨਾਲ ਜਾਪਦਾ ਹੈ,
 ਮੈਂ ਸਦੀਵੀ ਸੱਚ ਪਕੜ ਲਿਆ ਹੈ;
 ਪਰ ਨਹੀਂ, ਦੂਜੇ ਛਿਣ ਹੀ ਕੋਲ ਪਈ ਕੈਨਵਸ ਵਿਚ,
 ਇਕ ਹੋਰ ਸੱਚ ਉਸਲਵੱਟੇ ਲੈ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।’

ਉਹ ਦਾਇਰੇ 'ਚ ਘਿਰਿਆ ਬਿੰਦੂ ਨਹੀਂ
 ਦਾਇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ, ਅਲੋਪ—
 ਦਾਇਰੇ 'ਤੇ ਦਾਇਰਾ ਖਿੱਚੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

(1972)

ਅਵਤਾਰਜੀਤ*

ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਸਦੀਵੀ ਹੁਸਨ ਦੀ ਤੇਹ ਹੈ—
 ਉਸ ਦੇ ਸੁੱਕੇ ਜਿਸਮ, ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਕਲਪਨਾ ਵਿਚ,
 ਹੁਸਨ ਗੁਦਾਜ਼ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਉਸਲਵੱਟੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ,
 ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਅਮੂਰਤ ਅਨੁਭਵ ਦੀ,
 ਮੂਰਤ ਘੜਨ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
 ‘ਸਲੀਪਿੰਗ ਨਿਊਡ’, ‘ਵਰਜਿਨ’ ਤੇ ‘ਆਫ਼ਟਰ ਬਾਥ’—
 ਇਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਮੂਰਤੀਆਂ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਦੀਆਂ ਹਨ !

* ਅਵਤਾਰਜੀਤ : ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੂਰਤੀਕਾਰ ਜੁ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੀਨੀਆਂ
 ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ “ਮੇਰੇ ਮੌਸਮ ਦੀ ਵਾਰੀ” ਦਾ ਟਾਈਟਲ
 ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਪਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ
 ਕਿ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸੁਲਗਦਾ ਜਿਸਮ ਨਹੀਂ,
 ਤੇਰੀ ਤੇਹ ਕਿਵੇਂ ਮਿਟੇਗੀ ?
 ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਇਸ ਉੱਤਰ ਨਾਲ
 ਕਿ ‘ਮੂਰਤੀਆਂ ਮੇਰੀ ਤੇਹ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹਨ’
 ਖੁਜਰਾਓ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਾਂਗ’,
 ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਹੋਰ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—
 ਤੇ ਉਹ ਐਲਮੀਨੀਅਮ ਦੀ ਲਚਕ ਵਿਚ
 ਅਮੂਰਤ ਹੁਸਨ ਦੇ ਉਲ ਜਲੂਲ ਰੂਪ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਬੈਠਾ,
 ਆਪਣੇ ਬੁੱਢੇ ਇਤਿਹਾਸ ਕੋਲੋਂ ਸੁਕਰਾਤ ਵਾਂਗ,
 ਹੈਮਲੋਕ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪਕੜ,
 ਇਕ ਨਵਾਂ ਜਨਮ ਧਾਰ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ !

(1972)

ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਰੇਖਾਕਾਰ ਨੇ
 ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ :
 ‘ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਛੋਕੜ ਕੀ ਹੈ ?’
 ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ :

‘ਇਹੋ, ਜੋ ਰਵੀ ਦਾ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਲੇ,
 ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ, ਹਰ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ!’

ਰੇਖਾ-ਚਿਤਰਕਾਰ,
 ਬੋਖਲਾ ਕੇ ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰ ਬੈਠਾ :

‘ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਦੱਸੋ ?’

ਉਸ ਦੇ ਹੋਠਾਂ ’ਤੇ ਇਕ ਮੁਸਕਾਨ,
 ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਬਾਜ ਦੀ ਚੁੰਜ
 ਤੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ,
 ਬਿਨਾਂ ਵਾਰ ਕੀਤਿਆਂ, ਮਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੰਜਮ ਸੀ !

“ਜੇ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਵੀ,
 ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ, ਆਪ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ,
 ਤਾਂ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ?”

ਰੇਖਾਕਾਰ¹ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ
 ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ,
 ਵਿਰਕ ਦਾ ਮੌਨ, ਕਿਰਤੀ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ,
 ਇਕ ਐਸਾ ਤੇਜ਼ ਰੰਬਾ ਸੀ,
 ਜਿਸ ਅੰਦਰ ‘ਖੱਬਲ’² ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਪੁੱਟ ਦੇਣ ਦਾ,
 ਇਰਾਦਾ ਸੀ।

‘ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ’ ਵਾਲਾ ਜਿਗਰਾ
 ਤੇ ‘ਦੁੱਧ ਦੇ ਛੱਪੜ’ ਵਾਲਾ ਚਿੰਤਨ,
 ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ, ਬੁੱਢਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ !

(1976)

1. ਰੇਖਾਕਾਰ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗ ਸੀ, 2. ‘ਖੱਬਲ’, ‘ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ’ ਅਤੇ ‘ਦੁੱਧ ਦਾ ਛੱਪੜ’
 ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ।

ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਉੱਨੀਂ ਸੌ ਉੱਣਤਰ ਦੇ ਦਿਸੰਬਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ,
ਉਦੋਂ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ,
ਇਕ ਕਾਰ-ਹਾਦਸੇ ਨਾਲ ਡਾਢੀ ਸੱਟ ਲੱਗੀ ਸੀ,
ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਮੇਰੇ ਪਾਲਮ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਸਮਾਂ
ਤੇ ਮਿਤੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭੁੱਲੇ!

ਅਸੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲੇ ਹਾਂ,
ਪਰ ਜਦ ਵੀ ਮਿਲੇ ਹਾਂ,
ਹਵਾ ਵਾਂਗ, ਸਾਗਰ ਵਾਂਗ, ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਮਿਲੇ ਹਾਂ !
ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਇੰਝ ਹੀ ਹੋਇਆ,
ਉਸਦੀ ਕਰੜ-ਬਰੜੀ ਦਾਹੜੀ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਮੁਸਕਾਨ ਨੇ,
ਤਿੰਨ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ, ਮੈਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ,
'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਆਖਿਆ।

ਉਸਦੇ ਘਰ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ,
ਉਸ ਦਿਨ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਿਲਿਆ ਸਾਂ !
ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਆਮੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਅਸੀਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਬਰਾਂਡ ਦੀ,
ਖਰੀ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਵਿਸਕੀ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਵਾਂਗ ਬੈਠੇ ਸਾਂ,
ਤੇ ਫਿਰ ਮਿਲੇ ਸਾਂ :
ਕਾਕਟੇਲ ਦੇ, ਲਗਾਤਾਰ ਚੜ੍ਹ ਰਹੇ ਨਸ਼ੇ ਵਾਂਗ,
ਜੁ ਸਭ ਰੇਖਾਵਾਂ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ,
ਇਕੋ ਹੀ ਸਿਖਰ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ !

ਚੁੱਪ ਸਾਂ,
ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ,
ਸਾਡਾ ਮੌਨ ਸਿੱਖ ਗਿਆ ਹੋਵੇ,
ਤੇ ਫਿਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਛੇੜਨ ਲਈ,
ਜਿਵੇਂ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੀਦਾ ਹੈ,

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ : 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਕਿਵੇਂ ਹੈ ?'
'ਇਮਰੋਜ਼, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਦੁੱਗਲ, ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ,
ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਸਤਿਆਰਥੀ ਤੇ ਭਾਪਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ,
ਇਹ ਸਭ, ਕਿਵੇਂ ਹਨ ?'

ਉਸਨੇ ਬੋਤਲ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਦੀ, ਉਂਗਲੀ ਨਾਲ,
ਟੈਲੀਫੋਨ ਵਲਾਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ,
ਆਪਣੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ,
ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ : ਸਭ ਬਦਲ ਗਏ,
ਪਰ ਇਹ, ਅਜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ।
ਉਹ ਨਵੇਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ,
ਵੱਡੇ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣੇਂ ਕਤਰਾਉਂਦਾ ਹੈ,
ਪਰ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਂਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ;
ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਟੈਲੀਫੋਨ 'ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ,
ਇਸ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਹੱਸ ਛੱਡਦਾ ਹੈ !

ਉਹ, ਇਕ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤਕ, ਕੁਝ ਲਿਖੇ ਨਾ ਲਿਖੇ ;
ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ, ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ, ਛਪੇ ਨਾ ਛਪੇ,
ਪਰ ਉਸਦੀ 'ਸਿਕੰਦਰ' ਵਰਗੀ ਵਿਜਈ ਮੁਸਕਾਨ,
ਸਦਾ ਹੀ ਚਰਚਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ !
ਸ਼ੱਤਰੂ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ,
ਉਸਦੀ ਮਹਿਮਾਨ-ਨਿਵਾਜ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ,
ਸਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਨਿੱਘੀ ਅੰਗੀਠੀ ਵਾਂਗ ਮਘਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ !

ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਬਣਵਾਇਆ,
ਲਿਖਣ-ਕਮਰਾ ਵਿਖਾਇਆ,
ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,
'ਸੁਰਜੀਤ' ਇਸਨੂੰ ਕਹਿ ਕਿ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਏ।'

ਤਾਂ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ :
ਪਰ *‘ਮੱਧ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ’, ਵਾਲੇ ਗੋਲ ਗੱਪੇ ਨਾ ਖਵਾਏ,
ਜਿਹੜੀ ਤਿੱਪ ਪੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਲੱਥ ਜਾਵੇਗੀ।’

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ‘ਇਹ ਤਾਂ ‘ਹੁਸਨ ਦੇ ਹਾਣੀ’ ਹੈ,
ਵਿਰਕ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ, ਸੇਖੋਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ ਸੀ।
ਤੇ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ—
ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤੇ ਸੇਖੋਂ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚਕਾਰ,
‘ਸੋਨੇ ਦੀ ਇੱਟ’ ਵਰਗਾ ਸ਼ੁੱਧ ‘ਸੰਬੰਧ’
ਤੇ ਇਕ ਪੱਕਾ ਪੁਲ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।’

ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਮੁਸਕਰਾਇਆ,
ਜਿਵੇਂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ,
‘ਜੇ ਇਹ ਪੁਲ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਦਾਰੂ ਦਾ ਪੁਲ ਹੈ।’
ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ ‘ਹੁਸਨ ਦੇ ਹਾਣੀ’
ਕਦੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ !

(1976)

ਸ. ਸ. ਮੀਸ਼ਾ

ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਉਹ ਜਿੰਨਾ ਉਦਾਸੀਨ
ਤੇ ਸਿਆਣਪੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ,
ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ’ਤੇ ਉੱਨਾ ਹੀ ਹੱਸਮੁੱਖ,
ਤੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੈ !

---

* ‘ਮੱਧ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ’, ‘ਹੁਸਨ ਦੇ ਹਾਣੀ’ ਤੇ ‘ਸੋਨੇ ਦੀ ਇੱਟ’ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੀਰਸ਼ਕ ਹਨ।

ਸਾਡੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਘਟ, ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ,
ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ, ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ
ਤੇ ਸਰਬ-ਪ੍ਰਵਾਣਤ ਕਵੀ ਹੈ!
ਝੁੰਜਲਾਹਟ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ,
ਉਸਦੀ ਕੁਰਸੀ ਵਲਾਂ, ਉੱਗਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ
ਤੇ ਕੁਝ,
ਉਸਦੀ ਮੁਸਕਾਣੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਵਤੀਰੇ ਵਿਚ,
ਵੇਸਵਾਈ ਵੇਖਦੇ ਹਨ,
ਪਰ ਉਸਦੀ *‘ਚਪਲ-ਚੇਤਨਾ’
ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

‘ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ’ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ
ਕਦੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਰੂਸ ਦਾ ਰੰਗ ਹਾਵੀ ਸੀ,
ਤੇ ਇਸ ਰੰਗ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ,
ਜਿਸ ਬੇਦਰਦੀ ਨਾਲ, ‘ਸੀਤ-ਲਹਿਰ’ ਵੱਸ ਪੈ,
‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ’ ਵਿਚ ਸੁੱਟਿਆ
ਉਸੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ
ਉਹ ਰਚਨਾ ਦੀ ‘ਆਵਾਰਾਗਰਦੀ’ ਵਿਚ,
ਕਦੇ ‘ਚੁਰਸਤੇ’ ਵਿਚ ਭਟਕਿਆ
ਤੇ ਕਦੇ ‘ਪ੍ਰਿਜ਼ਮ’ ਵਾਂਗ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਚਾ,
ਮਨੁੱਖਾ ਹੋਂਦ ਦੀ ਰੰਗਹੀਣਤਾ ਤੇ ਉਲਜਲੂਲੀਅਤ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ,
ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਤੋੜਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚਿਆ !

ਤੇ ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਕੈਬਰੇ-ਨ੍ਰਿਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ,
ਤਾਂ 1969 ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ,
ਕੈਬਰੇ ਨ੍ਰਿਤਕੀ ਉੱਤੇ ਲਿਖੀ, ਆਪਣੀ ਇਕ
ਅਲਟਰਾ-ਮਾਡਰਨ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣਾਈ !

ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛ ਸਕਦੇ ਹੋ,
ਕਿ ਮੀਸ਼ਾ, ਇਹ ਕੀ ?

ਪਰ ਉਹ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ,
ਕਿ ਮੈਂ ‘ਚੁਰਸਤੇ’¹ ਤੋਂ ‘ਦਸਤਕ’² ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਹੈ;
ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ’ਤੇ ਪਰਦਾ ਉੱਠਣ ਉਪਰੰਤ,
ਰੰਗ-ਮੰਚ ਉੱਤੇ, ਇਸ ਸਮੇਂ,
ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਕੀ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ?

(1976)

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗ

ਨਿੰਦਾ ਤੇ ਅਗਨੀ,
ਉਸਤਤ ਤੇ ਹਾਸਾ,
ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਜਵਾਲਾ-ਮੁਖੀ ਫੁੱਟਦੇ—
ਤੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜਦੇ ਵੇਖੇ ਹਨ, ਕੋਲ ਕੋਲ !

ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿੱਤਰਾਂ ’ਤੇ ਗਿਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ
ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਰ ਦੀ ਚਿੰਤਾ !

ਆਲੋਚਕ ਬਣ, ਉਸ ਜੱਗ ਜਿੱਤਣ ਚਾਹਿਆ
ਤੇ ਲੇਖਕ ਬਣ, ਆਪਣਾ ਆਪ !
ਇਹ ਦਵੰਦ ਕਿਉਂ ?

ਜੇ ਇਹ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਂਦੀ,
ਤਾਂ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦਾ ਮਨੁੱਖ,
ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲੈਂਦਾ !

1. ‘ਚੁਰਸਤਾ’ ਤੇ ‘ਦਸਤਕ’ ਉਸ ਦੇ ਚਰਚਤ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ। 2. ‘ਚਪਲ ਚੇਤਨਾ’, ‘ਸੀਤ ਲਹਿਰ’, ‘ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਖੂਹ’, ‘ਆਵਾਰਾਗਰਦੀ’, ‘ਚੁਰਸਤਾ’, ‘ਪ੍ਰਿਜਮ’, ਸ.ਸ. ਮੀਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਚਰਚਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ।

ਸਰਲ ਜਿੰਦਗੀ,
ਜੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਗੁੰਝਲਾਂ ਨਾ ਪਾਉਂਦੀ,
ਤਾਂ ਬੁੱਧੀ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦੀ ?
ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦਾ ਚਿੰਤਨ ?
ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆਨ ?

*‘ਹਰ ਬੰਦਰ ਜੇ ਆਦਮੀ ; ਬਣਨ, ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ,
ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁੱਖ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ?’

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਜਦ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ,
ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ,
ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ :
ਉਸ ਕੋਲ ਜਦੋਂ ਨਦੀ ਸੀ,
ਉਸਨੂੰ, ਉਦੋਂ ਪਿਆਸ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲੱਗੀ ?

ਤੇ ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪਿਆਸ ਲੱਗੀ ਹੈ,
ਤਾਂ ਨਦੀਆਂ
ਆਪਣੇ ਰੁਖ ਕਿਉਂ ਮੋੜ ਲਏ ਹਨ ?

(1976)

**ਬਰਿੱਜ ਕੌਸ਼ਿਕ (ਚਿਤਰਕਾਰ)

ਸਵੇਰੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਉੱਠਦਾ ਹੈ,
ਤਾਂ ਥੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ !

* “ਹਰ ਬੰਦਰ ਜੇ ਆਦਮੀ ਬਣਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁੱਖ ਨਾ ਹੁੰਦਾ।”
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਟੁਕ।

** ਬਰਿੱਜ ਕੌਸ਼ਿਕ : ਕੀਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਹਰਿਆਣਵੀ ਆਧੁਨਿਕ ਚਿਤਰਕਾਰ ਸੀ।
ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਚਲੇ ਗਿਆ ਤੇ ਕਾਲਵਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ
“ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਦਾ ਕਵਰ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਚਿਤਰ (Illustrations) ਬਣਾਏ। ਮੇਰਾ ਕਹਾਣੀ-
ਸੰਗ੍ਰਹਿ “ਮੈਲੀ ਪੁਸਤਕ” ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਡੀਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਰਾਤ ਜਦੋਂ ਉਹ ਰੰਗਾਂ ਵੱਲ ਵਿੰਹਦਾ ਹੈ,
 ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ, ਤਾਜ਼ਾ ਦਮ ਘੋੜੇ ਦੀ ਮੜਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ !
 ਹਰ ਦਿਨ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਆਲਸ ਜਿਉਂਦਾ,
 ਹਰ ਰਾਤ,
 ਉਹ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਖੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ !

ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ, ਲੱਥ ਪੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
 ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਤਿਲਕ
 ਤੇ ਪਹਿਰਾਵੇ 'ਤੇ ਅਮੂਰਤ ਚਿਤਰ,
 ਆਪਣੇ ਆਪ ਉੱਘੜੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ !

ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਤੋਂ ਬੇਖਬਰ,
 ਉਹ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਬਿਖਰੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਅਧੂਰੀ ਤਸਵੀਰ ਵਲਾਂ ਵਿੰਹਦਾ,
 ਕੈਨਵਸ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਸੱਚ ਨੂੰ,
 ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ ;
 ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਤੁਲਿਕਾ,
 ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ :
 'ਸਥਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਾਪਤੀ'
 'ਕ੍ਰੋਧ', 'ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ', 'ਭਰਮ-ਖੰਡਨ', 'ਪਿਆਸ',
 'ਵਿਸ਼ਾਦ', 'ਥਕਾਵਟ', ਹਾਂ ਥਕਾਵਟ,
 ਉਸਦੀ ਦੇਹ, ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ,
 ਇਕ ਬੋਝਲ ਗਠੜੀ ਵਾਂਗ ਡਿਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ
 ਤੇ ਇਸ ਗਠੜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਦੋ ਅੱਖਾਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ,
 ਲਟ ਲਟ ਬਲਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ,
 ਇਹ ਅੱਖਾਂ ਜਦੋਂ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ,
 ਤਾਂ ਜ਼ੋਰੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ
 ਤੇ ਜਦੋਂ ਅੰਦਰ ਵਲਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ
 ਤਾਂ ਅਮੂਰਤ ਚਿਤਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਚਿਤਰਸ਼ਾਲਾ
 ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਰਕੇ,
 ਇਕ ਇਸਤਰੀ ਦਾ 'ਨਿਉਡ' ਕਦੇ ਸਿੱਧਾ, ਕਦੇ ਪੁੱਠਾ ਹੋ ਕੇ ਲਟਕਦਾ,
 ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤਕ, ਘੂਕ ਸੁਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ !

(1976)

¹ ਤਰਸੇਮ ਪੁਰੇਵਾਲ (ਪੱਤਰਕਾਰ)

1968 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ,
 ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਿਆ,
 ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ,
 ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ,
 ਹਰ ਇਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ
 ਬਰਤਾਨੀਆਂ-ਯਾਤਰਾ ਅਧੂਰੀ ਹੈ !

ਸੁਬਹ ਸਵੇਰੇ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ, ਉਸ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਬੇਦਾਗ ਪੱਗ ਦੇ,
 ਵਲ 'ਤੇ ਵਲ ਚੜ੍ਹਦੇ, ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਢਕਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ;
 ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਯਾਰਾਂ ਦੀ ਢਾਣੀ ਵਿਚ,
 ਕਿਸੇ ਪੱਥ ਵਿਚ, ਖੁੱਲ੍ਹ-ਦਿਲੀ ਨਾਲ, ਉਸਦਾ ਖੀਸਾ ਹੀ ਨਹੀਂ,
 ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਵਲ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ !
 ਕਿਸੇ ਕੁਆਰੇ ਤੇ ਕੱਚੇ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਪਰਛਾਈਂ,
 ਪੂੰਏਂ ਦੀ ਹਲਕੀ ਲਕੀਰ ਵਾਂਗ,
 ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਘੁੰਮਦੀ, ਮੈਂ ਆਪ ਵੇਖੀ ਹੈ !
 ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੀ ਕਾਰ 'ਚ ਇਕੱਠੇ ਹੀ, ਅਸੀਂ 'ਪੈਰਸ' ਗਏ !

ਵਾਪਸੀ 'ਤੇ ਮੈਂ ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ
 ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਨੀ :
 'ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋ,
 ਉਸ 'ਚੋਂ ਰਾਮ ਮਨਫੀ ਕਰ ਦਿਓ,
 ਬਾਕੀ ਮੈਂ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂਗਾ।'

ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਤੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਵੀ,
 ਤੇ ਬਾਕੀ, ਇਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ !

1. ਤਰਸੇਮ ਪੁਰੇਵਾਲ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਪਤਾਹਕ ਪਰਚੇ 'ਦੇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ' ਦਾ ਸੰਪਾਦਕ।

ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਤਿੱਖੀ, ਬਾਜ਼ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਰਗੀ ਬੁੱਧੀ 'ਤੇ ਦੰਗ ਸਾਂ,
 ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਹਨੇ, ਅੱਖ-ਝਮੱਕੇ ਵਿਚ
 ਕਵੀ ਦੀ 'ਮੈਂ' ਨੂੰ ਅੱਜ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ 'ਮੈਂ' ਵਿਚ ਪਕੜ ਲੀਤਾ ਹੈ !
 'ਦੇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ' ਵਿਚ, ਪੈਰਸ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸੰਬੰਧੀ,
 ਆਪਣਾ ਲੇਖ ਲਿਖ ਕੇ,
 ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਨੂੰ ਛੁਪਾਇਆ ਸੀ,
 ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਨੂੰ
 'ਪੈਰਸ ਦੀ ਕੁੜੀ' ਕਹਾਣੀ ਲਿਖ ਕੇ,
 ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਾਡਾ ਸੱਚ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਨੰਗਾ ਸੀ !

ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
 ਉਹ ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ੀਰਸ਼ਕ ਨਾਲ,
 ਤੁਲਨਾ ਕਰਕੇ, ਮੈਨੂੰ 'ਭੂ-ਕੰਪ' ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ,
 ਤੇ ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮੇਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ,
 ਉਹ ਬਿਆਸਾ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

1971 ਵਿਚ, ਅਸੀਂ ਫਿਰ, ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਮਿਲੇ,
 ਅੱਗੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਘਰ,
 ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਕੁਝ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ
 ਤੇ ਜਦੋਂ ਮੇਲਾ ਛਿੜ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ :
 'ਰਵੀ, ਕਿਤੇ ਕੱਲੇ ਮਿਲੀਏ ਜੀਤੀ' ਦੇ ਘਰ,
 ਜਿੱਥੇ ਰੋਲਾ ਘੱਟ ਦੇ ਕਲਾ ਵੱਧ ਹੋਵੇ !'
 ਫਿਰ ਮੈਂ ਤੇ ਜੀਤੀ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ,
 ਕਦੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਕਦੀ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ,
 ਤੇ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ, ਉਹ, ਧਿਆਨ ਧਰ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ !
 ਰਾਤ ਜਦੋਂ ਦਿਨ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾ ਵਿਚ ਡੁੱਬਣ ਲੱਗੀ,
 ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, 'ਇਹ ਮੇਰੀ ਰੂਹਾਨੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ,
 ਜੋ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਸਭ ਧੰਦਾ ਹੈ।'

1. ਜੀਤੀ : ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਿਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ

ਮੈਂ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 'ਦੇਸ ਪ੍ਰਦੇਸ'
 ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲਈ ਕੱਢਦਾ ਹੈ,
 ਭਾਵੇਂ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠਕਾਂ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ,
 ਉਸਦਾ ਮਨ, ਇਕ ਐਸੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਗ ਹੈ,
 ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਲਾ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਨ ਪੈਂਦੀ ਹੈ,
 ਤਾਂ ਉਹ ਛਿਣ ਦੀ ਛਿਣ,
 ਉਸ ਕਿਰਨ ਨੂੰ ਸੱਤਾਂ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਤੋੜ ਕੇ,
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਸੁਹਜ ਵਿਚ ਲਿਪਟਿਆ
 ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਵਿਚ ਖੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ !
 ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ,
 ਜਿੱਥੇ ਧੁੰਦੋਂ ਦੀ ਇਕ ਹਲਕੀ ਲਕੀਰ,
 ਉਸ ਦੀ ਸਗਲੀ ਸਮੁੱਚੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਵਲੀ ਬੈਠੀ ਹੈ !

(1976)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ : ਖਾਲੀ ਪਿਆਲਾ

(ਸਥਿਤੀ-ਮੂਲਕ ਸਵੈ-ਚਿਤਰ)

ਰਾਤ ਭਰ ਬੈਠੇ ਰਹੇ,
 ਮਿੱਤਰ-ਕੁੜੀਆਂ, ਮਿੱਤਰ-ਮੁੰਡੇ,
 ਹੱਥੋਂ ਹੱਥੀਂ ਜਾਮ ਤੁਰੇ !

ਜਿਤਨੀ ਵਿਸਕੀ,
 ਜਿਤਨੀ ਵਿਹੁ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ,
 ਅੱਖ-ਫੇਰੇ ਵਿਚ ਡੀਕ ਗਿਆ !

ਮੈਂ ਕੱਲਾ, ਮੈਂ ਸੱਖਣਾ,
 ਖਾਲੀ ਪਿਆਲਾ,
 ਨੁੱਕਰ ਦੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਿਹਾ !

ਫਿਰ ਗੱਲਾਂ ਤੁਰੀਆਂ,
ਕੁੜੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ,
ਜੁਲਫਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਛੱਲਾਂ !
ਸਹਿਜ-ਗਤੀ 'ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ
ਉਲਝੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ !

ਮੈਂ *ਵਿਸਰਾਮ ਜਿਹਾ ਸਾਂ,
ਹੂੰ, ਹਾਂ ਕਰਦਾ—
ਵਕਫੇ, ਪ੍ਰਸ਼ਨ,
ਵਿਸਮਿਕ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਭਰਦਾ !

ਸਭ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ,
ਕਦੇ, ਕਦੇ, ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਪਈਆਂ :
ਸਰਚ-ਲਾਈਟ ਤੇ ਘੁੱਪ ਅਨ੍ਹੇਰਾ—
ਚੋਰ ਜਿਹਾ ਮਨ,
ਸਹਿਮ ਜਿਹੇ ਵਿਚ,
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੁਬਕ ਗਿਆ !

ਮਿੱਤਰ ਸਮਝੇ,
ਹੁਣ ਇਸਦਾ ਦਿਲ ਬਹਿਲ ਗਿਆ ...
... ..
... ਤੇ ਫਿਰ ...
ਸਿਗਰਟ ਦਾ ਧੂੰਆਂ, ਆਪਮੁਹਾਰਾ
ਛੱਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹ ਪਿਆ !

ਮੌਨ ਜਿਹਾ ਇਕ,
ਜੀਭ ਮੇਰੀ 'ਤੇ ਡੁੱਲ ਗਿਆ ;
ਅਣ-ਸੁਲਗੇ ਸਿਗਰਟ ਦੀ ਨਿਆਈਂ,
ਗੁੰਮ ਸੁੰਮ ਠੰਡਾ,
ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਮੈਂ ਪਿਆ ਰਿਹਾ !

* ਵਿਸਰਾਮ : ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ

ਕੰਨਾਂ 'ਤੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਦਸਤਕ,
ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਨਿਉਂਦਾ,
ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਲੋਚਾ,
ਵੱਖੀ ਚੁੰਢੀ, ਬਗਲੀਂ ਹਾਸਾ—

“ਜੇ ਕੱਲਾ,
ਉਹ ਕੱਲਾ ਨੱਚੇ,
ਪਰ ਨਾ ਦੱਸੇ—

ਜੇ ਪਿਆਸਾ,
ਉਹ ਪਿਆਸ ਨੂੰ ਤੱਕੇ—”

ਮਹਿਫਲ ਦਾ ਦਸਤੂਰ ਹੀ ਸੀ ਕੁਝ ਇੰਜ ਬਣਿਆ !!!

ਓਸ ਕੁੜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਜਦ ਚੱਲੀ,
ਮੈਂ ਖੁਰਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਭੁਰਿਆ।

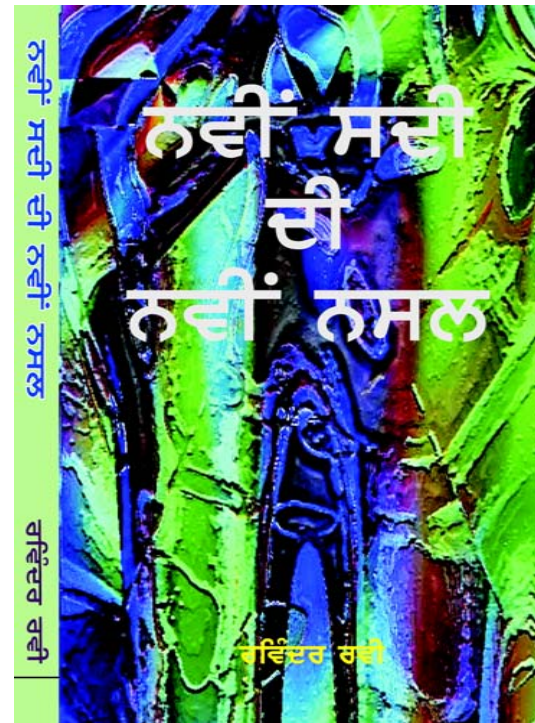
ਜਸ਼ਨ ਅਤੇ ਇਹ,
ਯਾਰਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ,
ਮੈਨੂੰ ਮਿਹਣਾਂ ਜਾਪੇ !

ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੀ ਏਸ ਸਿਖਰ 'ਤੇ,
ਅੱਜ ਮੈਂ ਘੁੱਟ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਭਰਿਆ !

ਮਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਰੂਰ ਆਖਿਆ,
ਸ਼ੁਕਰ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਤਾਂ ਚੜ੍ਹਿਆ !!!

ਮੈਂ ਕੱਲਾ, ਮੈਂ ਸੱਖਣਾ,
ਖਾਲੀ ਪਿਆਲਾ,
ਨੁੱਕਰ ਦੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਿਹਾ !

(1978)

ਲਿਖਣ-ਸਾਲ : 2010-2013

ਛਪਣ-ਸਾਲ : 2013

ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ : ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

“ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ” 2013 ਵਿਚ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਮੇਰਾ ਉਨ੍ਹੀਵਾਂ ਤੇ ਨਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੇਰੀਆਂ ਜਨਵਰੀ, 2010 ਤੋਂ ਜਨਵਰੀ, 2013 ਤਕ ਲਿਖੀਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ, ਇਸ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੇ, ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ, ਸਮਝਣ ਤੇ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਚੇਤਨ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਉਪਰਾਲਾ ਹਨ।

ਹਿੰਸਾ, ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥ, ਕਤਲ, ਬਲਾਤਕਾਰ, ਜੁਰਮ, ਤਸਕਰੀ, ਦੇ ਹ-ਵਿਓਪਾਰ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਗੰਧਲੀ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਦਹਿਸ਼ਤ, ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਤ ਭਵਿੱਖ ਨਾਲ ਜੂਝਦੀ ਹੋਈ ਨਵੀਂ ਨਸਲ, ਕਈ ਉਲਾਰ ਰੁਚੀਆਂ, ਮਨੋਗੁੰਝਲਾਂ ਤੇ ਉਲਝਣਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਟੱਬਰ ਦੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਪ੍ਰਥਾ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਤੇ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਰਹੀ ਇਹ ਨਵੀਂ ਨਸਲ, ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ-ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦੀ ਹੋਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਮੀਕਰਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦਾ ਨਾਮਕਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮੁੱਖ ਕਵਿਤਾ : ‘ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ’ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਹੀ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੀ, ਇਸ ‘ਨਵੀਂ ਨਸਲ’ ਦੀ ਤਸਵੀਰਕਸ਼ੀ ਲਈ, ਸਿਨੈਮੈਟਿਕ ਤਕਨੀਕ ਹੀ, ਇਕ ਯੋਗ ਮਾਧਿਅਮ ਜਾਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੀ

ਪੂਰਤੀ ਲਈ, ਮੈਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ (Visuals) ਨੂੰ ਇਕ ਕਾਰਗਰ ਹਥਿਆਰ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ।

ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਜਦੋਂ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ’ (www.punjabimaa.com) ਵੈਬ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿਚ, ਦਸੰਬਰ, 2012 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਸ਼ਾਇਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਵੇਸ਼ ਨੇ, ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਰਾਏ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਏ ਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਪੋਸਟ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਕਾਪੀ, ਈ-ਮੇਲ ਦੁਆਰਾ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਭੇਜੀ :

“ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵਿਚ ਏਨੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰਤਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆ ਹਨ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਓ ਉਧੇੜੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਫਿਲਮ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਪੂਰੀ ਸ਼ਾਲੀਨਤਾ ਨਾਲ। ਰਵੀ ਜੀ ! ਕਿਆ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖੀ ਹੈ ! ਦੀਵਾਨਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਮੈਂ ਤਾਂ। ਜੀਓ ਹਜ਼ਾਰੋਂ ਸਾਲ !”

ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਵੇਸ਼

‘ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ’ (www.punjabimaa.com),

8 ਦਸੰਬਰ, 2012

ਦਰਸ਼ਨ ਦਰਵੇਸ਼ ਵਰਗੇ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਕਵੀ ਵਲੋਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਫਿਲਮਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ, ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰੇ ਰਨਾ-ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਮੇਰਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਨਵੀਂ ਸੰਰਚਨਾ ਵਾਲੀਆਂ ਕਲਾ-ਕਿਰਤੀਆਂ, ਆਪਣੇ ਯੋਗ ਪਾਠਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਲੱਭ ਹੀ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਬੜੀਆਂ ਹੀ ਦੀਰਘ ਤੇ ਪੇਚੀਦਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਰਲ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਉਲਝ ਤੇ ਗੁਆਚ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਮਾਨਸਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਸਾਡੀ ਅਜੋਕੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ (ਪੀੜ੍ਹੀ) ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਲਗਾਵ ਤੇ ਅਜਨਬੀਪਨ ਦਾ ਮੌਸਮ ਹੈ। ਘਰ, ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੀਆਂ ਏਕਾਂਕੀ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹਸਤੀਆਂ ਵਿਚ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਬੋਝ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ‘ਮੈਂ’ ਦਾ ਸੁਰ ਹੀ ਹਾਵੀ ਹੈ।

ਕਿਧਰੇ ਚਲਦੀ ਬੱਸ ਵਿਚ ਸਮੂਹਿਕ ਬਲਾਤਕਾਰ (ਗੈਂਗ ਰੇਪ) ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਧਰੇ ਛੇ, ਛੇ, ਸੱਤ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕਤਲ-ਏ-ਆਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (‘ਅਮਰੀਕਾ : ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ’)।

ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਹਿਚਕਚਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਲੱਬਾਂ, ਪੱਬਾਂ, ਰੀਜ਼ੋਰਟਸ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ-ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਅੱਜ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ, ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ, ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਲੱਭ ਹੈ। ਔਲਾਦ ਵੀ, ਜੇ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗੋਦ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਪਰਮ ਤੇ ਅੰਡਾ ਬੈਂਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਅਤੇ ਇਨਵੀਟਰੋਫਰਟੇਲਾਈਜ਼ਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਵੀ, ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਖਪਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੇ ਮਾਨਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਪਤ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ (Commodities) ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਗੁਆਚ ਰਹੀ ਹੈ। ਗਲੋਬਲੀਕਰਨ ਨੇ ਧਰਮ, ਸਦਾਚਾਰ, ਸਿਆਸਤ, ਅਰਥਚਾਰੇ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਿਓਪਾਰ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਜੁਗਰਾਫੀਆ ਹੀ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਭੂਤ, ਭਵਿਖਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਉਲਝ ਪਏ ਹਨ। ਅਰਥਾਂ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਅੱਖਰ, ਅੱਖਰ ਹੋ ਕੇ, ਟੁੱਟ ਰਹੇ ਹੋਈਏ। ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਠਣ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਏਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਏਥੇ, ਏਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਕਵਿਤਾ : ‘ਰੁੱਤਾਂ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼’ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਚਣਾਂ, ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ :

ਨਾ ਮੀਤ ਰਹੇ, ਨਾ ਗੀਤ ਰਹੇ,
ਰੁੱਤਾਂ ਵਿਚ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ।
ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟੇ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ,
ਅਰਥਾਂ ’ਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਸ ਰੁੱਤੇ ਸੂਰਜ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੇ।
ਇਸ ਰੁੱਤੇ ਦੀਪਕ ਨਹੀਂ ਜਗਦੇ।
ਹੁਣ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ’ਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ,
ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਵੇਂ ਖੜੋਈ ਹੈ।

ਚਿੰਤਨ ਵੀ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਮਘਦੇ।
ਸੋਚਾਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ।
ਪਰਬਤ ਹੈ ਖਲਾਅ ਦਾ ਸਿਰ ਉੱਤੇ,
ਪਲਕਾਂ ’ਚ ਕਲਪਨਾ ਖੋਈ ਹੈ।

ਪਿੱਛਾ ਵੀ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਆਂਦਾ।
ਅੱਗਾ ਵੀ ਅਗੇਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।
ਇਹ ਟੱਕਰ ਹੈ ਕੋਈ ਸਮਿਆਂ ਦੀ,
ਜਿੰਦ ਟੁਕੜੇ, ਟੁਕੜੇ ਹੋਈ ਹੈ।

(ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਰੁੱਤਾਂ ਦੀ ਸਾਜ਼’ ਵਿੱਚੋਂ)

ਕੰਪਿਊਟਰ, ਸੈਟੇਲਾਈਟ, ਇੰਟਰਨੈਟ, ਫੇਸ ਬੁੱਕ, ਟਵਿਟਰ ਅਤੇ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਇਸ ਤੇਜ਼-ਰਫਤਾਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕਾਲ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਏ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਇਨਸਾਨ ਤੋਂ ਇਨਸਾਨ ਵਿਚਲੀ ਦੂਰੀ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ, ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ, ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” (1974) ਵਿਚ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਸੀ :

ਇਸ ਘਰ ਤੋਂ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਕ,
ਦੋ ਧਰੁੱਵਾਂ ਜਿਤਨੀ ਦੂਰੀ ਹੈ।
ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਣਾਂ ਮਜਬੂਰੀ ਹੈ।

(ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” 1974 ਵਿੱਚੋਂ)

ਤਥਾਕਥਿਤ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਨਾ ਤੇ ਆਰਥਕ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ, ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਘੋਖਦੀਆਂ ਤੇ ਪਰਖਦੀਆਂ ਹਨ :

ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,
ਸਟਾਲਨ ਤੇ ਮਾਓ, ਉਸ ਦੀ
ਨਾਜਾਇਜ਼ ਔਲਾਦ ਵਰਗੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਰੂਸ ਤੇ ਚੀਨ ਦੇ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ,
ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ,
ਮਾਰਕਸ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਨਹੀਂ ਸਨ !!!!!

(ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ‘ਉੱਤਰ-ਮਾਰਕਸਵਾਦ’ ਵਿੱਚੋਂ)

ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ‘ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ’ ਦੇ ਬਹੁ-ਪਰਤੀ, ਬਹੁ-ਮੁਖੀ ਤੇ ਬਹੁ-ਦਿਸ਼ਾਵੀ ਜੱਟਿਲ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰਕਸ਼ੀ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਸਾਧਨ-ਮਾਤਰ ਹਨ। ਇਹ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੇ ਅੱਗੇ ਕਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ,

ਉੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜੋਕੀ ਨਵੀਨ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਚੀਰਘ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਲਈ, ਢੁੱਕਵੇਂ ਮਾਧਿਅਮ, ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ, ਨਵੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ, ਨਵੇਂ ਰੂਪਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਤੇ ਸਾਰਥਕ ਬਿੰਬ-ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

—ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਜਨਵਰੀ 31, 2013

ਨੋਟ : ਧਰੁੱਵ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ Pole ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਧਰੁੱਵ।

ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ

ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗੇ,
ਇਹ ਪਿੰਡ, ਇਹ ਬ੍ਰਹਮੰਡ।
ਆਪਣਾ ਸੂਰਜ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ,
ਹੋ ਜਾਣਾ ਖੰਡ, ਖੰਡ।

ਆਪ ਅਤੇ ਅਨਾਪ ਦੀ ਟੱਕਰ,
ਉਮਰ ਬੀਤ ਗਈ ਸਾਰੀ।
ਆਪੇ ਤੋਂ ਆਪੇ ਤਕ ਤੁਰਨੇ
ਦੀ ਆ ਗਈ ਫਿਰ ਵਾਰੀ।
ਕੱਲੀਆਂ ਧੁੱਪਾਂ, ਕੱਲੀਆਂ ਛਾਵਾਂ,
ਆਪੇ ਨੂੰ ਆਪੇ ਦਾ ਦੰਡ।

ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਹੋਂਦ ਸ਼ਬਦ ਦੀ,
ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਵਾਸਾ।
ਸੋਮਿਓਂ ਤੁਰ, ਵਣ, ਪਰਬਤ ਲੰਘੇ,
ਦਰਿਆ ਅਜੇ ਪਿਆਸਾ।
ਦੇਸ਼, ਭੂਮੀਆਂ, ਵੰਡਿਆ ਪਾਣੀ
ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਅਖੰਡ।

ਤੁਰਨ-ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਖੜ੍ਹਨ-ਬਿੰਦੂ ਤਕ,
ਆਤਮ-ਕਥਾ ਉਸਾਰੀ।
ਖਾਲੀ ਪਿੰਜਰਾ, ਛੱਡ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ,
ਪੰਛੀ ਮਾਰ ਉਡਾਰੀ।
ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਅਗਨੀ ਰੱਖੀ,
ਸਦਾ ਰਹੂ ਪਰਚੰਡ !!!

ਰੁੱਤਾਂ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼

ਨਾ ਮੀਤ ਰਹੇ, ਨਾ ਗੀਤ ਰਹੇ,
ਰੁੱਤਾਂ ਵਿਚ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ।
ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟੇ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ,
ਅਰਥਾਂ 'ਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਸ ਰੁੱਤੇ ਸੂਰਜ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੇ।
ਇਸ ਰੁੱਤੇ ਦੀਪਕ ਨਹੀਂ ਜਗਦੇ।
ਹੁਣ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ 'ਚ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ,
ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਵੇਂ ਖੜੋਈ ਹੈ।

ਚਿੰਤਨ ਵੀ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਮਘਦੇ।
ਸੋਚਾਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ।
ਪਰਬਤ ਹੈ ਖਲਾਅ ਦਾ ਸਿਰ ਉੱਤੇ,
ਪਲਕਾਂ 'ਚ ਕਲਪਨਾ ਖੋਈ ਹੈ।

ਪਿੱਛਾ ਵੀ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਆਂਦਾ।
ਅੱਗਾ ਵੀ ਅਗੇਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।
ਇਹ ਟੱਕਰ ਹੈ ਕੋਈ ਸਮਿਆਂ ਦੀ,
ਜਿੰਦ ਟੁਕੜੇ, ਟੁਕੜੇ ਹੋਈ ਹੈ।

ਕਦੇ ਸ਼ੋਰ ਤੋਂ ਭੈ ਜਿਹਾ ਆਂਦਾ ਹੈ।
ਕਦੇ ਚੁੱਪ ਤੋਂ ਜੀ ਘਬਰਾਂਦਾ ਹੈ।
ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੀ ਕੁਲ ਤਸਵੀਰ ਜਿਵੇਂ,
ਅੱਜ *ਪੁੰਦ-ਪੁੰਦ* ਵਿਚ ਖੋਈ ਹੈ।

ਨਾ ਮੀਤ ਰਹੇ, ਨਾ ਗੀਤ ਰਹੇ,
ਰੁੱਤਾਂ ਵਿਚ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ।
ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟੇ ਸ਼ਬਦ ਜਿਵੇਂ,
ਅਰਥਾਂ 'ਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸੁੱਕੀ ਨਦੀ ਦਾ ਗੀਤ

ਏਸ ਨਦੀ ਨੇ ਸੁੱਕ ਜਾਣਾ ਹੈ,
ਸਾਗਰ ਜੇਡ ਹੈ ਇਸਦੀ ਪਿਆਸ।
ਤੁਰਦਿਆਂ, ਤੁਰਦਿਆਂ ਸੋਮੇਂ ਸੁੱਕ ਗਏ,
ਆਪੇ ਵਿਚ, ਆਪਾ ਪਰਵਾਸ।

ਵਿਸ਼ਵ-ਤਪਾਓ¹, ਵਗਦੀਆਂ ਲੁੰਆਂ,
ਖਰੀਆਂ ਬਰਫਾਂ, ਪਰਬਤ ਨੰਗੇ।
ਸੜ, ਸੁੱਕ ਝੜ ਗਏ ਵਣ ਦੇ ਕੋਲੋਂ,
ਪੰਛੀ ਅਜੇ ਵੀ ਛਾਵਾਂ ਮੰਗੇ।
ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਖਿੰਡ ਗਈ,
ਪੁੰਦਲਾ, ਪੁੰਦਲਾ ਹੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼।

* ਪੁੰਦ-ਪੁੰਦ (ਪੁੰਦੇ) : Smog (Smoke+Fog), 1 ਵਿਸ਼ਵ-ਤਪਾਓ : Global Warming

ਪਿਆਸੇ ਬੱਦਲ, ਛਿਦਰੀਆਂ ਛਾਵਾਂ,
 ਛਾਤੀਆਂ ਵਿਚ, ਜਿਓਂ ਸੁੱਕੀਆਂ ਮਾਵਾਂ।
 ਕਿਧਰੋਂ ਵੀ ਕਨਸੋਅ ਨਾ ਆਵੇ,
 ਕਿਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਾਂ ? ਕਿੱਧਰ ਜਾਵਾਂ ?
 ਨਾ ਧਰਤੀ, ਨਾ ਅੰਬਰ ਆਪਣਾ,
 ਨਦੀ 'ਚ, ਸੁੱਕੀ ਨਦੀ ਦਾ ਵਾਸ।
 ਸੂਰਜ ਹੇਠਾਂ ਥਲ ਤਪਦਾ ਹੈ,
 ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ।
 ਅੰਦਰ ਵਲ ਨੂੰ ਮੁੜੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ,
 ਅੰਦਰ ਵੀ ਹਨ ਸੰਘਣੇ 'ਨ੍ਹੇਰੇ।
 ਇਸ ਰੁੱਤੇ, ਇਸ ਉਮਰੇ ਬਣਦਾ,
 ਆਪੇ ਵਿਚ, ਆਪਾ ਨਿਰਵਾਸ।

ਏਸ ਨਦੀ ਨੇ ਸੁੱਕ ਜਾਣਾ ਹੈ,
 ਸਾਗਰ ਜੇਡ ਹੈ ਇਸਦੀ ਪਿਆਸ।
 ਤੁਰਦਿਆਂ, ਤੁਰਦਿਆਂ ਸੋਮੇਂ ਸੁੱਕ ਗਏ,
 ਆਪੇ ਵਿਚ, ਆਪਾ ਪਰਵਾਸ।

ਇਕ ਸੂਰਜ ਹੋਰ

ਮੈਂ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉੱਤੇ,
 ਗਰਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
 ਮੈਂ ਫੇਰ ਭਾਸ਼ਾ
 ਸਿਰਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਮੇਰੇ 'ਵੈਬਸਾਈਟ' ¹ ਹੀ,
 ਮੇਰੀ ਅਮਰਤਾ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹਨ।

---

1. Wbebsite

'ਸਾਈਬਰਸਪੇਸ' ¹ ਵਿਚ,
 ਮੇਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪ :
 ਇਨਸਾਨ ਹਨ,
 ਭਗਵਾਨ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਹਨ।

ਟੁੱਟਦੀ, ਬਣਦੀ ਧੁਨੀ,
 ਖਿੰਡਦੇ, ਉੱਡਦੇ ਸੁਰ,
 ਮੇਰੇ ਹੀ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ,
 ਤੋੜਦਾ ਸੰਗੀਤ ਹਨ !

ਮੈਂ 'ਸੁਰ' ² ਵਿਚ 'ਅਸੁਰ' ³,
 ਸ਼ਤਰੂ ਵਿਚ ਮੀਤ ਹਾਂ।

ਗਿਆਨ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਚ,
 ਕਾਇਆਕਲਪ :
 ਕਲਪਨਾ, ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੀ ਹੀ ਰੀਤ ਹਾਂ।

'ਟਵਿਟਰ' ⁴ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ
 ਅਣਕਿਹਾ, ਅਲਹਿਦਾ ਹੈ।
 ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਮੌਨ,
 ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਸੁਨੇਹਾ ਹੈ।

'ਫੇਸ ਬੁਕ' ⁵ ਉੱਤੇ ਵੀ,
 ਮੇਰਾ ਹੀ ਸ਼ੋਰ, ਝਲਕਣ
 ਮੇਰੀਆਂ ਖਾਮੋਸ਼ੀਆਂ।

---

1. Cyberspace, 2. ਸੁਰ : ਦੇਵਤਾ, 3. ਅਸੁਰ : ਰਾਖਸ਼ਿਸ਼, 4. Twitter, 5. Face Book

ਬਣੇ, ਅੱਧ-ਬਣੇ ਸ਼ਬਦ, ਅਰਥ,
ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਖੇੜੇ ਦੀਆਂ ਸਰਗੋਸ਼ੀਆਂ।

ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਉਲ ਜਲੂਲ,
ਖਾਕਾ ਵੀ ਮੇਰਾ ਹੈ।
ਹਰ ਵਾਕ ਅਧੂਰਾ,
ਹਰ ਅਰਥ ਪੂਰਾ ਹੈ।

ਦਾਇਰਾ, ਰੇਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਟੁੱਟਦਾ ਹੈ,
ਕਦੇ ਰੇਖਾ ਬਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ,
ਬਿੰਦੂ ਸ਼ੂਨਯ ਵੀ ਹੈ, ਦੀਵਾ ਵੀ।

ਹਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ,
'ਆਬਰਾ ਕਦਾਬਰਾ' ¹ ਚਿਤਰਾਂ ਨੂੰ,
ਚੁੱਤ ਵਾਂਗ, ਉਡਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਰੰਗਾਂ, ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਮਹਿਕਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ,
ਕੁਝ ਕਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ,
ਮੈਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।
ਪਰਬਤ, ਵਣ, ਧਰਤੀ, ਅੰਬਰ,
ਜਿਸ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਅੱਖਰ ਹਨ,
ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ,
ਸੰਕੇਤਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਤੋਂ ਵਿਚਰਦਾ :
ਪਿੰਡ ਹਾਂ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਹਾਂ।
ਖੰਡ, ਖੰਡ ਹਾਂ,
ਅਖੰਡ ਹਾਂ।

---

1. ਆਬਰਾ ਕਦਾਬਰਾ : Absurd

ਥਲ ਤੇ ਨਖਲਿਸਤਾਨ ਵੀ,
ਮੇਰੇ ਹੀ ਵਜੂਦ ਹਨ—
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ
ਵੱਗਦੇ ਹਨ, ਵੱਸਦੇ ਹਨ।
ਮੇਰੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਕੰਡੇ ਵੀ ਹੱਸਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ,
'ਮਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ' ¹ ਹਾਂ !

ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ, ਮੈਂ
ਬਲ ਰਿਹਾ, ਸੜ ਰਿਹਾ ਤੇ
ਰੋਸ਼ਨੀ ਵੀ ਕਰ ਰਿਹਾ।

ਮੈਂ, ਇਕ ਸੂਰਜ ਹੋਰ ਹਾਂ
ਤੇ ਹੋਰ ਅੰਬਰੀਂ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ !

ਮੇਰੇ 'ਵੈਬਸਾਈਟ',
'ਸਾਈਬਰਸਪੇਸ' ਵਿਚ :
ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਹੈ,
ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹਨ।

ਮੇਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੂਪ,
ਇਨਸਾਨ ਹਨ,
ਭਗਵਾਨ ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਹਨ !!!

---

1. ਮਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ : Larger than Life

ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ

ਏਸ ਘਰ ਵਿਚ,
ਛੇ ਜਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ :
ਮਾਤਾ, ਪਿਤਾ ...
ਦੋ ਧੀਆਂ, ਦੋ ਪੁੱਤਰ !!!!!

ਸਭ ਦਾ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰਾ ਸੌਣ-ਕਮਰਾ ਹੈ,
ਵੱਖੋ ਵੱਖਰਾ ਗੁਸਲਖਾਨਾ,
ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੀ ਘੜੀ ਹੈ,
ਘੜੀ 'ਤੇ ਸਮਾਂ ਇਕ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ,
ਸਮੇਂ ਦੀ ਤੋਰ ਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਹੈ।

ਬਾਹਰਲਾ ਬੂਹਾ ਉਬਾਸੀ ਵਾਂਗ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ,
ਤਾਂ ਇਹ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਬੱਝੇ,
ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਏਜੰਡੇ¹ ਵਿਚ ਢਲੇ,
ਸਰਦਲ ਟੱਪਦਿਆਂ ਹੀ, ਸੜਕ ਵਾਂਗ,
ਵੱਖ, ਵੱਖ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪਾਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ,
ਮਸ਼ੀਨ ਬਣ ਸਮਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਹਨ,
ਮਿੱਤਰ-ਮੁੰਡੇ ਹਨ, ਮਿੱਤਰ-ਕੁੜੀਆਂ ਹਨ ...
ਕੋਈ ਸਮਲਿੰਗ-ਭੋਗੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਬਹੁ-ਲਿੰਗ-ਭੋਗੀ
ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ-ਲਿੰਗ-ਭੋਗੀ ...
ਭੀੜ ਪੈਣ 'ਤੇ, ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਕਾਜ,
ਸੁਆਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਸਭ ਜਣੇ।

---

1. ਏਜੰਡੇ : Agendas

ਕਾਰਾਂ ਵਾਂਗ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੇ
ਮਾਡਲ ਵੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨੇਮ ਵਾਂਗ,
ਪੱਬ¹, ਕਲੱਬ², ਨਗਨ-ਨਿਤ੍ਰ-ਘਰ³
ਤੇ ਬਾਰ⁴, ਕਸੀਨੋ⁵, ਰੈਸਤੋਰਾਂ⁶ ਵਿਚ
ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਸੰਗ ਸਾਥ ਬਣਦੇ,
ਸਿਖਰ-ਸੰਤੋਖ⁷ ਤੇ ਆਨੰਦ ਤਕ ਦਾ,
ਸਫਰ ਤੈ ਕਰਦੇ ਹਨ ...
ਭਰ, ਭਰ, ਫਿਸਦੇ, ਫਿਸ, ਫਿਸ, ਭਰਦੇ ਹਨ।

ਮੌਜ ਮੇਲੇ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿਚ, ਇਹ
ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ,
ਇਕ ਦੂਜੇ ਲਈ ਘਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ,
ਮਨ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤਕ,
ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਵਾਲਾ,
ਦਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ।

ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ—
ਏਸ ਘਰ ਵਿਚ ਕਦੇ ਸ਼ਹਿਨਾਈ ਨਹੀਂ ਵੱਜੀ,
ਜਾਗੋ ਨਹੀਂ ਜਗੀ,
ਸੁਹਾਗ ਨਹੀਂ ਗਾਏ ਗਏ,
ਘੋੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀਆਂ ...

ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸੌਣ-ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਵੀ,
ਇਹ ਇਕ ਟੱਬਰ ਹਨ—
ਸਮਾਜਕ ਰਸਮਾਂ ਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ,
ਸਜ ਧਜ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਪਰਿਚਯ ਕਰਵਾਂਦੇ ਹਨ।

---

1. ਪੱਬ : ਸ਼ਰਾਬਖਾਨਾ, Pub, 2. ਕਲੱਬ : Club, 3. ਨਗਨ-ਨਿਤ੍ਰ-ਘਰ : Striptease
Dance Club, 4. ਬਾਰ : ਸ਼ਰਾਬਖਾਨਾ, Bar, 5. ਕਸੀਨੋ : ਜੂਆ-ਘਰ, Casino,
6. ਰੈਸਤੋਰਾਂ : Restaurant, 7. ਸਿਖਰ ਸੰਤੋਖ : Orgasm

ਭਿੰਨ, ਭਿੰਨ ਮੱਥੇ ਪਹਿਨ ਕੇ,
 ਮਾਤਾ, ਪਿਤਾ, ਧੀ, ਪੁੱਤਰ, ਪਤੀ ...
 ਸਭ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
 ਹਰਵਰਿਆਈ¹ ਮੁਸਕਾਨ : ਖਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਏਸ ਘਰ ਦੇ ਵਾਸੀ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਹਨ,
 ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਤੇ ਮਹਿੰਗਾ ਫਰਨੀਚਰ ਹਨ,
 ਲੈਟੈਸਟ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਸੂਟ, ਆਊਟਫਿਟ² ਹਨ,
 ਪਰਫਿਊਮ³, ਲੈਵਿੰਡਰ⁴ ਹਨ,
 ਬਿਊਟੀ ਸਲੋਨ ਦੇ, ਤੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ
 ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਹਨ,
 ਨਕਲੀ ਗਹਿਣੇ ਹਨ, ਗੋਦਨੇ⁵ ਹਨ।

ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਰੈਂਡ⁶ ਨੇਮ ਹਨ :
 ਨਾਈਕੀ⁷, ਰੀਬੋਕ⁸, ਐਡੀਡਾਸ⁹ ਹਨ,
 ਗੂਚੀ¹⁰, ਓਮੇਗਾ¹¹ ਹਨ,
 ਗੈਪ¹², ਕੈਲਵਿਨ ਕਲਾਈਨ¹³ ਹਨ,
 ਬੀ.ਐਮ.ਡਬਲਯੂ.¹⁴, ਹਮਰ¹⁵, ਐਂਡੀ¹⁶ ਤੇ ਫਰਾਰੀ¹⁷ ਹਨ—
 ਆਪਣਾ ਆਪ ਤਮਾਸ਼ਾ,
 ਆਪਣੇ ਆਪ ਮਦਾਰੀ ਹਨ।

---

1. ਹਰਵਰਿਆਈ : Evergreen, 2. ਆਊਟਫਿਟ : ਪੋਸ਼ਾਕ, Outfit, 3. ਪਰਫਿਊਮ :
 Perfume, 4. ਲੈਵਿੰਡਰ : Lavender, 5. ਗੋਦਨੇ : Tattoos, 6. ਬਰੈਂਡ ਨੇਮ : ਮਹਿੰਗੇ
 ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ, Brand Name, 7. ਨਾਈਕੀ : ਕੀਮਤੀ ਖੇਡ-ਪਹਿਰਾਵੇ ਦਾ ਟਰੇਡ
 ਮਾਰਕ, Nike, 8. ਰੀਬੋਕ : ਕੀਮਤੀ ਖੇਡ-ਪਹਿਰਾਵੇ ਦਾ ਟਰੇਡ ਮਾਰਕ, Reebok, 9.
 ਐਡੀਡਾਸ : ਕੀਮਤੀ ਖੇਡ-ਪਹਿਰਾਵੇ ਦਾ ਟਰੇਡ ਮਾਰਕ, Adidas 10. ਗੂਚੀ : ਕੀਮਤੀ
 ਘੜੀ, Gucci, 11. ਓਮੇਗਾ : ਕੀਮਤੀ ਘੜੀ, Omega, 12. ਗੈਪ - ਬਣੇ ਬਣਾਏ, ਕੀਮਤੀ
 ਕਪੜਿਆਂ ਦਾ ਸਟੋਰ, Gap, 13. ਕੈਲਵਿਨ ਕਲਾਈਨ - ਕੀਮਤੀ ਕਪੜਿਆਂ ਦਾ ਫੈਸ਼ਨ
 ਟਰੇਡ ਮਾਰਕ, Calvin Klein, 14. ਬੀ.ਐਮ.ਡਬਲਯੂ. - ਕੀਮਤੀ ਕਾਰ, B.M.W., 15.
 ਹਮਰ - ਕੀਮਤੀ ਫੋਰ ਵੀਲ ਡਰਾਈਵ, Hummer, 16. ਐਂਡੀ - ਕੀਮਤੀ ਕਾਰ, Audi,
 17. ਫਰਾਰੀ - ਕੀਮਤੀ ਸਪੋਰਟਸ ਕਾਰ, Ferrari

ਆਪਣੇ ਇਸ ਇਕ-ਪਾਤਰੀ ਨਾਟਕ ਦੇ,
 ਆਪ ਹੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ, ਨਿਰਮਾਤਾ, ਕਲਾਕਾਰ
 ਤੇ ਹੋਰ ਕਰਮਚਾਰੀ ਹਨ।

ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਚੀਜ਼ ਹਨ,
 ਵੱਡੀ ਖੇਡ ਦੇ ਖਿਡਾਰੀ ਹਨ—
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਸ-ਹੱਦਾ ਤੰਗ,
 ਆਸਮਾਨ ਛੋਟਾ ...
 ਪਰ ...
 ਲੰਮੀ ਉਡਾਰੀ ਹਨ !!!

ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੈਰ ਲਈ,
 ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਹਨ।
 ਹੋਟਲਾਂ ਤੇ ਲਾਜਾਂ ਵਿਚ ਘਰ ਦਾ ਭਰਮ ਭੋਗਦੇ—
 ਬੇਘਰੇ ਹੋ,
 ਘਰ ਪਰਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ...,
 ਇੱਕੋ ਹੀ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ,
 ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰ,
 ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰ !!!!

ਏਸ ਘਰ ਵਿਚ,
 ਛੇ ਜਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ :
 ਮਾਤਾ, ਪਿਤਾ ...
 ਦੋ ਧੀਆਂ, ਦੋ ਪੁੱਤਰ !!!!!

ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਤਾਸ਼

‘ਆਈ ਫੋਨ’, ‘ਆਈ ਪੈਡ’ ਤੇ ‘ਲੈਪ ਟੌਪ’ ਨਾਲ ਜੁੜੇ,
 ਏਸ ਸਦੀ ਦੀ,
 ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਲੋਕ—

ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੇ,
ਵਿਸ਼ਵ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।
ਸਾਈਬਰਸਪੇਸ ਵਿਚ ਸਪਰਟ ਦੌੜਦੇ ਹੋਏ ਵੀ,
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਖਲੋ ਗਏ ਹਨ।

ਅੰਦਰ ਵੱਸਦੇ ਧੀ, ਪੁੱਤਰ,
ਮਾਂ, ਬਾਪ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਗਏ ਹਨ।
ਪਤੀ, ਪਤਨੀ, ਪਿਤਾ ਤੇ ਮਾਂ ਬਨਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ,
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਖਲਾਅ ਵਿਚ,
ਰੁਕ ਗਏ ਹਨ।

ਖਪਤ-ਕਲਚਰ ਵਿਚ, ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ,
ਖਪਤ-ਵਸਤਾਂ ਵਾਂਗ,
ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਸੰਭੋਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ,
ਟੱਬਰ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਨਹੀਂ ਜਗਾਉਂਦਾ।
ਸਭ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ,
ਇਕ, ਦੂਜੇ ਵਿਚ,
ਜੜ੍ਹਾਂ ਫੜਨ ਦੀ,
ਚੇਟਕ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦਾ,
ਪੂਰਨ ਮਾਨਵ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ।

ਸਿਖਰ-ਸੰਤੋਖ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,
ਤਾਸ਼ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ
ਤੇ ਖਿਲਾੜੀ ਵੀ !!!!!

ਤਾਸ਼ ਤੇ ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਇਸ ਖੇਡ ਵਿਚ,
ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਏਸ ਸਦੀ ਵਿਚ,
ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਲੋਕ,

ਵਿਸ਼ਵ ਹੋ ਗਏ ਹਨ !!!!!
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਖਲੋ ਗਏ ਹਨ !!!!!

ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਘਰ

ਇਸ ਘਰ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਨਿੱਘਰ ਗਈਆਂ,
ਤੇ ਗਰਕ ਰਹੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨੇ।
ਇਸ ਘਰ ਦੇ ਕਮਰੇ ਕੈਦ ਬਣੇ,
ਏਥੇ ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਬੀਮਾਰਾਂ ਨੇ।

ਬੰਦ ਕਮਰਾ ਇਕ ਇਕਲਾਪਾ ਹੈ,
ਇਸ ਘਰ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕੇ।
ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਸਰ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ,
ਪਰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਰੁਕ ਚੁੱਕੇ।

ਹਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇਕ ਖਲਾਅ ਵਾਂਗੂੰ,
ਵੱਸਦਾ ਸੰਦੇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਵਿਚ।
ਮਾਨਵ 'ਚੋਂ ਮਾਨਵ ਗਾਇਬ ਹੈ,
ਛਾਈ ਹੈ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਆਸਾਂ ਵਿਚ।

ਕੁੜੀਆਂ 'ਚੋਂ ਮਾਵਾਂ ਭੱਜ ਗਈਆਂ,
ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਪ ਦਾ ਵਾਸ ਨਹੀਂ।
ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਖੇਡਣਗੇ,
ਕੁਲ ਤੋਰਨਗੇ, ਕੋਈ ਆਸ ਨਹੀਂ।

ਬਿਨ ਸ਼ਾਦੀਓਂ ਕਾਮ-ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਇਹ,
ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਜਾਨਣ।
ਅੱਜ ਪਹੁੰਚਕੇ ਸਾਇੰਸ-ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ,
ਜੰਗਲ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਮਾਨਣ।

ਇਸ ਘਰ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਨਿੱਘਰ ਗਈਆਂ,
ਤੇ ਗਰਕ ਰਹੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨੇ।
ਇਸ ਘਰ ਦੇ ਕਮਰੇ ਕੈਦ ਬਣੇ,
ਏਥੇ ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਬੀਮਾਰਾਂ ਨੇ।

ਉਮਰ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ

ਇਕ ਹੱਥ ਧਰਤੀ, ਦੂਜਾ
ਅੰਬਰ ਵਲ ਵਧਾ।

ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਵੀਣੀ ਤੋਂ ਪਕੜ,
ਉਸਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ, ਅੱਖ ਪਾ।

ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਉੱਠ,
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫੈਲਾਅ।

ਪੰਛੀ ਬਣ,
ਤੇਰੀ ਉਡਾਣ ਸੌਂਹੋਂ,
ਖੁਦ ਹੀ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ,
ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਚੱਲਦੀ ਹਵਾ।

ਹਰ ਤਰਫ ਤੇਰੀ ਨਜ਼ਰ,
ਹਰ ਤਰਫ ਤੇਰੀ ਦਿਸ਼ਾ।

ਸਮਾਂ : ਕੱਲ੍ਹ, ਹੁਣ ਤੇ ਭਲਕ ਨਹੀਂ,
ਇਹ ਤਾਂ ਨਿਰੰਤਰ ਵੱਗਦਾ ਪਰਵਾਹ।

ਉਮਰ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਵੀ :
ਪੌਣ ਰੁਮਕਦੀ ਹੈ,
ਫੁੱਲ ਖਿੜਦੇ ਹਨ,
ਸੱਤ-ਰੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੂਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਬੱਦਲ ਬਣਿਆਂ, ਮਹਿਕਾਂ ਦਾ ਦਰਿਆ।

ਰੰਗ, ਮਹਿਕ, ਬੱਦਲ ਤੇ ਦਰਿਆ ...

... ..
ਦੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਬਦਲੇ,
ਪ੍ਰਸੰਗ ਬਦਲੇ ਹਨ।

ਹਰ ਹਾਲ, ਹਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ,
ਸੂਰਜ 'ਚੋਂ ਸੱਤ-ਰੰਗੀਆਂ ਵੇਖ,
ਬੱਦਲ 'ਚੋਂ ਵਗਦਾ ਦਰਿਆ।
ਬੜਾ ਜਿਊਣ ਜੋਗਾ ਹੈ,
ਉਮਰ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਪੜਾਅ !!!

ਵਿਆਹ

ਵਿਆਹ ਕੇਵਲ
ਕਾਮ ਤੇ
ਸੰਤਾਨ ਦਾ ਹੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ।

ਦੋ ਜਿਸਮ,
ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਫੈਂਟਸੀ ਚੁੱਕੀ,
ਇਕ, ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ,
ਭੁੱਲ੍ਹਦੇ,
ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ...

... ..

ਮੰਮੇਂ

ਮੰਮਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮਾਂ ਵੱਸਦੀ ਹੈ,
ਮੰਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਦਾ ਭੋਜਨ।
ਮੰਮਾਂ-ਰੁੱਤ ਨੂੰ ਭੋਗ ਚੁੱਕਾ ਹੈ,
ਏਸ ਸਦੀ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਜਨ।

ਨੰਗੇ ਮੰਮੇਂ ਵੇਖ ਕੇ ਭੜਕੇ,
ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਕਾਮੀਂ ਦਾ ਤੇਜ।
'ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੱਸੇ',
ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਨੰਗੇਜ।

ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਹ ਦਿੱਤੇ ਹਨ,
ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਵਸਤਰ ਸਾਰੇ।
ਨੰਗ-ਮੁਨੰਗਾ ਮੇਰਾ ਆਪਾ,
ਨੰਗ-ਮੁਨੰਗੇ ਸੂਰਜ, ਤਾਰੇ।

ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨੰਗੀ ਕੀਤੀ,
ਸੁਪਨ-ਤ੍ਰੀਮਤ ਦੀ ਤਸਵੀਰ।
ਕਲਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੁਹਜ ਪਛਾਣੇ :
ਸੱਸੀ, ਸੋਹਣੀ, ਸਾਹਿਬਾਂ, ਹੀਰ।

ਮੰਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਕੋਈ ਫਿਸਲੇ,
ਦੇਹ, ਯੋਨੀ ਤਕ ਨਜ਼ਰ ਮਲੀਨ।
ਕਾਮ-ਮੁਕਤ ਹੁਸਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ,
ਕਰਦੀ ਕੋਈ ਨਜ਼ਰ² ਮਹੀਨ।

1. 'ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੱਸੇ' : Beauty lies in the eyes of the beholder,
2. ਨਜ਼ਰ ਮਹੀਨ : ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਨਜ਼ਰ

ਇਹ ਦੀਵਾ ਤੇਰੇ ਨਾਂ

ਸੂਰਜ ਰੋਜ਼ ਮੇਰੇ ਬਨੇਰੇ 'ਤੇ ਆ ਬੈਠਦਾ ਹੈ
ਤੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ :

“ਉੱਠਿਆ ਨਹੀਂ ਅਜੇ ?
ਕੀ ਤੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ,
ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੌਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ?
ਤੇਰੀ ਕਲਪਨਾਂ - ਜੁ ਹਰ ਸਮੇਂ,
ਤੈਥੋਂ ਦੇ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ,
ਤੇਰੇ ਸੁਫਨਿਆਂ ਵਾਂਗ-
ਸੌਂ ਗਈ ਹੈ, ਪਲਕਾਂ ਪਿੱਛੇ ?

ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ 'ਸੂਰਜ' ਨੂੰ
ਦੀਵੇ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ।
ਦੀਵੇ ਤੇਰੇ ਲਈ ਚਾਨਣ ਸਨ
ਤੇ 'ਸੂਰਜ' ਖੋਲਦਾ ਲਾਵਾ,
ਅੱਗ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ,
ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਜਵਾਰਭਾਟਾ
ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਟੱਕਰਾ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ
ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ,
ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕਿਤੇ ਸੋਕਾ ਬਰਸਦਾ ਹੈ,
ਕਿਤੇ ਹੁੰਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਵਣ,
ਹੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ।

ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਦਾ ਜਵਾਨ ਰਹਿਣ ਦੀ,
ਸੌਂਹ ਖਾਧੀ ਸੀ,
ਮੈਥੋਂ ਦੇ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਰਹਿਣ ਦੀ।
ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ?
ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਅੱਖ ਤਾਂ ਮਿਲਾ।”

ਸੂਰਜ ਦੇ ਬੋਲ,
ਮੇਰੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਦਰ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ,

ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ :
 “ਮੈਂ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਠੀਕ ਹੈ !!!
 ਸਰੀਰ ਫਨਾਹ ਹੋਣ ਲਈ ਹੀ ਬਣੇ ਹਨ !
 ਮੈਂ ਤਾਂ,
 ਨਸਲ-ਦਰ-ਨਸਲ ਵਿਚਰਦਾ ਪੈਰੀਬਰ ਹਾਂ !
 ਤੂੰ ਬੇ-ਔਲਾਦਾ ਹੈਂ,
 ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ,
 ਜਿਸਮ ਛੱਡਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਿਵੇਂ,
 ਪੀੜ੍ਹੀਓ ਪੀੜ੍ਹੀ,
 ... ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ ... ਲਗਾਤਾਰ ...

ਜਨਮ, ਜਵਾਨੀ, ਬੁਢਾਪਾ ਤੇ ਮੌਤ,
 ਇਸ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਹਨ !
 ਤੂੰ ਨਿਰੁੱਤਾ, ਇਕ-ਰੁੱਤਾ ਹੈਂ,
 ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਵਿਚ ਵੇਖ,
 ਏਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਇਕ ਦੀਵਾ ਜੱਗਦਾ ਹੈ,
 ਇਹ ਦੀਵਾ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ... !!!”

ਸੱਸੀ, ਸਾਹਿਬਾਂ ਤੇ ਹੀਰ ਦੀ ਉਲ ਜਲੂਲ ਤਸਵੀਰ

ਤੂੰ ਹਰ ਔਰਤ ਵਾਂਗ,
 ਇਕ ਘਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ
 ਇਕ ਝੀਲ ਚੁੱਕ ਲਿਆਇਆ, ਤੇ ਤੈਨੂੰ
 ਇਸ ਦੇ ਖਿਤਿਜ ਵਿਚ ਗੁੰਮਦੇ ਕੰਢਿਆਂ ਦੁਆਲੇ,
 ਵਿਛੀ ਹੋਈ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਝੁਕਿਆ ਹੋਇਆ, ਅਸਮਾਨ ਵਿਖਾਇਆ,
 ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਦਰਾਂ ਤੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ !!!

ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮੇਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ,
 ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਹਿਕਾਂ ਵਾਂਗ ਖਿੱਲਰਦੇ,
 ਫੈਲਦੇ, ਮਿਲਦੇ, ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ, ਪੜਕਦੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ,

ਪਰ ਤੂੰ ਕਿਹਾ :
 “ਝੀਲ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਖੜੋਤ ਹੈ,
 ਇਹ ਸਾਡਾ ਘਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ?”

ਮੈਂ ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਡੂੰਘੀ ਨੀਝ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ,
 ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਫੜਫੜਾਇਆ
 ਤੇ ਅੰਬਰ ਨੂੰ ਉਡਾਣ ਬਣਾ ਕੇ,
 ਸੋਮੇਂ ਤੋਂ ਤੁਰ, ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ,
 ਦਰਿਆ ਚੁੱਕ ਲਿਆਇਆ-
 ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੁਲੀ, ਜੰਮਣਹਾਰੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ, ਤੂੰ
 ‘ਗੰਦੀ’ ਆਖਿਆ
 ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ‘ਖਾਰਾ’,
 ਤੇਰੀ ਪਿਆਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਰਾਸ ਨਾ ਆਇਆ।

ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਡੂੰਘੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਦਿਆਂ,
 ਤੇਰੀਆਂ ਜੁਲਫਾਂ ਨੂੰ ਛੰਡਕਿਆ, ਹਿਲਾਇਆ-
 ਮੇਰੀ ਦੀਵਾਨਗੀ ਨੇ ਹਰ ਤਰਫ,
 ਘਨਘੋਰ ਘਟਾਵਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਫੈਲਾਇਆ,
 ਤਾਂ ਤੂੰ ਡਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆ ਜੁੜੀ-
 ਤੈਨੂੰ ਘਟਾਵਾਂ ਦੀ ਗਰਜ
 ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਕੜਕ ਤੋਂ ਭੈ ਆਉਂਦਾ ਸੀ,
 ਤੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਫੈਲਿਆ 'ਨੇਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦਾ ਸੀ।

ਤੂੰ ਹੁਣ ਚਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕੀਤੀ,
 ਮੈਂ ਕਲਮ ਚੁੱਕੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ,
 ਸੂਰਜ ਬਣਾਇਆ -
 ਚੁੰਧਿਆਈਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਨਾਲ ਤੂੰ ਕਿਹਾ :
 “ਇਹ ਕਿਹਾ ਚਾਨਣ ਹੈ ! ਨਿਰਾ ਅੱਗ ਦਾ ਗੋਲਾ-
 ਕਿਰਨਾਂ ਦੇ ਤੀਰ,
 ਥਲ ਉੱਤੇ ਫੈਲਿਆ-
 ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸੜ, ਬਲ, ਵਿੱਝ, ਮੁੱਕ ਜਾਵਾਂਗੀ।

ਮੈਂ ਮਰਨਾਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ।
ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ ਮੇਰੇ ਜੋਗੀ ਥਾਂ ਦੇ ਦੇ,
ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਬਣ ਕੇ ਜੀ ਸਕਾਂ !”

ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੂਰ ਅੰਬਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ,
ਦਰਿਆਵਾਂ, ਥਲਾਂ ਨਾਲ ਤੋਰਦਾ,
ਸਮੁੰਦਰ ਤਕ ਲੈ ਆਇਆ-
ਝੀਲ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ,
ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ,
ਮੇਰੇ ਦਿਲ 'ਚੋਂ ਛਲਕਦੀ-

ਮੈਂ ਕਿਹਾ :
“ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਏਨਾਂ ਕੁ ਹੀ ਸੀ !
ਨਾ ਤੂੰ ਝੀਲ ਵਿਚ ਤਰੀ,
ਨਾ ਦਰਿਆ ਸੰਗ ਤੁਰੀ,
ਨਾ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸਮਾਈ,
ਨਾ ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੀ-
ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ ਵੀ ਤੂੰ ਨਿਛੁਹ ਰਹੀ-
ਅਸਮਾਨ ਦੀ ਉਚਾਈ ਵੀ ਤੂੰ
ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਸਮਾ ਸਕੀ !!!

ਤੂੰ ਇੰਜ ਕਰ,
ਸੱਸੀ, ਸਾਹਿਬਾਂ ਤੇ ਹੀਰ ਦੇ ਜੁਦੇ ਜੁਦੇ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ-
ਇੱਕ ਇਕਾਈ ਵਿਚ ਬੱਝੀ-
ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾ
ਤੇ ਮੁਸਕਰਾ ...
... ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪਰਤਾਂਗਾ-
ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲੇ
ਪੁਨੂੰ, ਮਿਰਜ਼ੇ ਤੇ ਰਾਂਝੇ ਦੇ ਤਿੰਨੋਂ ਰੰਗ, ਆਪਸ ਵਿਚ ਘੁਲਕੇ,
ਇਕ ਇਕਾਈ, ਇਕ ਤਸਵੀਰ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣਗੇ !
ਅਲਵਿਦਾ !!!!!!!”

ਉੱਤਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ

ਸਟਾਲਨ ਦੇ ਘਰ ਨਿਕਸਨ ਜੰਮਿਆਂ ਹੈ
ਤੇ ਮਾਓ ਦੇ ਘਰ ਚਰਚਲ।
ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ,
ਸਭ ਕੁਝ ਗਡ ਮਡ, ਉਲਝ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ,
ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਵੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਇਹ ਨਵ-ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਹੈ,
ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ,
ਆਰਥਕ ਸੱਤਾ ਦੀ ਡੋਰ ਹੈ।

ਕੱਠਪੁਤਲੀਆਂ ਵਾਂਗ,
ਸਭ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ,
ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਹਿੱਲਦੇ ਹਨ,
ਚਿਹਰੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ, ਹੱਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਚੀਨ ਵਿਚ, ਦਰਜਾ-ਬਦਰਜਾ,
ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰ
ਪੂੰਜੀ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।
ਘਟ ਵੇਤਨ, ਵੱਧ ਬੋਝ ਹੇਠ,
ਚੀਨੀ ਮਜ਼ਦੂਰ,
ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਚੀਨ ਵਾਂਗ ਹੀ,
ਰੂਸ ਵਿਚ ਵੀ, ਅਸਾਂਵੀਂ ਵੰਡ ਹੈ।
ਤਸਕਰੀ, ਦੇਹ-ਵਪਾਰ, ਗੈਂਗ-ਯੁੱਧ,
ਘਪਲਾ, ਰਿਸ਼ਵਤ, ਲਿੰਗ-ਰੋਗ,
ਜੁਰਮ ਦਾ ਸਾਮਰਾਜੀ ਦੌਰ ਹੈ।

ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਘਰ,
ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਜੰਮਿਆਂ ਸੀ :
“ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਣ, ਤੇ
ਹਰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਲੈਣ ਲਈ।”
ਪਰ ਇੰਜ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਹੋਇਆ !!!!!

ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,
ਸਟਾਲਨ ਤੇ ਮਾਓ, ਉਸ ਦੀ
ਨਾਜਾਇਜ਼ ਔਲਾਦ ਵਰਗੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਰੂਸ ਤੇ ਚੀਨ ਦੇ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ,
ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ,
ਮਾਰਕਸ ਦਾ ਸੁਫਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ !!!!

ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ

ਹੱਥਿਆਰਬੰਦ ਇਨਕਲਾਬ ਵੀ,
ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾ ਬਦਲ ਸਕੇ।

ਜ਼ਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਸਟਾਲਨ ਆ ਗਿਆ,
ਚੀਨ ਉੱਤੇ ਮਾਓ ਛਾ ਗਿਆ।

ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ, ਇਕ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੋਵੇ,
ਇਕ ਪਾਰਟੀ, ਜਾਂ
'ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿਤ-ਸੰਗਠਨ ਦੀ,
ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ?

1. ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿਤ-ਸੰਗਠਨ : Organized multinational interest-groups,

ਜਗੀਰੂ ਤੇ ਭੂਪਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪ,
ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਵਾਂਗ,
ਰੋਲ ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਨਵੇਂ ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਨਾਮ,
ਅਰਥ ਉਹੀ,
ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵੀ :
ਮਜ਼ਦੂਰ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ,
ਕਿਸਾਨ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ,
ਆਮ ਜਿਹਾ, ਹਰ ਥਾਂ,
ਇਨਸਾਨ ਪਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਰਥਕ ਸ਼ਕਤੀ,
ਸੀਮਤ ਜਿਹੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ,
ਕੇਂਦਰਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਧਨ, ਉਤਪਾਦਨ ਤੇ ਖਪਤ ਦੇ
¹ ਸਮੀਕਰਨ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ।

ਆਮ ਆਦਮੀਂ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ,
ਨਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀ ਰਿਹਾ ਹੈ,
ਨਾ ਮਰ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ-
² ਪੂਰਨ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਤਕ-
ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਦੀ,
ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ... !!!

1. ਸਮੀਕਰਨ : Equations, 2. ਪੂਰਨ ਵਿਸਰਾਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ : Full stop, Period

ਵਣ ਨੂੰ ਬਚਾਓ

ਚੀਨ ਹੀ ਚੀਨ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕਿਉਂ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

ਚੀਨ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਹੈ ਕਿ 'ਇਕ-ਪਾਰਟੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ' ?
ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ
ਸੰਘਾਈ ਤੇ ਬੇਜਿੰਗ ਵਿਚ,
ਵਧ ਵਿਗਾਸ ਰਹੀ,
ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ?

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀ ਹੈ !
ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਤਣਾਓ ਹੈ।
ਮਾਫੀਏ ਵਾਂਗ ਜਨਤਾ ਦਾ,
ਹਰ ਤਰਫ ਤੋਂ ਘਿਰਾਓ ਹੈ।

ਇਹ ਜੰਗਲ ਕਿਤੇ ਦਾਵਾਨਲ ਨਾ ਬਣ ਜਾਏ !!!!

ਇਸ ਅੱਗ ਨੂੰ ਪਕੜੋ,
ਇਸ ਵਣ ਨੂੰ ਬਚਾਓ !!!!

ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਪਿਆਸ

ਏਸ ਘਰ ਵਿਚ,
ਦੂਰ ਤੇ ਨਿਕਟ ਸੰਚਾਰ ਲਈ,
ਸਭ ਬਿਜਲਾਨੂੰ ਸਾਧਨ ਮੌਜੂਦ ਹਨ,
ਪਰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਾਬਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਧਰੁਵ ਜਿਤਨੀ ਦੂਰੀ,
ਇੱਕੋ ਛੱਤ ਹੇਠ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਨ ਇਹ ਲੋਕ।

ਇਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਘਰ ਵਿਚ ਬੇ-ਘਰੀ,
ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੇ-ਦਿਲੀ,
ਤੇ
ਮਨ ਵਿਚ ਬੇ-ਮਨੀ ਦਾ ਵਾਸ ਹੈ।

ਨਜ਼ਰ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਪਾਣੀ
... ਪਰ ...
... ਫੇਰ ਵੀ ...
ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਪਿਆਸ ਹੈ ... !!!

'ਮੈਂ-ਕੁ-ਭਰ' ਅਸਮਾਨ

ਮੈਂ ਤਾਂ ਮੰਗਿਆ ਸੀ ਕੇਵਲ ਇਕ,
'ਮੈਂ-ਕੁ-ਭਰ' ਅਸਮਾਨ।
ਜਾਗ ਪਏ ਕਿਉਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ,
ਸੁੱਤੇ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ?

ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਓਂ ਜਾਪੇ, ਜੀਕੂੰ
ਮੁੱਠੀ ਦੇ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਹੋਵੇ,
ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਅਸਮਾਨ।

ਦੂਜੇ ਪਲ ਹੀ ਇਓਂ ਜਾਪੇ, ਜਿਓਂ
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਟੁੱਟ ਬਿਖਰਿਆ,
ਅੱਖਰ, ਅੱਖਰ ਜੋੜ ਬਣਾਇਆ,
ਕੁਲ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਗਲ ਧਿਆਨ।

ਮੈਂ ਵਿਚ ਮਸਤੀ, ਮੈਂ ਵਿਚ ਹਸਤੀ,
ਮੈਂ ਵਿਚ ਸੂਰਜ, ਚੰਦ, ਸਿਤਾਰੇ,
ਮੈਂ ਵਿਚ ਬਾਗ਼, ਹੁਸਨ ਤੇ ਸਾਗਰ,
ਮੈਂ-ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਸਗਲ ਨਜ਼ਾਰੇ।

‘ਮੈਂ ਜਿੰਨਾਂ ਹੀ’ ਪਿਆਰ ਸੀ ਮੰਗਿਆ,
ਔਰਤ ਸੁਹਣੀ, ਮਨ ਦੀ ਹਾਣੀ।

ਮੈਂ ਜੋ ਸੋਚਾਂ, ਉਹ, ਉਹ ਸੋਚੇ,
ਉਹ ਮਹਿਸੂਸੇ, ਮੈਂ ਹੱਸਾਸ !

ਜਨਮ, ਜਨਮ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ, ਮੇਰੀ ਉਸ ਨੂੰ,
ਤੇਹ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਪਿਆਸ !!!

ਮੈਂ ਚਾਹਿਆ ਮੈਂ, ਮੈਂ ਬਣ ਜੀਵਾਂ,
ਧੁੱਪ ਤੇ ਥਲ ਵੀ ਰੂਪ ਨੇ ਮੇਰੇ,
ਮੈਂ ਦੇ ਘੜੇ ‘ਚੋਂ’ ‘ਮੈਂ-ਜਲ’ ਪੀਵਾਂ।

ਮੇਰੀ ਮੈਂ, ਪਰ ਵਿਣਤਨ ਆ ਗਏ,
ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜੀ ਦਰਜੀ।
ਚੋਖਟਿਆਂ ਵਿਚ ਕੱਟ, ਫਿੱਟ ਕਰਦੇ,
ਮੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਦਰਜੀ !

ਮੈਨੂੰ ‘ਮੈਂ’ ਤੋਂ ‘ਅ-ਮੈਂ’ ਬਣਾਇਆ,
ਮੇਰੀ ਹਰ ਸੂਰਤ ਦੇ ਉੱਤੇ,
ਉਹਨਾਂ ਆਪਣਾ ਖੋਲ ਚੜ੍ਹਾਇਆ।

ਚਿੱਪਰ, ਚਿੱਪਰ ਕਰ, ਟੁੱਟ ਬਿਖਰੀ,
ਮੇਰੇ ਸੌਹੋਂ, ਮੇਰੀ ਪਛਾਣ।
ਇਕ, ਇਕ ਕਰਕੇ, ਝੜੇ ਵਿਲੱਖਣ,
ਸਮਝੋ ਸੀ ਜੁ, ‘ਮੈਂ-ਨਿਸ਼ਾਨ’ !

ਆਪੇ ਵਿਚ ਅਨਾਪ ਭੋਗਦਾ,
ਕੈਸਾ ਇਹ ਸ਼ਰਾਪ !!!
ਸੋਚ, ਅਹਿਸਾਸ, ਬੇਗਾਨੇ ਹੋਏ,
ਕੈਸਾ ਇਹ ਸੰਤਾਪ ???

ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਪਿਆਸ

ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਚ ਫੁਲ ਵੱਸਦੇ ਹਨ,
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਹੀ ਹਨ ਅੰਗਿਆਰ।
ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਮਨ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਬਣਦਾ,
ਜੋ ਸੋਚੇ, ਉਹ ਲਵੇ ਨਿਹਾਰ।

ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਚ ਆਤਮ-ਪੂਜਾ,
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆਤਮ-ਅਭਿਆਨ।
ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਆਪਣੇ ਤਾਰੇ,
ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਆਸਮਾਨ।

ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ,
ਪਿੰਡ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭੇਦ।
ਕਾਵਿ-ਉਡਾਰੀ ਵੀ ਇਸ ਅੰਦਰ,
ਦਰਸ਼ਨ, ਗਿਆਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਵੇਦ।

ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਹਿਬੂਬ ਦਾ ਚਿਹਰਾ,
ਚਿਹਰਾ ਇਕ ਤੇ ਰੂਪ ਅਨੇਕ।
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਨਵਤਾ ਹੈ,
ਰੇਤ ਸਮੇਂ ਦੀ, ਕੇਰਨ ਛੇਕ।

ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਮੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਵੱਸਦਾ,
ਜਦ, ਜਦ ਹੋਵਾਂ ਮੈਂ ਉਦਾਸ।
ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਖਾਂ ਪਾ ਬੋਲੇ,
ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਪਿਆਸ।

ਅਮਰੀਕਾ : ¹ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

(ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਕ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕਤਲ-ਏ-ਆਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ)

1.

ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਧਨ-ਬਲ 'ਤੇ,
ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜਿੱਤਣਾਂ ਲੋਚਦਾ,
ਦੂਰ ਹੋਇਆ ਪਿੰਡ ਤੋਂ।
ਜ਼ਿਹਨ ਦੇ ਵਿਚ ਸੁਨਯ
ਤੇ ਵਕਤ ਵੀ ਖੜੇ ਗਿਆ।

ਵੀਅਤਨਾਮ, ਕਾਬਲ, ਇਰਾਕ,
ਮਾਡਲ² ਬਣੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ,
ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਨਸਲ ਲਈ।

ਹਿੰਸਾ, ਬੰਦੂਕ, ਗੋਲੀਆਂ,
ਹਾਲੀਵੁੱਡ ਦੀ ਫੈਂਟਸੀ³।
ਵੀਡੀਓ-ਖੇਡਾਂ 'ਚ ਵੀ,
ਮਰਨ ਤੇ ਮਾਰਨ ਦਾ ਯੁੱਧ,
ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਨਸਲ ਜੀਕੂੰ,
ਬਾਲਪਨ ਤੋਂ ਖੇਡਦੀ।

1. ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ : Culture of Violence, 2. ਮਾਡਲ : Model, 3. ਫੈਂਟਸੀ : Fantasy

ਟੁੱਟੇ ਘਰਾਂ 'ਚ ਬੇਪਛਾਣ,
ਉਲਝੀ ਹੈ ਅੱਜ ਦੀ ਸੰਤਾਨ।
ਮਨ ਦੇ ਰੋਗ ਤੇ ਤਨ ਦੇ ਰੋਗ,
ਗੁਰਬਤ-ਰੇਖਾ¹ ਕੱਢੇ ਜਾਨ।

ਘਰਾਂ ਵਾਲੇ ਘਰਾਂ ਅੰਦਰ,
ਬੇਘਰੇ ਹੋ ਬਹਿ ਗਏ।
ਦਰ ਬਨਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ,
ਦੀਵਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ।

2

*ਉਮਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਸਾਂ
ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ, ਕੁਝ ਅਰਥ ਸੀ।
ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਬਾਲ ਵੀਹ,
ਭੁੰਨ ਦਿੱਤੇ ਬੇ-ਵਜਾਹ,
ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ
ਛੇ ਕੁ ਬਾਲਗ ਧਰ ਲਏ।
ਮਾਂ ਮਾਰੀ, ਆਪ ਮਰਿਆ,
ਉਲਝਣਾਂ 'ਚ ਉਲਝ ਚੁੱਕੀ,
ਦਾਸਤਾਨ ਕਹਿ ਗਿਆ।
ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ???

1. ਗੁਰਬਤ-ਰੇਖਾ : Poverty Line

* Post Script : 14 ਦਸੰਬਰ, 2012 ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਊ ਟਾਊਨ (New Town, Connecticut) ਦੇ ਸੈਂਡੀ ਹੁਕ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਕੂਲ (Sandy Hook Elementary School) ਵਿਚ, 20 ਸਾਲ ਦੇ ਇਕ ਯੁਵਕ, ਐਡਮ ਲਾਨਜ਼ਾ (Adam Lanza) ਨੇ, ਅਸਾਲਟ ਰਾਈਫਲ ਨਾਲ, ਛੇ ਛੇ, ਸੱਤ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੇ 20 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ 6 ਹੋਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ/ਬਾਲਗਾਂ ਨੂੰ, ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ, ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ, ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ, ਨੈਨਸੀ ਲਾਨਜ਼ਾ ਨੂੰ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਤੁਰਿਆ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲਈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ, ਗੰਨ ਕੰਟਰੋਲ ਲਈ, ਇਸ ਘਟਨਾ ਉਪਰੰਤ, ਇਕ ਨਵੀਂ ਬਹਿਸ ਛਿੜੀ ਹੈ।

ਗੰਨ ਲੌਬੀ¹, ਵ੍ਹਾਈਟ ਹਾਊਸ²
ਕੀ ਕਰਨ ? ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ?
ਹੁਣ ਕਿਹੜਾ ਮਾਡਲ ਬਣਾਣ ???

³ ਗੈਂਗ ਰੇਪ

(⁴ ਦਸੰਬਰ 16, 2012 ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ (ਭਾਰਤ) ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਬੱਸ ਗੈਂਗ ਰੇਪ : ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ)

ਔਰਤ,
ਇਕ ਸਰੀਰ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਇਕ ਰਿਸ਼ਤਾ ਵੀ ਹੈ।

ਔਰਤ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਜਨਮ-ਦੁਆਰ ਹੈ,
ਹੁਸਨ, ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਪਿਆਰ ਹੈ।

1. ਗੰਨ ਲੌਬੀ : Gun Lobby, National Rifle Association of America (NRA),
2. ਵ੍ਹਾਈਟ ਹਾਊਸ : White House., 3. ਗੈਂਗ ਰੇਪ (Gang Rape) : ਸਮੂਹਿਕ ਬਲਾਤਕਾਰ,
4. ਦਸੰਬਰ 16, 2012 ਨੂੰ, ਦਿੱਲੀ (ਭਾਰਤ) ਵਿਚ, ਇਕ ਚੱਲਦੀ ਹੋਈ ਬੱਸ ਵਿਚ, 6
ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ 23 ਸਾਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਦਾ ਸਮੂਹਿਕ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਕੁੜੀ ਦੇ 28 ਸਾਲਾ
ਮਿੱਤਰ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਉੱਤੇ, ਲੋਹੇ ਦੇ ਸਰੀਏ ਜਾਂ
ਰੌਡ ਨਾਲ, ਤਸੱਦ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਵੀ ਲਾਹ ਲਏ ਗਏ
। 30-40 ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ, ਚੱਲਦੀ ਬੱਸ ਵਿਚੋਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਪੋਸਟ-ਸਕ੍ਰਿਪਟ : 26 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ, ਇਸ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਫਦਰ ਜੰਗ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ,
ਇਲਾਜ ਵਾਸਤੇ, ਸਿੰਘਾਪੁਰ ਦੇ ਮਾਊਂਟ ਅਲੈਜ਼ਬਥ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ
29 ਦਸੰਬਰ, 2012 ਨੂੰ, ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ 'ਸੂਹੀ ਸਵੇਰ' (www.suhisaver.org) ਤੇ 'ਲਿਖਾਰੀ' (www.
likhari.org) ਵਿਚ ਛਪ ਵੀ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪੱਛਮ ਵਾਂਗ ਹੀ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੀ, ਬਲਾਤਕਾਰ,
ਕਤਲ ਤੇ ਹੋਰ ਹਿੰਸਾਤਮਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਦਰ ਵਿਚ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਔਰਤ, ਮਾਂ ਹੈ,
ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।
ਮਾਂ ਦੇ ਮੰਮਿਆਂ ਵਿਚ,
ਦੁੱਧ ਦੀ ਨਦੀ ਵਹਿੰਦੀ ਹੈ।
ਧੀ, ਪੁੱਤ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ,
ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ,
ਹਰ ਸਮੇਂ ਹੀ, ਇਕ ਜੋਤ ਜੱਗਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਔਰਤ, ਭੈਣ ਹੈ,
ਹਰ ਹਾਲ ਵਿਚ, ਵੀਰ ਦੀ ਮੌਤ ਮਰਦੀ,
ਉਸਦੀ ਸੁੱਖ ਮੰਗਦੀ ਹੈ।
ਔਰਤ, ਪਤਨੀ ਹੈ,
ਕੁਲ ਤੇ ਕਾਲ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦੀ ਹੈ,
ਅੱਜ ਨੂੰ,
ਕੱਲ੍ਹ ਤੇ ਭਲਕ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ।

ਔਰਤ, ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਹੈ,
ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖ ਕੇ,
ਅੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨੇੜੇ,
ਤੁਹਾਡੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਗੈਂਗ ਰੇਪ ਕਰਨ ਵਾਲਿਓ !
ਤੁਸੀਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨਾਲ,
ਕੁਹਜਾ ਤੇ ਹਿੰਸਕ ਵਿਸਾਹਘਾਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।
ਆਪਣੀ ਮਾਂ, ਧੀ, ਪਤਨੀ, ਭੈਣ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ,
ਸਭ ਦਾ,
ਬਲਾਤਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਤੇ ਹੋਰ ਜੀਵ ਵੀ,
ਨੇੜੇ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਪਹਿਚਾਣਦੇ ਹਨ।
ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਆਖਣਾਂ ਵੀ,
ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਹੈ !!!

1 ਭਾਰਤ : ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ

ਆਦਮ ਅਤੇ ਹੱਵਾ ਨੇ ਤੋਰੀ,
ਵਰਜਤ ਫਲ ਖਾਵਣ ਦੀ ਰੀਤ।
ਬੀਜੇ ਬੀਜ ਤੁਰੀ ਇਹ ਵਿਥਿਆ,
ਧਰਮ, ਕਰਮ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪਲੀਤ।

ਪਾਂਡੇ ਪੰਜ ਤੇ ਇਕ ਦਰੋਪਦੀ,
ਇਕ ਦੇਹ ਵਿਚ ਪੰਜ ਦੇਹਾਂ ਲੱਥੀਆਂ।
ਕਾਮ, ਕਹਾਣੀ, ਨਵ-ਅਧਿਆਇ,
ਮਿਲਿਆ ਦਿਲ, ਨਾ ਲੜੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ।

ਜ਼ੋਰ, ਜ਼ਬਰ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਕਾਮ,
ਚਿਸ਼ਤੇ ਸਾਰੇ ਤੋੜ ਬਿਖਾਰੇ।
“² ਗੋਤ-ਗਮਨ ਤੇ ³ ਰੇਪ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ”,
ਕਹਿੰਦੇ ਪਏ ਚਿੰਤਨ ਅੰਧਿਆਰੇ।

ਬੱਚੇ ਬਣੇ ਨੇ ⁴ ਕਾਮ-ਖਿਡੌਣੇ,
⁵ ਪੁਲਸ, ਖੇਤ ਨੂੰ ਖਾਂਦੀ ਵਾੜ।
ਨਿਆਂ, ਨੌਕਰੀ, ਵਿੱਦਿਆ, ਕਿੱਤੇ,
ਸਭ ਵਿਕਦੇ ਨੇ ਏਸ ਬਾਜ਼ਾਰ।

ਤਨ ਦਾ ਖੂਨ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲੱਥਾ,
ਸੂਹੇ ਹੋ ਗਏ ਪਿੰਡ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ।
ਉਲਝ ਗਿਆ ਗੁੰਝਲਾਂ ਵਿਚ ਮਾਨਵ,
ਮਨ-ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਪਰਚੰਡ।

-
1. ਭਾਰਤ : ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ : India : A Culture of Corruption,
  2. ਗੋਤ-ਗਮਨ : Incest, 3. ਰੇਪ : ਬਲਾਤਕਾਰ, Rape, 4. ਕਾਮ-ਖਿਡੌਣੇ : Sex-toys,
  5. ਪੁਲਸ : Police

ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਰੰਗਿਆ
ਰੱਤ, ਹਿੰਸਾ ਵਿਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰ।
ਲੁੱਟ ਖੋਹ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਗਰਮ ਹੈ,
ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪੁੱਜਾ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ।

ਬਾਲੀਵੁੱਡ : ਨਾਇਕ ਤੇ ਖਲਨਾਇਕ

‘ਮਾਰ-ਧਾੜ’ ਤੇ ‘ਆਈਟਮ ਗੀਤ’,
ਕਾਮ-ਉਤੇਜਕ ਹਾਰ ਸਿੰਗਾਰ।
ਨਸ਼ੇ, ਤਸਕਰੀ ਵਿਚ ਗ਼ਰਕਿਆ,
‘ਬਾਲੀਵੁੱਡ’ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ।

ਚਮਕ ਦਮਕ ਤੇ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਕਾਰਾਂ,
ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਿਓਂ ਵਾਂਗ ਤਿਓਹਾਰਾਂ।
ਹੋਟਲ, ਨਾਚ-ਕਲੱਬਾਂ ਅੰਦਰ,
ਨੱਚਣ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਬਹਾਰਾਂ।

ਫੈਂਟਸੀ ਵਰਗੇ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਚ,
ਫੈਂਟਸੀ ਭੋਗਣਾ ਚਾਹਵਣ ਸਾਰੇ।
ਹਿੰਸਕ, ਚੋਰ ਤੇ ਡਾਕੂ, ਦੱਲੇ,
ਜਬਰ-ਸੰਭੋਗੀ ਬਣ ਰੱਤਿਆਰੇ।

ਟੀ.ਵੀ. 'ਤੇ ਵੀ ਇਹ ਕੁਝ ਹੋਵੇ,
ਨਿੱਕੇ ਨਾਟਕ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ।
ਨਾਜ਼ਕ ਮਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ-ਸਾਲਾਹ ਲਈ,
ਬੁੱਧ, ਵਿਵੇਕ ਨਾ ਅਜੇ ਤਿਆਰ।

ਵੀਡੀਓ-ਖੇਡਾਂ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਵੀ,
ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅਖਾੜੇ।

ਖੇਡ, ਖੇਡ ਵਿਚ ਹਰ ਕੋਈ ਸਿੱਖੇ,
ਕੀਕੂੰ ਬਚੇ ਤੇ ਕੀਕੂੰ ਮਾਰੇ ?

ਨੀਤੀ, ਧਰਮ, ਅਦਾਲਤ, ਸੰਸਦ,
ਕਾਲੇ ਧੰਦੇ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰ।
ਅਕਲ, ਇਲਮ ਵੀ ਵਸਤ ਖਪਤ ਦੀ,
ਵਿਕਣ, ਵੇਚਣ ਲਈ, ਸਭ ਤਿਆਰ।

ਉਲਝੀਆਂ ਸੋਚਾਂ, ਟੇਢੇ ਰਸਤੇ,
ਰੋਗੀ ਮਨ, ਛਾਇਆ ਅੰਧਕਾਰ।
ਨਾਇਕ ਅਤੇ ਖਲਨਾਇਕ ਬਣਨ ਲਈ,
ਦਰਸ਼ਕ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਤਿਆਰ !!!

ਖਪਤ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ : ਬਦਲਦੇ ਸੰਦਰਭ

ਕੈਸਾ ਖਪਤ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ !!!
ਤਨ, ਮਨ ਦਾ ਹੋਵੇ ਵਿਓਪਾਰ।
ਦੱਲੇ ਨੇਤਾ, ਸਿਆਸਤ ਰੰਡੀ,
ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣੇ ਗਲੋਬਲ ਮੰਡੀ।

ਤਸਕਰੀ ਨੇ ਸਭ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਘੇਰੇ :
ਨਸ਼ੇ, ਆਦਮੀਂ, ਬੱਚੇ, ਰੰਨਾਂ,
ਵਿਕਣ ਲਈ, ਇਸ ਮੰਡੀ, ਡੋਰੇ।

ਆਤਮ-ਘਾਤੀ ਬੰਬ, ਆਤੰਕ,
ਧਰਮ, ਨਿਆਂ ਤੇ ਦੇਹ-ਵਿਓਪਾਰ,
ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਵਿਕਰੀ-ਮਾਲ,
ਹੱਦਾਂ ਤੇ ਸਰਹੱਦਾਂ ਟੱਪੇ।

ਸੱਤਾ ਬਣੀ ਤਮਾਸ਼ਾ, ਵੇਖੋ,
ਰੰਡੀ ਬਣ, ਬਣ, ਆਪੇ ਨੱਚੋ।

ਮਿਸ਼ਰਤ ਹੋ ਗਏ ਸਭ ਨਿਜ਼ਾਮ,
ਅਰਥ-ਚਾਰੇ ਕ੍ਰਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ।
ਘਰ, ਟੱਬਰ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਹਿੱਲੀਆਂ,
ਅਦਲ, ਅਦਾਲਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ।
ਮਨ ਅੰਦਰ, ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਗੁੰਝਲਾਂ,
ਭਾਵਾਂ, ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਵਿਚ ਗੁੰਝਲਾਂ।

ਕਲਪਨਾਂ, ਸੁਫਨੇ, ਸਭ ਉਲਝੇਵਾਂ,
ਵਾਟਾਂ, ਪੈਰਾ ਵਿਚ ਵਲੇਵਾਂ।

ਹਰ ਪਾਸੇ ਹੀ ਸੁੰਨ ਖਲਾਅ,
ਅੱਗ ਦਾ ਗੋਲਾ ਬਣਕੇ ਸੂਰਜ,
ਇਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਆ ਡਿੱਗਿਆ,
ਦਾਵਾਨਲ ਵਿਚ ਬਲੇ ਮਨੁੱਖਤਾ !!!

ਯੁੱਧ ਦੀ ਸ਼ਤਰੰਜ

ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ,
ਉਸ ਨੇ ਹੱਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ।

ਤਦ ਤੋਂ ਹੀ, ਮੈਂ
ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ,
ਲੜਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ,
ਲਗਾਤਾਰ।

ਯੁੱਧ ਵਿਚ, ਹੱਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ,
ਚਿੰਤਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਮੰਥਨ।

ਬਹੁਤੇ ਯੁੱਧ ਹੱਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ,
ਜਿੱਤ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਤਰੰਜ ਦੀ ਖੇਡ ਵਾਂਗ।

ਉਹ ਨਾ ਲੜ ਕੇ ਵੀ, ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ
ਤੇ ਮੈਂ ਲੜ, ਲੜ, ਹਾਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ,
ਉਸ ਕੋਲੋਂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੋਲੋਂ !!!

ਕੁਕਨੂਸ : ਤ੍ਰੈਕਾਲੀ ਚਿਤਰਪਟ

1
ਭੂਤ ਵਲਾਂ ਪਰਤਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ
ਡਿਸਕ ਕਰੈਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਚਿਹਰਿਆਂ,
ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਬੰਬ,
ਪਲਕ ਝਪਕ 'ਚ,
ਸ਼ੂਨਯ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੂਈਆਂ ਡਿਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ,
ਕਲਾਕ ਖੜੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ !!!

2
ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ,
ਜੀਭ 'ਤੇ ਛਾਲਾ ਹੈ !

ਹਰ ਫਰਦ ਅਪਰਾਧੀ,
ਆਪਣਾ ਹੀ ਪਾਲਾ ਹੈ।

ਇਹ ਅਜਨਬੀ ਬਸਤੀ ਹੈ,
ਹਰ ਚਿਹਰਾ ਘੁਟਾਲਾ ਹੈ।

3
ਭਲਕ ਵੱਲ ਵੀ, ਤਾਂ
ਸੰਘਣਾਂ ਅਨੁਰਾ ਹੈ।

ਸੁਫਨੇ ਨੇ ਮਰੇ ਹੋਏ,
ਗਿਰਝਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਹੈ।

4
ਤ੍ਰੈ-ਕਾਲ ਇਹ ਮੇਰਾ ? ਕਿ
ਸੱਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਹੈ ???

ਇਹ ਸਫਰ ਹੈ ਅਰਥਾਂ ਦਾ,
ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਕਥਿਆ ਹੈ !

5
ਤ੍ਰੈ-ਕਾਲੀ ਚਿਤਰਪਟ ਦੀ,
ਹਰ ਬਾਤ ਬੁਝਾਰਤ ਹੈ !!!

ਕੁਕਨੂਸ ਨੂੰ ਮਰ, ਮਿਟਕੇ ਵੀ,
ਜਿਉ ਪੈਣ ਦੀ ਆਦਤ ਹੈ !!!

ਆਤਮ-ਘਾਤੀ ਬੰਬ

ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਮਸਾਂ ਤੁਰਨਾ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ
ਕਿ ਦਿਮਾਗ ਧੋ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਪੋਚੀ ਹੋਈ ਫੱਟੀ 'ਤੇ,
ਵਿੰਗੇ, ਟੇਢੇ ਤੇ ਭੁਲਾਵੇਂ ਅੱਖਰ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਜੀਵਨ ਵਿਚ,
ਗੁੰਝਲਾਂ ਤੇ ਭੁੱਲ ਭੁਲਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ,
ਜੀਵਨ ਵਰਗਾ, ਕੁਝ ਬਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ,

ਇਸ ਲਈ, ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,
ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਜੰਨਤ ਦਾ ਟਿਕਟ ਕਟਵਾ ਕੇ,
ਉਹ ਕਾਲ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਵਾਹਣ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ।

ਭਰੇ ਭੁਕੰਨੇਂ ਮੇਲੇ ਵਿਚ,
ਆਪ ਫਟਣ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਫਾੜਨ ਵਾਲਾ,
ਆਤਮਘਾਤੀ ਬੰਬ ਬਣ ਗਏ !!!

ਚਿੜੀ ਵਰਗੀ ਕੁੜੀ

ਚਿੜੀ ਵਰਗੀ ਇਕ ਕੁੜੀ,
ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਮੈਨੂੰ
ਬਹੁਤ ਪਛੜਕੇ ਮਿਲੀ।

ਉਸ ਅੰਦਰ ਅਥਾਹ ਊਰਜਾ ਸੀ-
ਕਦੇ ਏਸ ਡਾਲੀ, ਕਦੇ ਓਸ ਫੁੱਲ,
ਕਦੇ ਏਸ ਰੁੱਖ, ਕਦੇ ਓਸ ਮਮਟੀ,
... ਨਿਰਛਲ ... ਨਿਰ-ਵਲ ...
ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਮਾਹੌਲ ਤੰਗ ਸੀ।
ਉਹ ਇਕ ਅਪਰਿਭਾਸ਼ਤ¹ ਉਮੰਗ ਸੀ।

1. ਅਪਰਿਭਾਸ਼ਤ : ਜਿਸਦੀ ਕੋਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨਾ ਹੋਵੇ (Undefined)

ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਸੌਂਹੋਂ,
ਅਸਮਾਨ ਸੌੜਾ ਸੀ।
ਉਸ ਕੋਲ ਵਿਹਲ ਬਹੁਤ,
ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸਮਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ।

ਉਸਦੀਆਂ ਸੱਤ-ਰੰਗੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ,
ਆਪਸ ਵਿਚ ਘੁਲਕੇ,
ਅਨੇਕ ਰੰਗਾਂ ਦੀ ...
... ਓੜ੍ਹਨੀ ਬਣ ਗਏ ਸਨ।
ਉਹ ਆਰ ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਪਾਰ
ਤੇ ਪਾਰ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਵੱਸਦਾ,
ਪਿਆਰ ਸੀ।

ਉਸਦੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਵਿਚ,
ਚੁੱਪ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਾਸ ਸੀ।
ਏਨਿਆਂ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸਾਕਾਰ ਮੂਰਤ,
ਉਹ ਕੁੜੀ ਕਿਉਂ ਉਦਾਸ ਸੀ ???

ਏਸ ਉਮਰੇ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਸਭ ਰੰਗ,
ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਡੁੱਲ੍ਹਕੇ,
ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਬਦਲ ਰਹੇ ਹਨ-
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ,
ਮੇਰੇ ਸਭ ਅਸਮਾਨ ਢਲ ਰਹੇ ਹਨ
ਤੇ ਮੇਰਾ ਅਕਸ,
... ਫਿਰ ਕਦੇ ਨਾ ਪਰਤਣ ਲਈ,
ਆਪਣੇ ਬੁੱਤ ਵਿਚ ਸਿਮਟ,
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ...
ਛਿਣ, ਛਿਣ ਕਰ ਕੇ ...
... ਤਾਂ ਮੈਂ ...
... ਚਿੜੀ ਵਰਗੀ,
ਉਸ ਕੁੜੀ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ :

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਵੱਡੇ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਹਾਰਦਾਂ !!!

ਉੱਚੀਆਂ ਸੋਚਾਂ 'ਚ ਡੁੱਬਿਆ,
ਲੋਚਦਾ ਹਾਂ :

ਨੀ ਚਿੜੀਏ ! ਨੀ ਕੁੜੀਏ !
ਤੇਰੀ ਉਰਜਾ ਨੂੰ,
ਤੇਰੀ ਵੇਵ-ਲੈਂਗਥ¹ ਜੇਡਾ ਪਿਆਰ ਮਿਲੇ,
ਤੇਰੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ,
ਤੇਰੇ ਹਾਣ ਦੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਖਿਲੇ !!!

ਇਹ ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀਆਂ² ਦੀ ਰੁੱਤ ਹੈ !
ਤੈਨੂੰ ਏਸ ਰੁੱਤ ਦਾ,
ਹਰ ਸੰਭਵ ਸਰੋਕਾਰ ਮਿਲੇ।

ਏਥੇ ਕਿਤੇ ਹੀ ਤੇਰਾ ਅੰਬਰ ਹੈ-
ਹਰ ਪਿੰਜਰੇ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ-
ਤੇਰੇ ਖੰਭ ਹਨ,
ਖੰਭਾਂ 'ਚ ਰੰਗ ਹਨ,
ਰੰਗਾਂ 'ਚ ਆਕਾਸ਼ ਹੈ, ਉਡਾਣ ਹੈ !!!

ਅਲਵਿਦਾ !

ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੰਗਾਂ, ਸੁਗੰਧਾਂ ਤੇ ਅੰਬਰਾਂ ਨੂੰ,
ਪਲਕਾਂ 'ਚ ਸਮੇਟ-
ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੂੰ,
ਹਰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ,
ਦੁਮੇਲ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਬਣੀ ਰਹੇਂ !!!

1. ਵੇਵ-ਲੈਂਗਥ : Wave-length, 2. ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ : Mind-mates

ਚਿੜੀ ਵਰਗੀ ਇਕ ਕੁੜੀ,
ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਮੈਨੂੰ
ਬਹੁਤ ਪਛੜਕੇ ਮਿਲੀ !!!

ਬੀਜ ਦੇ ਮੌਸਮ

ਮੈਂ ਇਕ ਬੀਜ ਬਣ ਕੇ ਜੀਵਿਆ
ਤੇ ਬੀਜ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪਿਆ :
ਪੁੱਤਰ ... ਪੋਤਰੀਆਂ ... ਪੋਤਰੇ ...

ਮਿੱਟੀ, ਹਵਾ, ਆਕਾਸ਼, ਸੂਰਜ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ,
ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਪੱਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨ।

ਧਰਤੀ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ-
ਰੰਗ ਬਿਰੰਗ ਵਿਚ,
ਜਾਗਦੀ, ਜੰਮਦੀ ਰਹੀ-
ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਦੀ¹।

ਤਲੀ 'ਤੇ, ਜੋ ਛਿਣ ਰੱਖਿਆ,
ਆਪਣੇ ਹੀ ਸੇਕ ਨਾਲ,
ਤ੍ਰੇਲ ਵਾਂਗੂੰ, ਭਾਫ ਬਣ ਕੇ, ਉੱਡ ਗਿਆ।

ਛਿਣ, ਛਿਣ ਜੋ ਜੋੜਿਆ,
ਉਂਗਲਾਂ 'ਚੋਂ, ਰੇਤ ਵਾਂਗੂੰ ਕਿਰ ਗਿਆ
ਪੁੱਤਰ ... ਪੋਤਰੀਆਂ ... ਪੋਤਰੇ ...
ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਮ ਦੇ ਵਿਚ ਘਿਰ ਗਿਆ।

1. ਇਤਿਹਾਸਦੀ - ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਦੀ, Historifies

ਭਰਮ ਦੇ ਇਹ ਦਾਇਰੇ,
ਸ਼ੱਚ-ਭਾਅ ... ਤਨ-ਰੂਪ ਵਿਚ,
ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਹਰ ਨਸਲ,
ਅਗਲੀ ਨਸਲ ਨੂੰ, ਫੇਰ ਵੀ ...

ਇਹ ਮਨੁੱਖ :
ਜਿਸਮ ਵਿਚ ਮੁੱਕਦਾ ਰਿਹਾ ...
ਤੇ ¹ ਪੀੜ੍ਹੀਏਂ ਪੁੱਗਦਾ ਰਿਹਾ ...

ਬੀਜ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਵਿਚ ਹੀ,
ਕੁਦਰਤ ਦਾ ² ਹੱਲ ਹੈ।
ਖੁਦ ਨੂੰ ਮਾਰ, ਜੀਵਨ
ਅੱਗੇ ਤੋਰਨੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਧਰਤੀ, ਪੌਣ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਬੀਜ,
ਜਿਸ ਸਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ,
ਉਹ ਸਿਸ਼ਟੀ ਮੇਰੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਇਕ ਬੀਜ ਬਣ ਕੇ ਜੀਵਿਆ
ਤੇ ਬੀਜ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪਿਆ :
ਪੁੱਤਰ ... ਪੋਤਰੀਆਂ ... ਪੋਤਰੇ ...

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ : ਅਧੁਰੀ ਵਿਥਿਆ

³ ਸੈਟੇਲਾਈਟ, ਖਲਾਅ-ਤਕਨੀਕ,

⁴ ਦੂਰ-ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸਾਰੇ।

---

1. ਪੀੜ੍ਹੀਏਂ : ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ, 2. ਹੱਲ : Solution 3. ਸੈਟੇਲਾਈਟ, ਖਲਾਅ ਤਕਨੀਕ :
Satellite and Space technology, 4. ਦੂਰ-ਸੰਚਾਰ : Telecommunications

ਸਭ ਮਾਨਵ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਅੰਦਰ,
ਏਥੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ, ਸੂਰਜ, ਤਾਰੇ।

‘ਪਿੰਡ’, ‘ਬ੍ਰਹਮੰਡ’ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਇਸ ਦੇ,
ਇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਆਧਾਰ।
ਸੱਭਿਅਤਾ, ਲੋਕ-ਯਾਨ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ,
ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਪਾਸਾਰ।

ਨਖਯਤਰਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਇਸ ਦੀ,
ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੀ ਇਹ ਲਿਖੇ ਕਿਤਾਬ।
ਦਰਸ਼ਨ, ਸਾਇੰਸ ਤੇ ਮਨ-ਵਿਗਿਆਨ,
ਚਿੰਤਨ ਇਸ ਦਾ, ਵੱਖ, ਵੱਖ ਬਾਬ ¹।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ 'ਚ ਘਟੇ ਫਾਸਲੇ,
ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਹੀ ਨਾ ਦੂਰੀ।
ਮਾਨਵ ਤੋਂ ਮਾਨਵ ਪਰ ਦੂਰ,
ਵਿਥਿਆ ਇਸ ਦੀ ਅਜੇ ਅਧੁਰੀ।

² ਮੋਬਾਇਲ ਟਾਪੂ

ਟਾਪੂ, ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ,
ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ,
ਟੁੱਟ ਗਏ ਹਨ।

ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਕੜ ਦਾ ਬੋਝ ਲਾਹ ਕੇ,
ਹਲਕੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਨਿੱਕੇ, ਨਿੱਕੇ,
ਤਿੱਖੇ, ਤਿੱਖੇ, ਨਿਵੇਕਲੇ ਟਾਪੂ।

---

3. ਬਾਬ : Chapter(s) 1. ਮੋਬਾਇਲ ਟਾਪੂ : Mobile Islands

ਟਾਪੂ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਲਹਿਦਾ,
ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਬੇਖਬਰ,
ਆਪਣੀ ਹੀ ਧੁਨ ਵਿਚ,
ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਤਲ 'ਤੇ ਤੈਰਦੇ,
ਮੋਬਾਇਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।
ਗੁੰਬਦ ਜਿਹੇ,
ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਵਿਚ ਖੋ ਗਏ ਹਨ।

ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ ਘਿਰਾਓ ਵਿਚ,
ਸਮੁੰਦਰ ਘਿਰ ਗਿਆ ਹੈ।
ਟਾਪੂ ਹੀ ਟਾਪੂ ਹਨ,
ਹਰ ਤਰਫ,
ਸਮੁੰਦਰ ਛੁਪ ਗਿਆ ਹੈ।
ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਟਾਪੂ ਹਨ,
'ਮੈਂ' ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਨੂੰ, ਅਸੀਂ
ਪਰਵਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ, ਪਰਵਾਰ ਦੀ,
ਨਾ ਭਾਵਨਾਂ, ਨਾ ਚੇਤਨਾਂ !!!

ਇਹ ਰੋਬੋਟ¹ ਵਾਂਗ ਹਨ-
ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਘ, ਨੇੜਤਾ,
ਪਿਆਰ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਲਈ,
ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ² ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ !!!

'ਏਕਾ (1)' ਚੁੱਕੀ ਟਾਪੂ,
ਇਕ, ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ,
ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਆਹਰ 'ਚ ਹਨ।

1. ਰੋਬੋਟ : Robot, 2. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ : Programme

ਨੰਬਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਦੋੜ ਵਿਚ,
ਹਰ ਕੋਈ ਚਾਹੇ,
ਬਨਣਾਂ 'ਨੰਬਰ ਵਨ'।

ਇਸ ਦੋੜ ਵਿਚ ਪਿਓ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ,
ਭਰਾ ਨੂੰ ਭਰਾ, ਮਾਂ ਨੂੰ ਧੀ,
ਭੈਣ ਨੂੰ ਭੈਣ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਮਿੱਤਰ ...
ਸਭ ਮਾਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।
ਇਹ ਕੇਵਲ 'ਮੈਂ' ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੈ !!!

ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ ਘਿਰੇ,
ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਮ ਜਿਹੇ ਲੋਕ, ਵੀ,
ਆਪਣਾ ਰਸਤਾ ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਨ।

ਟਾਪੂਆਂ ਵਿਚ, ਟਾਪੂ ਬਣਕੇ,
ਰੁਲ ਗਏ ਹਨ।
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਵੀ,
ਭੁੱਲ ਗਏ ਹਨ।

ਸੱਸੀ, ਸੂਰਜ, ਥਲ

ਸੱਸੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਮਰ ਗਈ ਸੀ,
ਜਦੋਂ ਹੋਤ ਪੁੰਨੂੰ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਸਨ।
ਬਾਕੀ ਤਾਂ ਜਿਸਮ ਸੀ,
ਸੂਰਜ ਸੀ, ਥਲ ਸੀ,
ਹਾਸ਼ਮ ਦੀ ਅਤਿਕਥਨੀ ਸੀ :

“ਬਾਲੂ ਰੇਤ ਤਪੇ ਵਿਚ ਥਲ ਦੇ
ਜਿਉਂ ਜੋਂ ਭੁੰਨਣ ਭਠਿਆਰੇ !
ਸੂਰਜ ਭੱਜ ਵੜਿਆ ਵਿਚ ਬੱਦਲੀਂ
ਡਰਦਾ ਲਿਸ਼ਕ ਨਾ ਮਾਰੇ !”

ਸੂਰਜ ਤੇ ਥਲ ਇਨਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਰਹਿਮ ਤੇ ਦਰਦ ਨਹੀਂ ਉੱਠਦੇ।

ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰੀਤ ਹੈ :
ਮਰੀ ਹੋਈ ਸੱਸੀ,
ਹਾਸਮ, ਸੂਰਜ ਤੇ ਥਲ ਨੂੰ
ਇਕ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਗਈ !!!
ਸੱਸੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਮਰ ਗਈ ਸੀ,
ਜਦੋਂ ਹੋਤ ਪੁੰਨੂੰ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਸਨ।

ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੂਨਯਤਾ

ਅਸੀਂ ਨਾਈਟ ਕਲੱਬਾਂ ਵਿਚ ਜਾਗਦੇ
ਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਸੌਂਦੇ ਹਾਂ।
ਸਾਡਾ ਸਮਾਂ ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਨਹੀਂ,
ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਪਲਕ ਬੰਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ,
ਰਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਸੁਫਨੇ, ਸੱਤਰੰਗੀਆਂ ਦੇ
ਦੇਸ਼ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

‘ਡਰੱਗ’ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਹੇਠ,
ਫੈਂਟਸੀ ਭੋਗਦੇ, ਅਸੀਂ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਵਿਚ ਡੁੱਬਦੇ,
ਫੈਲਦੇ, ਸੁਕੜਦੇ, ਚੜ੍ਹਦੇ-
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੂਨਯਤਾ ਵਿਚ-
‘ਕੇਵਲ ਆਪ’ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ !!!

ਦੁਨੀਆਂ ’ਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ,
ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ !!!

* ਨੰਗੇਜੀ ਸਿਖਰ-ਸੰਤੋਖ

ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ‘ਨੰਗੇਜ ਕਲੱਬ’ ਦਾ,
ਉਹ ਸਰਗਰਮ ਮੈਂਬਰ ਹੈ।
ਨਿੱਕੇ, ਨਿੱਕੇ ਬੱਚੇ, ਬੱਚੀਆਂ,
ਯੁਵਕ, ਯੁਵਤੀਆਂ
ਦੀਆਂ ਨਗਨ ਤਸਵੀਰਾਂ,
ਨਗਨ ਫਿਲਮਾਂ
ਦਾ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੀ,
ਉਸ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਹੈ,
ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੈ।

ਸੁਫਨੇ ਜਿਹੇ ਵਾਂਗ, ਉਹ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਗਨ ਬੱਚੇ, ਬੱਚੀਆਂ,
ਯੁਵਕ, ਯੁਵਤੀਆਂ,
ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ,

---

* ਨੰਗੇਜੀ ਸਿਖਰ-ਸੰਤੋਖ : Pornasm (Orgasm from Porn)

ਘੁੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ-
ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ 'ਚੋਂ,
*ਨੰਗੇਜੀ ਸਿਖਰ-ਸੰਤੋਖ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ,
ਨੱਚਦਾ, ਹੱਸਦਾ ਤੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ !!!

ਨਾਲੀ ਦਾ ਗੰਦ, ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,
ਉਸ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕੀੜੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ,
ਨਾਲੀ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ... ਤੇ ... ਹੋਂਦ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ !!!!!

ਇਕ ਬੇਨਾਮ ਇਸ਼ਕ

(ਪਿਛਲੇ ਸੱਤ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ, ਦਿਲ ਦੇ ਕਈ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,
10 ਮਈ 2010 ਨੂੰ ਹੋਏ, ਸੱਜੀ ਅੱਖ ਦੇ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ)

*ਟੁੱਟੇ ਘਰ ਨੂੰ ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਕਰ,
ਪੁਲਸ ਕਰੇ ਪੜਤਾਲ ਜਿਵੇਂ।
ਦਿਲ ਦੇ ਹਮਲੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸੁੰਨੀਂ,
ਹੋਂਦ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹਾਲ ਇਵੇਂ।

ਹੋਂਦ, ਹੋਣ, ਨਿਹੋਂਦ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ,
ਪੁਲਸਰਾਤ ਦੀ ਖੇਡ ਵੱਸੇ।
ਬਚ ਕੇ ਕੋਈ ਨਾ ਲੰਘਿਆ ਏਥੋਂ,
ਬਚੇ ਜੁ, ਉਹ ਹੀ ਭੇਦ ਦੱਸੇ।

ਦਿਲ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਲੱਭਿਆ, ਤਾਂ ਫਿਰ
ਅੱਖ ਨੂੰ ਆ ਬਘਿਆੜੀ ਪਾਈ।

---

* ਟੁੱਟੇ ਘਰ : ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਹੋਈ ਜਾਂ ਡਾਕਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ (Broken House)

ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਨਿਰਾਲਾ,
ਇਸ ਵਿਚ ਵੱਸਿਆ, ਦਿਸਦਾ ਈ ਨਹੀਂ।

ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ,
ਚਸਕਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਪੀੜ ਦੀਆਂ।
ਕੁਝ ਦਰ ਖੁੱਲਣ ਆਪਮੁਹਾਰੇ,
ਕੁਝ ਦਰ ਆਪੂੰ ਭੀੜਦੀਆਂ।

ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤੀ ਸੱਜਣਾਂ,
ਜੀਵਨ ਇਕ ਸ਼ਰਾਰਤ ਸੀ।
ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚੋਂ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਣ,
ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਮੁਹਾਰਤ ਸੀ।

ਤੇਰੇ ਸਿਹਰਿਆਂ ਵਾਲੇ, ਤੈਨੂੰ
ਧੀ, ਪੁੱਤ ਦਿੱਤੇ ਲਾਲ ਕਈ।
ਸਾਡੇ ਦਰ ਤੂੰ ਮੁੜ, ਮੁੜ ਆਈ,
ਆਪਣੀ ਅਸਲੀ ਭਾਲ ਲਈ।

ਤਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਸੀਂ ਵੀ ਬੋਲੀ,
ਮਨ ਦੇ ਅਰਥ ਪਛਾਣਨ ਲਈ-
ਤਨ ਨੂੰ ਤੇਹ, ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਤੋਸ਼,
ਮਿਲੇ ਸੀ ਆਪਾ ਛਾਨਣ ਲਈ।

ਕਿਤਨੀਆਂ ਦੇਹਾਂ, ਇਸ ਦੇਹ ਅੰਦਰ,
ਘੁਲ ਮਿਲ, ਫਿਰ ਕਾਫੂਰ ਹੋਈਆਂ ?
ਚੇਤੰਨਤਾ ਦਾ ਸਾਗਰ-ਮੰਥਨ,
ਸੋਮਰਸ ਨੂੰ ਝੂਰ ਰਹੀਆਂ !

ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ 'ਚ ਵੱਸੇ
ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਇਵੇਂ,
ਥਲ ਵਿਚ ਠੋਡੇ ਖਾ, ਖਾ ਸੁਫਨਾ,
ਖੇੜ ਲਵੇ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਜਿਵੇਂ !

ਦਿਲ, ਅੱਖ ਚੀਰ ਵੀ ਲੱਭਾ ਨਾ, ਨਾਂ,
ਤੇਰਾ ਗਰਮ ਹਵਾਵਾਂ ਨੂੰ।
ਪਿੰਡ, ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਹੁਣ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋਏ,
ਪਕੜੇ ਕੌਣ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ???

ਟੁੱਟੇ ਘਰ ਨੂੰ ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਕਰ,
ਪੁਲਸ ਕਰੇ ਪੜਤਾਲ ਜਿਵੇਂ,
ਦਿਲ ਦੇ ਹਮਲੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸੁੰਨੀਂ,
ਹੋਂਦ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹਾਲ ਇਵੇਂ।

ਮਾਨਸਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਦਾ ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਨਵੀਂ ਨਸਲ

ਉਹ ਟੁੱਟ ਗਏ ਹਨ,
ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ,
ਸਭ ਤੋਂ।

ਟੁੱਟ ਕੇ,
ਉਹ ਅੰਦਰ ਵਲਾਂ ਪਰਤੇ ਹਨ :

ਅੰਦਰ ਵੀ ਸੰਘਣਾਂ 'ਨ੍ਹੇਰਾ ਹੈ,
ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਚਿਹਰਾ,
ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।

ਗੁੰਝਲਾਂ ਹੀ ਗੁੰਝਲਾਂ ਹਨ,
ਹਰ ਤਰਫ਼,
ਹਰ ਗਲੀ, ਅੰਨ੍ਹੀਂ ਗਲੀ ਹੈ।
ਅੰਦਰ ਵੀ ਇਕੱਲ ਹੈ,
ਵੀਰਾਨੀ ਖੜੀ ਹੈ।

ਅੰਦਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,
ਉਹ ਬਾਹਰ ਵਲਾਂ ਪਰਤੇ :
ਬਾਹਰ ਵੀ ਧੁੰਦ ਹੈ, ਧੂੰਆਂ ਹੈ,
ਗਰਦ ਹੈ, ਗੁਬਾਰ ਹੈ।
ਨਸ਼ੇ ਹਨ, ਨਸ਼ਈ ਹਨ,
ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੈ।

ਅੱਕਿਆ, ਕੋਈ ਥੱਕਿਆ,
ਬੇਜ਼ਾਰ ਹੈ, ਬੀਮਾਰ ਹੈ !
ਚਿਹਰੇ ਹਨ ਆਕਾਰ ਵਾਲੇ,
ਚਿਹਰੇ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹਨ।

ਚਿਹਰੇ, ਗੁੰਝਲਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ,
ਰਿਸ਼ਤੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝ ਗਏ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਲਝਨਾਂ ਦਾ ਚੁਫੇਰਿਓਂ,
ਚੱਕ੍ਰਵਯੂ ਉੱਸਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਉਹ,
ਇਸ ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਵਿਚ,
ਘਿਰ ਗਏ ਹਨ।

ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਵਿਚ,
ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਹੀਂ,
ਯੁੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ,
ਸਭ ਨਾਲ,
ਮਰਨ ਤਕ,
ਮਾਰਨ ਤਕ !!!

ਨਵਾਂ ਵਰ੍ਹਾ : ਲਾ-ਪਤਾ

ਕੰਨ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ,
ਤੀਬਰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਠ।
ਨੀਤ ਲਾਇਆਂ ਵੀ, ਕੋਈ ਚਿਹਰਾ
ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ,
ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੀ।
ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਧੂੜ ਹੋਠ,
ਮੰਤਵ, ਦਿਸ਼ਾ, ਅਰਥ, ਸਭ
ਦਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਫਰ ਦੀਆਂ ਖਿੱਚਾਂ ਵਿਚ,
ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਨਕਸ਼,
ਝੁਰੜੀ, ਝੁਰੜੀ ਹੋਏ,
ਫਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਖਲਾਅ ਜਿਹੀ ਵਿਚ,
ਮੇਰਾ ਅੰਧਲਾਪਨ,
ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ,
ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਦਾ, ਵੇਖਦਾ ਹੈ :
ਪਹਾੜ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਹੈ !

ਦਰਿਆ ਰੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ !
ਸਾਗਰ ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ !
ਅੰਬਰ ਝੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ !

ਏਸ ਵਰੇਸੇ ਹੀ, ਕਈ ਵਾਰ
ਯਾਦ ਕੀਤਿਆਂ ਵੀ,
ਆਪਣਾ ਨਾਮ,
ਪਤਾ ਤੇ ਫੋਨ ਨੰਬਰ,
ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

ਛਿਣ ਦੀ ਛਿਣ, ਬੰਦਾ
ਤੇ ਉਸਦਾ
ਹਰ ਨਵਾਂ ਵਰ੍ਹਾ,
ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਹਵਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ !
ਆਪਣੇ ਆਪ ਅੰਦਰ,
ਲਾ-ਪਤਾ ਹੋ,
ਖੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ !!!

ਬਿਨ ਦਰੋਂ ਦੀਵਾਰ

ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਪਿਤਾ ਬਹੁਤ ਖਫਾ ਸੀ।
ਨੱਕ 'ਚੋਂ ਧੂੰਆ, ਮੂੰਹ 'ਚੋਂ,
ਅੱਗ ਉਗਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਭੀਗੀ ਬਿੱਲੀ ਬਣਿਆਂ ਪੁੱਤਰ,
ਆਪਣੇ ਵਲ, ਸਭ ਵਲ,
ਪਿੱਠ ਕਰੀ, ਖਾਮੋਸ਼ ਸੀ।
ਪਿਓ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਵਿਚਕਾਰ,
ਬਰਸਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ,
ਹੋਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬੇਹੋਸ਼ ਸੀ।

ਪਿਓ ਫੇਰ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਦਹਾੜਿਆ
ਘਟਾ ਵਾਂਗ ਫਟ ਕੇ,
ਬਰਸਿਆ, ਚਿੰਘਾੜਿਆ :

“40 ਸਾਲ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਬੋਕ ਨੂੰ ਪਾਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ
ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਮਣੇ ਦਿੰਦਾ, ਦਿੰਦਾ,
ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਚੱਲਿਆ ਹੈ, ਇਹ

ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ।
ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਗਰਭ ਕੀਤੇ,
ਕਿੰਨੇ ਗਿਰਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।
ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ
ਤੁਖਮ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ !!!

ਇਸ ਨੂੰ ਪਤੀ ਤੇ ਪਿਤਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਭੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ,
ਇਹ ਹਰ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਤੋਂ ਹਿਚਕਚਾਉਂਦਾ, ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਹੈ,
ਇਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਕਿ
ਜੰਗਲ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਬੱਚੇ,
ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ।

ਜੇ ਕਿਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਰੁੱਤ ਆਈ,
ਤਾਂ ਇਹ ਬੇਕ ਬੁੱਢਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇਗਾ।
ਇਸ ਦੇ ਸੋਮੇ ਸੁੱਕ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣਗੇ,
ਇਹ ਕੇਵਲ ਖੁੰਡੀ ਨਾਲ ਖੜੋਵੇਗਾ !”

ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਪਿਤਾ ਵਲ ਅਲਗਾਵ ਜਿਹੇ ਨਾਲ,
ਖਲਾਅ ਵਾਂਗ ਵੇਖਿਆ
ਤੇ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਪਈ ਟਰੇ ਵਿੱਚੋਂ, ਇਕ ਕੇਲਾ ਚੁੱਕ, ਖਾਂਦਾ,
ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਿਆ।

ਪਿਓ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਜਿਵੇਂ,
ਚੀਕ ਦੇ ਵਿਚ ਢਲ ਗਿਆ,
ਅੱਖੀਂ ਘਟਾਵਾਂ ਛਾ ਗਈਆਂ,
ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਹ ਬਣ ਗਿਆ
ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਬਣ ਕੇ ਬਰਸਿਆ :

“ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ,
ਮੈਂ ਵੀ,
ਬਾਬਾ ਬਣਨੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਪੀੜ੍ਹੀਆ ਦਾ ਗੇੜ ਕੈਸਾ ?
ਹਰ ਕੋਈ ਜਿਉਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ,
ਆਪਣੇ ਬਾਹਰ, ਹਰ ਤਰਫ,
ਖੁਦ ਲਈ ਤੇ ਸਭ ਲਈ,
ਦੀਵਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।”

ਬਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਵਾਂ : ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ-ਸਕੇਪ

1
ਅੰਬਰ ਜੇਡੀ ਭਰਨ ਉਡਾਰ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ
ਫੜੀਏ ਕਿੰਜ ਬਾਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਵਾਂ ?
ਬਾਜ਼ ਤਾਂ ਹਨ ਆਪਣਾ ਸੰਸਾਰ।

2
ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਰਥ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ
ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਗਲ ਵਿਉਂਪਾਰ
ਨਵੀਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ
ਬੰਦੀ ਮਾਨਵ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ

3
ਤਪਦਾ ਸੂਰਜ, ਅਗਨੀ ਥਲ
ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਵਿਚ ਨਖਲਿਸਤਾਨ
ਸੋਮਾਂ, ਦਰਿਆ, ਸਾਗਰ ਜੀਵਨ
ਦਰ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਹੈ ਦੀਵਾਰ।